

[ME.DOK]

MÉDIA-TÖRTÉNET-KOMMUNIKÁCIÓ
MEDIA-ISTORIA PRESEI-COMUNICARE
MEDIA-HISTORY-COMMUNICATION

[9]

Sas Péter:
*Lehetne médiaszemélyiség
Kelemen Lajosból?*

[29]

Nagy Zoltán:
A „kisebbségi létparadoxon”

[41]

Zörgő Noémi:
*A televíziós viták
a választási kampányokban*

[77]

Románszki Zsuzsa:
A globális írott sajtó

2010/1
V. évfolyam, 1. szám

[ME.DOK]

2010/1

[KONFERENCIA]

[ME.DOK]

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza (Budapest)
Bernáth László (Budapest)
Bodor Pál (Budapest)
Marian Petcu (Bukarest)
Reinhold Stipsits (Bécs)
Rostás Zoltán (Bukarest)
Szabó Zsolt (Kolozsvár)
Szijártó Imre (Budapest)
Szijártó Zsolt (Pécs)
Tudor Vlad (USA)
Zirkuli Péter (Párizs)

Főszerkesztő:

Cseke Péter

Szerkesztő:

Botházi Mária

Korrektúra:

András Zselyke

Borítóterv, tipográfia:

Könczey Elemér

Műszaki szerkesztés:

Péter Árpád

A borító Delia Raluca Albu-Comănescu fotójának felhasználásával készült

Kiadja a

Támogatók

Postacím: Str. Napoca nr. 16., 400009 Cluj-Napoca, Románia

e-mail: medea.medok@gmail.com

Adószám: 18529617

Adományokat a RO74RNCB0113040737460001 (RON) és a

RO47RNCB0113040737460002 (HUF) bankszámlaszámra, a

BCR Kolozsvári fiókjában fogadunk (BCR Agenția Unirii Cluj)

Lapunk olvasható a <http://medok.ro> honlapon is.

[Tartalomjegyzék]

ME.FOTOGRAFIA ■ 4

AULA

(szerk.) Média- és kommunikációs szakemberek konferenciája Kolozsváron ■ 5

ME.TEÓRIA

Sas Péter: Lehetne médiaszemélyiség Kelemen Lajosból? ■ 9

Killyéni András: A Kolozsvári Atlétikai Club kiadványai (1885–1890) ■ 19

Nagy Zoltán: A „kisebbségi létparadoxon” történelemfilozófiai aspektusai ■ 29

SZÓKÖZÖK

Zörgő Noémi: A televíziós viták és a tematizáció szerepe a választási kampányokban ■ 41

László Edit: A rádióhírek szerkezeti és nyelvi követelményei ■ 51

ME.TEREK

Kulcsár Gabriella: A zenei szakírás szerepe Kolozsvár zenei életben ■ 61

Románszki Zsuzsa: A globális írott sajtó jellemzői. Hogyan globalizálta a Bihari Naplót az Inform Média? ■ 77

Nagy Réka: Second-hand képek (avagy intertextualitás a reklámban) ■ 87

Kovács Zsuzsa: Az erdélyi magyar fiatalok nemzeti identitásának kulturális és tárgyasult elemei ■ 97

LEVÉL

Cseke Gábor: Levél a ME.DOK szerkesztőjéhez ■ 105

HÁTLAG

Péter Árpád: A pécsi hiphopkultúra ■ 111

ME.DOKUMENTUM

A Kommunikáció- és Médiautató Intézet (KMKI) célkitűzései ■ 115

[Me.Fotográfia]

Idei első lapszámunkat Delia Raluca Albu-Comănescu fotográfiáival ilusztráltuk. Az itt leközölt fényképválogatás fő témája az archetipikus város, a domesztikált természet és a városi létezés periferiáját *megélő* emberek. A 31. oldalon szereplő felvétel, amely egy lépcsőn ülő koldust és egy, a háttérből előtűnő, a fényképezőgép felé forduló, napszemüveges „gigolo”-t ábrázol, beszédesen szintetizálja ezt a fotókollekciót.

Média- és kommunikációszakos szakemberek konferenciája Kolozsváron

(SZERK.)

Húsznál több tudományos dolgozatot mutattak be 2009. december 5-én Kolozsváron, a VII. média- és kommunikáció-tudományi konferencián, amelyre az Erdélyi Múzeum-Egyesület, illetve a Minerva Kolozsvári Magyar Média, Tudományos és Kulturális Központjának Jókai utcai székhelyein került sor.

Albert Júlia a Magyar Nyelv Évéhez kapcsolódó irodalmi művekből olvasott fel részleteket, majd bevezetőként Cseke Péter professzor tartott előadást Média- és kommunikációtudományi kutatásaink a Magyar Nyelv Évében címmel. Az előadó beszámolt a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Politika-, Közigazgatás- és Kommunikációtudományi Karának keretében működő doktori és mesteri iskolák 2003 óta elért eredményeiről. Bejelentette: még decemberben megalakul a Kolozsvári Akadémiai Bizottság (KAB) médiatudományi szakosztálya.

Ambrus Attila, a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének (MÚRE) elnöke a sajtó hasznáról tartott előadást, A Kárpát-medencei magyar sajtó

az identitásválság korában címmel. Úgy vélekedett, az erdélyi magyar elit nem olvassa az erdélyi magyar sajtót, nem követi a magyar televíziós adásokat, és talán magyar rádióadásokat sem hallgat.

Példákkal illusztrálta a MÚRE-elnök, hogy az erdélyi magyar sajtó fogyasztói a középosztályból, az elszegényedettek felsőbb rétegei közül kerülnek ki. Szerinte a társadalom ma úgy érzi, leginkább a bulvársajtóra van szüksége, és azt tartja el. Hivatkozott a Soros Alapítványnak a társadalmi és kulturális elit szokásairól, vélekedéséről szóló, nemrég készült fel-

Tárkányi János fotója – a 2009. dec. 5-i konferencia megnyitója

mérésére, amelynek során a brassói magyar elit megkérdezettjei közül senki nem tudott megnevezni hazai magyar írószemélyiségeket. Mi több, a szerkesztőségekben dolgozók pontosan észlelik a Kárpát-medence magyar sajtójának „szétfejlődését”, az egyes közösségek pedig szinte semmit nem tudnak egymás életéről. Úgy vélte, az erdélyi magyar sajtó szerepe továbbra is fontos lesz, s egyetlen közege a közösségi nyilvánosság megtartásának. Ambros szakemberek által kidolgozandó médiastratégia megszületését sürgette.

Botházi Mária és Péter Árpád egyetemi oktatók bemutatták az idei májusi konferencia előadásait tartalmazó kötetet, továbbá a *Me-dok* című médiatudományi folyóirat 2009/4. számát.

Karácsonyi Zsigmond, a MÚRE ügyvezető elnöke a szakmai szervezet érdemokleveleit adta át Gyórfy Gábor, Kádár Magor és Tibori Szabó Zoltán egyetemi oktatóknak.

Az első szekcióülést Tapodi Zsuzsa, a Sapiaientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem docense moderálta.

Előadásában Sas Péter azt a kérdést vizsgálta, hogy lehetne-e napjainkban médiaszemélyiség Kelemen Lajos, Kolozsvár néhai neves történésze. Beszámolt arról is, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában készül, és várhatóan jövőre megjelenik a Kelemen Lajos mintegy 350 leveléből álló kötet. A tudós egy-egy levele egyben önálló tudományos közlésként is értékelhető, s ezek a levelek a címzettek hagyatékában vagy pedig közgyűjteményekben maradtak meg.

Botházi Mária a Korunk harmadik folyamáról értekezett, ezen belül pedig az 1990. évfolyam számait vette górcső alá. Ismerteti a harmadik folyam irányvonalának, a Korunk-hagyományokhoz való viszonyának a kérdésében kialakult vitát, Gáll Ernő levélben megfogalmazott bírálatait és Kántor Lajos főszerkesztőnek erre adott válaszát. Az előadó az új folyam lapszámainak tematikájáról, rovatairól átfogó vizsgálat nyomán rajzolt teljességre törekvő képet.

A zenei szakírások szerepe a kolozsvári zenei életben című tanulmányában Kulcsár Gabriella azt hangsúlyozta, hogy a szakírás, a kritika, a szakhagyatékok átörökítése a jövő generációk számára rendkívül fontos. Az előadó vizsgálta egyben a város különböző korszakainak zenei életét, annak tükrözését a korabeli sajtóban. Kiemelte Brassai Sámuel vonatkozó munkásságát, akinek írásai fontos állomásai a lokális zenei élet megnyilvánulásainak. Forrásanyagok egész sorát említette annak bizonyítására, hogy a kolozsvári zenei élet a 19. és a 20. század során a város lakosainak zenei kultúrájának színvonalát emelte folyamatosan. E vonatkozásban László Ferenc zenetörténész kritikáira, esszéire irányította rá a figyelmet, valamint a Szabadság (és korábban az Igazság) pozitív szerepét értékelte.

A második szekcióülést Vallasek Júlia egyetemi oktató vezette.

Jól dokumentált tanulmányában Killyéni András A Kolozsvári Atlétikai Club 1885–1890 közötti kiadványait vette számba. Abból indult ki, hogy a kolozsvári sportélet a városi kulturális életének jelentős összetevője volt. Békéssy Károly Sport című lapját, a KAC évkönyveit, versenyfűzetét és -szabályzatát, a KAC Bokszt című élclapját, Athletika című sportlapját, amelyek alapján a korabeli kolozsvári sportélet megismerhető és értékelhető.

László Edit a közszolgálati rádió identitásválságáról értekezett, a Marosvásárhelyi Rádió tapasztalataiból kiindulva. Áttekintette azokat a főbb tényezőket, amelyek a közszolgálati rádió jelenlegi válságához vezettek. Úgy vélte, az identitásválság tünetei a riport, az ankét, a hangjáték, a jegyzet, a kommentár, a kritika visszaszorult, az ifjúsági, irodalmi és komolyzenei műsorok megszűnnek, keveredik a hírekkel a bulvártartalom, eluralkodik a kereskedelmi modor, és terjed a nyelvi igénytelenség. A válságai okai közé a gazdasági, a politikai-ideológiai változásokat, a takarékos műsorkészítés követelményét, illetve annak következményeit, a foglalkoztatás ellentmondásos változásait, a továbbképzés és a műsorelemzés hiányát sorolta. Számba vette ugyanakkor a válságkezelés lehetőségeit, köztük a műsorkínálat fejlesztését, a szakmai teljesítmény javítását, az új technológiák alkalmazását, a közvélemény-kutatások és a közönségtalálkozók rendszeressé tételét, az utánpótlás felkészítését és a saját bevételek növelését.

Bemutatott tanulmányában Kozma Csaba a politikai kommunikációt vizsgálta a romániai magyar írott sajtóban a kommunizmus utolsó időszakában. Kitért az 1989-es sajtó nyelvezetére, a propaganda céljait szolgáló cikkek arányára, kulcsszavak gyakoriságára, és vizsgálta a propaganda módszereit (így például a túlzást), a Nicolae Ceausescu személyéhez kötődő jelzők vizsgálatát.

Románszki Zsuzsa a romániai magyar globális írott média jellemvonásaira összpontosított tanulmányában. A globális és a lokális kultúra kölcsönhatása révén létrejött globális fogalomba beleilleszhető és ebben a keretben vizsgálható a külföldi tulajdonban lévő erdélyi magyar médiakiadványok gyakorlata és minősége is. Ezekben a lapokban (Bihari Napló, Szatmári Friss Újság) a híryanagy tízszor nagyobb területet foglal el, mint a vélemény műfajhoz tartozó írások. Tehát műfajszegényedés, sablonosodás, bulvárosodás, globális anyagok lokalizálása jellemzi ezeket a lapokat.

Kovács Zsuzsanna Az erdélyi magyar fiatalok nemzeti identitásának kulturális és tárgyiasult elemei címmel tartott előadást. A tanulmányhoz mélyinterjúkat készített erdélyi magyar fiatalokkal, anélkül, hogy azok kutatási témájával tisztában legyenek. Szülőföld, jövőkép, intézmények, magyar irodalom és történelem, név szerint említett identitáselemek és közéleti aspektusok – ezek és ezekhez hasonló identitási elemek köré épületek az interjúk, tehát ezek a fogalmak gyakran visszatértek a megszólaltatottak szövegében.

A harmadik szekcióülést Lakatos Róbert moderálta.

Nagy Réka a reklámokban fellelhető intertextualitást vizsgálta Second hand képek című tanulmányában. A bemutatást azzal indította, hogy a mai reklámokban egyre inkább használják a retorikai, stilisztikai eszközöket, a humor és az intertextualitás eszközeit, és azt vizsgálta, hogy ezek miképpen hatnak a mai ember értékrendjére.

Csoma Emőke Chantal Akerman és az avantgárd feminista film címmel készült tanulmányát mutatta be. Az egyes filmek feminista vonatkozásait és jellegét konkrét részletek bemutatásával érzékeltette. Az előadó szerint Akerman műveiben a nő robottá és szörnyeteggé válik, boldogtalanul éli le az életét, végül pedig fellázad a sorsa ellen.

Felméri Cecília az animációs dokumentumfilmről értekezett. Ebben a műfajban a hang valódi, a kép azonban rajzolt, s a film végül úgy működik, mint a karikatúra. Más esetekben azért készül animációs dokumentumfilm, hogy az interjúalanyok kiléte ne derüljön ki, azokat védelmezzék.

Kassay Réka A felhasználó szerepe az interaktív alkalmazásokban című tanulmányában mesterei képzési kutatásának eredményeit mutatta be. Ebben főképpen az internetes számítógépes alkalmazásokról, megoldásokról, ezek gyakorlati hasznáról beszélt.

Tóth Orsolya olyan általa felkutatott kolozsvári amatőr némafilmekről számolt be tanulmányában, amelyeket az 1920-as években a kolozsvári Orbán Lajos készített. Feltételezi, hogy Kolozsváron és környékén több amatőr és profi korabeli filmtekercs található, s ezek felkutatása igen fontos feladat.

Tarkányi János fotója – a 2009. dec. 5-i konferencia megnyitóján

Lehetne médiaszemélyiség Kelemen Lajosból?

SAS PÉTER

Keywords

Lajos Kelemen, media personality, moral paragon, service of science, classic values

Abstract (Can Lajos Kelemen Become a Media Personality?)

Today's man has a keen interest in the lives of those who receive wide media attention. The media-personality (celebrity) of today has a radically different profile with his/her hallmarks, private life from the ones from previous decades. The study reviews how the press paid attention to the life and work of Lajos Kelemen and examines: can the archivist and historian become a media personality in the 21st century?

Cuvinte cheie

Lajos Kelemen, personalitate media, model de moralitate, servirea vieții științifice, valori clasice

Rezumat (Ar putea fi Lajos Kelemen o personalitate media?)

Oamenii lumii de astăzi se interesează mai ales de viața și activitatea acelor personalități, care sunt intens mediatizate. Datorită particularităților, elementelor caracteristice și vieții private, personalitatea media a zilelor noastre (celebrity) este mult diferită față de cei care au fost în centrul atenției publicului în deceniile trecute. Studiul prezintă modul în care presa vremii s-a ocupat de personalitatea și activitatea lui Lajos Kelemen, încercând să răspundă la întrebarea: ar fi putut fi arhivarul și istoricul Lajos Kelemen o personalitate media în secolul XXI?

Sas Péter

*az MTA Irodalomtudományi Intézetének tudományos munkatársa (Budapest);
a BBTE doktorandusa*

Korunk embere előszeretettel érdeklődik mindazoknak a személyiségeknek az élete és munkálkodása iránt, akikre a médiumokban ráirányítják a figyelmét. A ma általános médiaszemélyisége (celebrity) önálló jegyével, reá jellemző tulajdonságaival, magánéletével élesen elüt, különbözik az elmúlt évtizedekben a közfigyelem középpontjában élőktől. Tekintsük át hogyan foglalkozott a sajtó a maga korában Kelemen Lajos személyiségével és munkásságával. Mindezek után vizsgáljuk meg a kérdést, válhatna-e a 21. századi Erdélyben médiaszemélyiség Kelemen Lajos leváltáros-történészéből?

Delia Raluca Albu-Comănescu fotója

A mediatisált társadalomban élő ember számára átrendeződtek azok a szerepek és viszonyok, amelyekben az ember és az ő története korábban elrendeződött. A múlt időszakainak történéseit magában foglaló história nyújtotta szereplehetőségek ugyancsak megváltoztak. Az egyik személy volt a tanú, vagy kortárs, aki közvetlenül jelen lévő, személyesen meg tapasztalhatta, átélhette és ezáltal átadhatta, átörökhette az eseményeket. A másik személy időben és/vagy térben elválasztva a korabeli eseményektől, a történések valaki által és valamilyen módon történő megörökítésére hagyatkozhatott. Ilyen módon a történelem

csak a múltban lejátszódott folyamatként, mindig utólagosan épülhetett be tudásanyagunkba, válhatott egyéni vagy közösségi világunk részévé.

A mai – ahogy említettem –, (agyon)mediatisált társadalmunkban élők számára minden esemény azonnal és más személy közbeiktatása nélkül, nem utólagosan válhat történelemmé. A történésekkel szinte egy időben válnak tanújává és kortársává, a közvetlen jelenlét szükségessége nélkül. Így megszűnik a határvonal a tanú vagy elbeszélő és a kései utód vagy hallgató között. Ezáltal szinte felszámolódik az a korábbi élesen kirajzolódott határvonal, amely a történelem és a jelen valósága, a mai világ között húzódott. A hírtelevíziók adásai senkinek nem tűnhetnek retrospektívnek, visszatekintőnek, minden néző a különböző jellegű folyamatok lezajlásával egy időben lehet másodlagos szemtanúja Ceaușescu kivégzésének vagy a New York-i World Trade Center ikertornyai leomlásának.

Hogyan lehetne Kelemen Lajosból, egy levéltáros-történészről média-személyiség? Az ötletet, az erre irányuló gondolatot a magyarországi evangélikus egyház püspöke, Fabiny Tamás adta, akinek azzal a meglepő mondatától volt hangos a honi média, hogy „Luther igazi médiaszemélyiség volt”.¹ A kijelentés nyomatékosítására a reformáció hónapja alkalmából kiszögezték Luther Márton 1517-ben közzétett 95 pontját a Magyarországi Evangélikus Egyház északi egyházkerülete székházának kapujára. A tézisek újbóli kitételével a püspök és egyháza azt szerette volna elérni, hogy a járókelők megálljanak, beleolvassanak a korabeli okmányba, majd a sajátos performansz hatására elgondolkodjanak az evangélium 21. századi üzenetén. Luther médiaszemélyiség voltát azzal próbálták bizonyítani, hogy a katolikus egyházat megreformálni szándékozó téziseinek publikussá tételével, majd az őt kiátkozó pápai bulla wittenbergi főtéren való elégetésével ismertté vált.

Kelemen Lajos élete és munkássága megérdemel-e ennyi figyelmet, van-e üzenete a 21. század számára?

„Kelemen Lajos nekünk, erdélyi történetkutatóknak, magasan fénylő erkölcsi mintaképünk, a mi unikumunk, ritka kincsünk. És mikor születnek Erdélynek megint Kelemen Lajosai?”² Hét évtizeddel ezelőtt, 1937-ben, Kelemen Lajos hatvanadik születésnapján fogalmazta meg ezeket a sorokat Biró József, azóta ő maga is a klasszikusok sorába emelkedett művészettörténész. Nem halotti búcsúztatót kellett megszerkesztenie, ünnepi köszöntőt kellett írnia egy jó egészségnek örvendő, köztiszteletben álló levéltáros-történész megünneplésére. S mégis, már akkor azon tűnődött, vajon mikor, milyen időszakban ismétlődik majd meg az emberi természetnek ilyen kivételes személyisége. Nem zsenit emlegetett, nem a mérhetetlen tudás sáfárának, nem az emberi alakot öltött tudomány messianisztikus képviselőjének újra eljövételének időpontját firtatta. Erdélynek mindig voltak, vannak és lesznek nagyra hivatott, vezetésre teremt, jó eszű emberei, akik nemcsak a maguk korában, a kesei utódok előtt is mindenkori büszkeségei annak a tudományágnak, amelyet éppen képviseltek, amellyel éppen foglalkoztak. Biró József más irányba, ha úgy tetszik, emelkedettebb szellemi síkba helyezte a mércét, az etika magaslatát célozva. Ebben rejlik Kelemen Lajosról alkotott értékítéletének lényege: erkölcsi erejének páratlanságában. A leírt mondatba túlzás is vegyülhetett, bizonyára nem ő volt az egyedüli személy, aki kényes erkölcsi feltételeknek megfelelehetett. Szellemi értékei mellett ez adta azt a többletet, amiért írásában újabb, a kivételes egyéniségről árulkodó mondat születlehetett: „Ember, egy igaz ember, vir integer scelerosque purus ebben a tülekedő, mindenkin áttaposó, vásári korban!”³ Ebben a kontextusban az akár milyen terjedelmes, imponálóan sokrétű tárgyi tudás is eltörpül a jellemzőkül felhozott jelzők mellett: szívjóóság, önzetlenség, lelki finomság, érzékenység, nyíltság, gerincesség, meg nem alkuvás.

Korunkból visszanevezve Biró József írásának eszményinek tűnő időszakára, meglepetés akkor megfogalmazott, saját korszakát érintő, erőteljesen bíráló megfogalmazása. Napjaink több kritikát igénylő leírása közepette egyáltalán kereshe-tünk-e Kelemen Lajosokat? Senki sem hiheti, hogy a forrásokat eltagadó, az útbaigazítást nyújtó katalóguscédulákat helyükről kiemelő vagy a levéltári anyagokat mások elöl évtizedekre lefoglaló, napjaink korszemlének meg-

Ember, egy igaz ember, vir integer scelerosque purus ebben a tülekedő, mindenkin áttaposó, vásári korban!

Kelemen Lajosnak megvolt a vezérségre a joga az unitárius körökön kívül is, de ő mindig a nagy emberek szerénységével a dolgozó közkatonák szerepét töltötte be, s erkölcsi súlyánál fogva legföljebb a kontárokkal, a feltörőkkel és érdemtelenekkel szemben emelte fel szavát.

felelően „ügyes” tudományos munkásai nem hogy rendelkeznének hivatkozott legendás kolozsvári elődjük lelkületével, de egyáltalán tudomásuk lehetne annak eredeti mibenlétéről.

Hatvanadik életéve alkalmából – Szabó T. Attila összeállította *„mindannyiunk mesterének”*, Kelemen Lajosnak tudományos munkássága negyven éve (1897–1937) alatt közreadott publikációit. Az összeállítás az életpálya addigi ismertetésével az Erdélyi Múzeumban és az Erdélyi Tudományos Füzetek sorozatában is megjelent.⁴ Az előszó nagy örömmel tudósított arról, hogy Balogh Jenő

és Gombos Albin ajánlására, mint az *„erdélyi történelem legalaposabb ismerője”*-t, a Magyar Tudományos Akadémia *„47 szóval egyhangúlag”* a II. osztályának kültagjává választotta.⁵ A köszöntésekre és gratulációkra sajátos módján válaszolt: *„Életem jó darabját töltöttem a múzeum eszme és a gyűjtemények szolgálatában s ezeket azután is szolgálni kívánom.”*⁶ Az Unitáriusok Főtanácsa is kifejezte örömét a kitüntető elismerés miatt, mely Kelemen Lajos személyén keresztül *„egyházunkat is érte”*.⁷ Brassai Sámuel től Gelei Józsefíg számítva, a nyolcadik unitárius volt, aki ilyen magas szintű elismerésben részesült. A megtisztelt is örvendett a gyógyírként kapott megbecsülésnek: *„Nekem ez éppen akkor jött Isten vigasztaló ajándékaként, mikor Egyházam egy önző és pecsenyeleső kisebbsége”* az általa szeretett missziós bizottságból *„kipurifikálta”*.⁸ Az ilyen jellegű megjegyzései sohasem egyháza, vagy vallása, hanem csak az egyes, mindenhol megtalálható haszonleső és érdekemberek ellen irányult. *„Más téren szolgáltam, ahol tudhattam – tette hozzá – de általuk megmucskolt helyemre nem mentem vissza.”*⁹ Erkölcsös jellemét meg nem tagadó felszólalásait a többség tiszteletben tartotta és becsülte érte. Az akadémiai tagságáért köszöntőt mondó P. Szentmártoni Kálmán a Keresztény Magvető hasábjain éppen ezt a tulajdonságát emelte ki: *„Szeretjük, önzetlenségéért csodáljuk és vezérünknek valljuk. Kelemen Lajosnak megvolt a vezérsége a joga az unitárius körökön kívül is, de ő mindig a nagy emberek szerénységével a dolgozó közkatonák szerepét töltötte be, s erkölcsi súlyánál fogva legföljebb a kontárokkal, a feltörőkkel és érdemtelenekkel szemben emelte fel szavát”*.¹⁰

Életének utolsó, tevékenynek mondható szakaszában az érdeklődő közönség, tanárok, iskolások, turisták, éppen odacsapódó kíváncsiskodók részére rendezett városnéző sétákat. Helybelieket, bel- és külföldieket kalauzolt végig a történelmi város, Kolozsvár utcáin és az *„Erdélyi Panteon”*-ként emlegetett sírkertben, a Házsongárdi köztemetőben. Emlékezete szerint *„több mint félszázad alatt legalább 15–20.000 emberrel ismertettem meg Kolozsvár nevezetességeit. [...] Azzal gyanúsítanak, hogy mint szemtanú mesélem el a Bethlen-bástya újjáépítését”* – tette hozzá kacagva.¹¹ Kelemen Lajos télen-nyáron, tűző napban vagy szemerkélő esőben magyarázott, vitte önkéntes hallgatóit peripatetikus városnéző szabadegyetemével. Ő is beállhatott volna emléknek, saját szobrát mintázhatta volna egyenes tartásával, felvetett fejével, kezében elmaradhatatlan botjával, amellyel az általa ismertett műemlékek felé mutogatott.

„Kelemen Lajos irodalmi hagyatéka nem mérhető sem kilóra, sem rőffel” – írta Kiss András –, amit viszont megjelentetett *„még ma is adalék, vál-*

Dejia Raluca Abu-Comănescu fotója

tozatlan érték”.¹² Tagadhatatlan, hogy a nevéhez köthető értékek a korábbi generációk munkásságára, gondolkodásmódjára és személyes példaadására épülve vannak nála jelen. Jellemzéséül az Egyed Ákos által is hangsúlyozott „művesség” – „erudíciót is említénék a tömörség kedvéért, ha ehhez a szóhoz nem tapadna bizonyos zavaró mellékzöngéként egyfajta avittságfogalom”¹³ – jelzője villanhat fel bennünk, nem félve lekicsinylőnek értelmezhető áthallásoktól. A művességről vagy az erudícióról sem feltétlenül a régi valamilyen negatív módon értelmezhető szinonimája kell, hogy eszünkbe jusson,

Erdélyben régebben sem voltak ritkák az egyszerűes intézményként tevékenykedő tudományos munkások. Kelemen Lajos nem egyszerűen egyszerűes intézmény, hanem „közintézmény” lett – pontosított egykori sógorának hasonnevű fia, a könyves Mikó Imre a csendes Petőfi utcából.

inkább valamiféle nagyon alapos, mesterségében már-már fortélyosan járatos és ismerő céhmester alakja idéződik fel gondolatainkban. A mindent tudó „*Kelemen deák*”, amelynek képében Móricz Zsigmond a *Nagy fejedelem* című regényében halhatatlanná tette. Ez annál is inkább találó lehet, mert ahogyan a céhmester a tanítványait, úgy gyűjtötte maga köré és adta át szakmai ismereteit, tudásanyagát Kelemen Lajos is a nevével fémjelzett, könnyen behatárolható, nagyon is jól „látható kollégiumában”, történelemszemléletében mindent a szülőföld horizontjáról vizsgáló iskolájában. „*Életében éppen példájával és gyakorlatával nevelt*” – emlékezett és emlékeztetett Jakó Zsig-

mond.¹⁴

Ha valaki meghal, ráírják fejfájára: élt ... évet. Kelemen Lajos fejfájára azt kellett volna belevésni, élt – a levéltárban, a levéltárért. Akinek nincs fogalma egy papírrégiség, egy oklevél anyagának, vízjelének, díszítésének, pecsétjének különlegességéről, egy levéltári szoba hangulatáról, vagy legalábbis nincs tisztában az ott őrzött anyagok jelentőségével, aligha értheti meg a kolozsvári levéltáros és tanítványai ügybuzgalmát. A hely varázsát – ha az Olvasó lelke fogékony az effélére – Szabó T. Attila jól érzékeltette; előtérben a levéltári szoba hatalmas íróasztala, „*felette a bujdosó Mikes Kelemennek, odébb az Erdélyi Múzeum-Egyesületet alapító gr. Mikó Imrének, közelében a levél- és kéziratári gyűjtemény alapjait lerakó gr. Kemény Józsefnek és gr. Kemény Sámuelnek képe társaságában Szabó Károlynak, a múzeumi könyv- és levéltár első órének, a polihisztor Brassai Sámuelnek, a múzeumi gyűjtemények első gondozójának, gyarapítójának hasonmása*”, a közelben „*súlyos tölgyfa-szekrények katalógusanyaga és kihúzható fiókrengetege*”.¹⁵ Tiszta unalom lehetett annyi papír között, jobbára egyedül, magányosan elmélyedve – mondhatná valaki, s akkor úgy járna, mint az egyszeri főrangú hölgy, aki hasonló megjegyzést tett. „*Méltóságos asszony – válaszolta neki Kelemen Lajos – ha benyúlok ebbe a dobozba, császárokkal, királyokkal, fejedelmekkel társalgok; ha meg ennek a doboznak a levelesanyagát forgatom, püspökök, papok, professzorok, írók, orvosok, művészek, tudósok, kézművesek élénk társalkodásának, hadvezérek, közkatonák kardcsörtetésének, fegyverforgatásának vagyok néma hallgatója, tanúja; abból a másik dobozból kivett levél jobbagyok panaszát jajgatja felém. Ha ebben az irányban tovább kíváncsiskodom: egy-egy levélkötegből az udvarbírák és a nekik kiszolgált „nemtelenek” szenvedélyes pántolóadásában, perpatvarkodásában veszek hallgatagon részt. Hogy unnam magam?*”¹⁶

A tudományágak különféle területein egyaránt alkotó Kelemen Lajos – összefoglaló jelzővel – művelődéstörténeti jellegű munkálkodásának bemutatása csonka lenne többezres nagyságrendű levelezésének megemlézése nélkül. Irodalmi értékükön túl megszámlálhatatlan sokaságú tudományos adat, a különböző korszakokra, az egykori intézményekre, szakembereire és természetesen Kelemen Lajos életére s munkásságára vonatkozó ismeretek sorjáznak megismert és még eddig feldolgozatlan vagy lappangó részeiben. Majd egyszer, levélváltásának időrendben olvasható köteteiből kiviláglík, hogy ez a „robotos” – ahogyan találóan önmagát nevezte – egy egész

intézményt helyettesített, vagy éppen annak feladatait látta el egymagában. Erdélyben régebben sem voltak ritkák az egyszemélyes intézményként tevékenykedő tudományos munkások. Kelemen Lajos nem egyszerűen egyszemélyes intézmény, hanem „közintézmény” lett – pontosított egykori sógorának hasonló nevű fia, a könyves Mikó Imre a csendes Petőfi utcából.¹⁷ Elég, ha csak – az élők érzékenységét nem sértve – Benkő József, Bod Péter, Orbán Balázs vagy az újabb korból Szabó T. Attila példája jut eszünkbe. Még életében gyógyír lehetett számára, amikor Benkő Samu a régi „*domidoctus*” kifejezést használta munkásságával kapcsolatban. Azokhoz a honi tudósokhoz hasonlította, akik életidejükben nem koruk bevett tudományos értékrendjének tudtak vagy akartak megfelelni, hanem „*a nyomtatott betű segítségével közelítették meg az emberi kultúra új eredményeit. Ilyen domidoctus volt másfélszáz évvel ezelőtt Benkő József, az erdélyi történetírás halhatatlana, ilyen domidoctus Kelemen Lajos*” – írta az ünnepelt 80. születésnapján.¹⁸

A Pásztortűz egyik 1924-es lapszámában Kristóf György így mutatott rá Kelemen Lajosnak az általa legfontosabbnak tartott ismertetőjegyeire: „*Éppen mint a köszönése, olyan az ő szívessége is: úgy köszön, mintha mi köszöntöttük volna; úgy tesz szívességet, mintha mi tennénk neki szívességet az elfogadás ténye által*”.¹⁹ Publikációival is hasonlóképpen járunk: írásaival ő köszön, pedig mi akartunk köszönetet mondani értük. Egyre csökken azoknak a száma, akikre még eleven személyiséggel és az élőszó varázsával hatott. Az őt személyesen nem ismerők többnyire legendák ködébe vesző alakját ismerhetik és azt közvetíthetik tovább a kollektív emlékezetre hagyakozva. Mint egész életében, most is csak önmagára támaszkodhat, egyedül írásai dönthetik el, lehet-e mondanivalója a mai kor, a ma embere számára, vagy süket fülekre talál üzenete. Élete és munkássága ismeretében azonban bizonyosan hagyományozódni fog és idézhetően helytálló marad Jakó Zsigmond megállapítása: „*közösségi felelősségben és az önzetlen szolgálat alázatában Kelemen Lajos marad minden időkre felülmúlhatatlan mintaképe Klié erdélyi magyar napszámásainak*”.²⁰

1943-ban azt írta magáról, hogy „*nem mulatoztam, nem tartottam szeretőket, nem öltözködtem, semmi szenvedélyem nem volt szakomon kívül, s nem tudtam egy sírkőre valót gyűjteni szülőim, feleségem és gyermekem emlékére egész életemben*”.²¹ Apáczai Csere, Misztótfalusi sorsa – tette hozza Mikó Imre.²²

A közösség szolgálatában – fogalmazhatnók meg egy rövidke tömondatban, ha összegzését akarnók adni Kelemen Lajos élete és munkássága alapvetésének. Ezzel rímelhethénk Imreh István saját kérdésére adott válaszával: „*Mi végre volt Kelemen Lajos e világon? Választ egy életmű egésze ad e kérdésre, a szolgálatért.*”²³ Munkásságával meghatározó módon járult hozzá a helytörténeti kutatásoknak, a művelődés- és művészettörténet eredményei közreadásának az új korszak társadalmi és szakmai követelményeihez igazodó, annak jobban megfelelő közzétételéhez és azok mind szélesebb körű befogadásához. Így korábban nem eléggé értékelt stúdiumokat emelt diszciplínája segédtudományi

Nem mulatoztam, nem tartottam szeretőket, nem öltözködtem, semmi szenvedélyem nem volt szakomon kívül, s nem tudtam egy sírkőre valót gyűjteni szülőim, feleségem és gyermekem emlékére egész életemben.

rangjára. Akár unitárius egyháza főgondnokaként, akár az Erdélyi Múzeum levéltárosaként, akár – őt idézve – „levéltári források forgatója-kutatója”-ként, minden személyes, egyéni érdekeit alárendelte közössége szolgálatának. Nemcsak az a fontos munkásságában, hogy milyen eredmények fűződnek hozzá, legalább annyira fontos, mi volt az eredője, a mozgatórugója fáradhatatlan tevékenységének. *„Mert a meggyőződése, hogy a magyar tudományosság előhaladását így, önzetlenül, a köz javára jobban lehet szolgálni”* – írta 1942-es Önéletrajzában.²⁴ Erre a legfőbb tulajdonságára, mint tanításra emlékezett és emlékeztetett születésének századik évfordulóján, 1977-ben legkedvesebb és legközelebbi tanítványa, Szabó T. Attila is: *„a testi halál csak a mának élő, önző emberi élet számára jelent véget, az önzetlen szolgálatban eltöltött élet a maga gazdag eredményeivel, követésre készítő példaadásával örökre beleépül a közösség erkölcsi, társadalmi, művelődési és tudományos életébe.”*²⁵

A hamis, önző, tévútra csábító percmemberkék helyett a klasszikus értékre cserélhető médiaszemélyiségek egyike továbbra is szolgálatra készen várja kései erdélyi utódai döntését.

Jegyzetek

- 1 Fabiny: *„Luther igazi médiaszemélyiség volt”*. Magyar Nemzet 2008. október 27. 5.
- 2 Biró 2008. 122.
- 3 Biró 2008. 122.
- 4 Cluj, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R. T., 1938. (Erdélyi Tudományos füzetek 99. sz.)
- 5 Szabó 1938. 7.
- 6 Kelemen Lajos levele a Székely Nemzeti Múzeum Igazgató Választmányának (Kolozsvár, 1938. június 18.). Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum It.
- 7 Az Unitárius Zsinati Főtanács 1938. október 2–4. napjain tartott püspöki beiktatással és lelkészszenteléssel egybekötött évi rendes üléseinek jegyzőkönyve. Szerk. Kiss Elek. Cluj, Unitárius Egyház, 1938. 111.
- 8 Kelemen Lajos levele Incze Gábornak (Kolozsvár, 1958. október 25–27.). Sárospatak, Református Kollégium Tudományos Gyűjtemény Lt. Incze Gábor hagyatéka.
- 9 Kelemen Lajos levele Incze Gábornak (Kolozsvár, 1958. október 25–27.). Sárospatak, Református Kollégium Tudományos Gyűjtemény Lt. Incze Gábor hagyatéka.
- 10 Szentmártoni 1938. 4.
- 11 Mikó 1977. 257.
- 12 Kiss 1978. 2.
- 13 Egyed 1978. 199.
- 14 Jakó 1978. 367.

- 15 Szabó 1985. 481–482.
- 16 Szabó 1985. 491.
- 17 Mikó 1977. 257.
- 18 Benkő 1957. 1223.
- 19 Kristóf 2009. 493.
- 20 Jakó 1978. 374.
- 21 Ruffy 2009. 509.
- 22 Mikó 1977. 258.
- 23 Imreh 1977. 1.
- 24 Kelemen 1997. 233.
- 25 Szabó 1977. 31.

Könyvészet

Szabó t. Attila (1938): *Kelemen Lajos tudományos munkásságának negyven éve (1897–1937)*. Cluj, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R. T. (Erdélyi Tudományos füzetek 99. sz.).

Szentmártoni Kálmán (1938): *Nagyernyei Kelemen Lajos*. Cluj, Klny. A Keresztény Magvető 1938. évfolyamából.

Benkő Samu: *Köszöntjük Kelemen Lajost*. Korunk 1957. 9. sz. 1223–1224.

Mikó Imre (1977): *Kelemen Lajos közöttünk*. In: *Akik előttem jártak*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó. 249–257.

Szabó T. Attila (1977): *Kelemen Lajos élete és munkássága*. In: *Kelemen Lajos: Művészettörténeti tanulmányok*. Sajtó alá rend. B. Nagy Margit. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó. 7–31.

Imreh István: *Emlékeztető Kelemen Lajosra*. Utunk 1977. 39. (1509.) sz. 1–2.

Egyed Ákos: *Művelődéstörténetírásunk útjai*. Korunk 1978. 3. sz. 196–204.

Jakó Zsigmond: *Kelemen Lajos üzenete*. Korunk 1978. 5. sz. 365–375.

Kiss András: *Rész az életműből*. Utunk 1978. 43. (1565.) sz. 1–3.

Szabó T. Attila (1985): *Kelemen Lajos a személyes emlékezés fényében*. In: *Tallózás a múltban. Válogatott tanulmányok, cikkek VI*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó (Válogatott tanulmányainak és cikkeinek gyűjteménye VI.). 480–498.

Kelemen Lajos önéletrajza. Közlő Molnár B. Lehel. Keresztény Magvető 1997. 3–4. sz. 233.

Biró József (2008): *Kelemen Lajos hatvan éves*. In: *Erdély beszélő kövei*. Vál., sajtó alá rend., szerk., utószó Sas Péter. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó., 121–122.

Kristóf György (2009): *Kelemen Lajos*. In: *Kelemen Lajos: Művelődéstörténeti tanulmányok*. Bev., sajtó alá rend., szerk., jegyz. Sas Péter. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó. 493–494.

Ruffy Péter (2009): *Kelemen Lajos*. In: *Kelemen Lajos: Művelődéstörténeti tanulmányok*. Bev., sajtó alá rend., szerk., jegyz. Sas Péter. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó. 503–509.

Delia Raluca Albu-Comănescu fotoja

A Kolozsvári Atlétikai Club kiadványai (1885–1890)

KILLYÉNI ANDRÁS

Keywords: Cluj Athletic Club, sport results, publicity of events, addressing to citizens

Abstract (The Publications of the Cluj Athletic Club – 1885–1890) The Athletic Club from Kolozsvár (ACK) had determined the athletic life of Kolozsvár as well as the Hungarian sport life since its foundation in 1884. The competitions, trainings and events organized by the club were widely known and attended and the number of its members was increasing every year. The popularity of the events was attained through addressing the inhabitants of the town in publications of the association as well as in the local and Hungarian media. The members of the CAK published numerous articles during the eight years of its existence, while the Secretary General of the club edited three annuals. The athletes from Kolozsvár published the Regulation of the Club, competition booklets and comic papers, too. Their works are unique in the history of media even today.

Cuvinte cheie: Clubul Atletic din Cluj, rezultate sportive, publicații proprii, popularizarea evenimentelor, implicarea cetățenilor

Rezumat (Publicațiile Clubului Atletic din Cluj, 1885-1890) De la înființarea ei în 1884, Clubul Atletic din Cluj (KAC) a jucat un rol determinant în viața atletismului clujean și maghiar. Concursurile, antrenamentele și evenimentele organizate au devenit deosebit de populare, numărul membrilor clubului crescând în fiecare an. La popularizarea evenimentelor și implicarea cetățenilor au contribuit publicațiile proprii și articolele din presa locală și maghiară. Membrii Clubul Atletic din Cluj au publicat în decurs de 8 ani numeroase articole, iar secretarul șef al clubului a redactat trei anuare. În plus, atleții clujeni au publicat un regulament de funcționare, o broșură a competițiilor sportive și o publicație umoristică.

Killyéni András

a BBTE doktorandusa

A kolozsvári sportélet kibontakozása a dualizmus korában

Az 1867-es kiegyezés után a magyar társadalom visszanyerte az egye-sület-alapítási, a társulási jogot. A magyar sportélet fellendülésnek indult, polgári sportegyletek alakultak országszerte, ahol a sportkedvelők ked-vükre lovagoltak, tornáztak, vívtak, korcsolyáztak, vagy célba lőttek.

Kolozsváron az 1870-es évek elején indult meg a szervezkedés, többnyire fővárosi mintára. 1872. március 9-én a megalakult a Torna- és Vívóegylet, amely a város által biztosított telken felépítette a Tornavívódát, az első mo-

Kuzskó István

dern kolozsvári tornatermet.¹ Első elnöke báró Jósika Lajos sportkedvelő arisztokrata volt (aki később a Kolozsvári Atlétikai Club elnöke volt). A város előjárói szerződést kötöttek az egylettel, amelynek értelmében a város gimnáziumai számára (katolikus, református és unitárius gimnázium, a polgári felső iskola, valamint a tanítóképző) tornatanítót és tornatermet biztosít az egylet, s így az 1872/73-as tanévtől megindult a testgyakorlatok oktatása Kolozsváron. Ez a szerződés 1896-ig volt érvényben.²

1872 novemberében elfogadták a Kolozsvári Korcsolyázó Egylet (KKE) alapszabályait, decemberben pedig megalakult az új egyesület, melynek első elnöke Paget János skót származású birtokos, író volt. Az egylet 1873 decemberétől bérbe vette a sétatéri tavat, ezzel ide költözött a kolozsvári korcsolyaélet is. Az egylet biztosította heti két alkalommal

a korcsolyázást, ilyenkor zenekart hívatott, legtöbbször a helyi katonazenekart. Ezeket nevezték akkoriban sikamlós multságoknak. Emellett bálókat, esti korcsolyázást, versenyeket, farsangi multságokat szervezett, a korcsolyázás pedig közkedvelt sport lett Kolozsváron.³

A dualizmus időszakában a céllövészet ismét közkedvelt sport lett, Magyarország-szerte felkarolták és egyesületeket alapítottak. Kolozsváron a Lövölde eszméjét dr. Haller Károly elevenítette fel, aki 1869. február 14-én egy Lövölde felállítását javasolta a Sétatéren. Bár ötletét a Sétatér-egylet is jóváhagyta, hamarosan kiderült, hogy megvalósítása külön egyletet igényel, így új, Céllövő Egyletet alapítottak, amely megkapta a Sétatér, a Fásberek és a Szamos (mai sporttelep és a mellette levő játszótér terület) közötti területet, valamint vendéglőtartási a jogot. 1873. április 7-én az egylet megkezdte az építkezést és a parkosítást a telken.⁴

Az egyleti sportélet kibontakozásával 1876-ban Békéssy Károly újságíró próbálkozást tett egy sportlap kiadására. A két évfolyamban, 1876-ban és 1877-ben minden vasárnap megjelent Sport című hetilap az akkoriban ismert és divatos sportágak közlönye volt.⁵

A Kolozsvári Atlétikai Club megalapítása

1874-ben gróf Esterházy Miksa, a Monarchia londoni követségi attaséja, megkezdte az atlétika eszméjének népszerűsítését Magyarországon. Lelkes

munkássága eredményeként 1875-ben megalakult a Magyar Atlétikai Club (MAC), amely ez év május 6-án, kontinensi viszonylatban először, megtartotta az első viadalát.⁶

Esterházyt a népszerűsítő munkájában egy fiatal hírlapíró, Molnár Lajos segítette. Molnár 1875. július 27-én Kolozsvárra utazott, hogy bemutassa az atlétika céljait és eszközeit. Neves kolozsvári személyiségek – K. Papp Miklós újságíró, gr. Estreházy Kálmán főispán – pártfogásukról biztosították Molnárt. Bár minden jel arra utalt, hogy nemsokára megalakul az atlétika-egyesület, a folyamat mégis elakadt. *A Kolozsvári Athletikai Club közzelebbről megtartja alakuló gyűlését. Az alapszabályok már elkészültek s nincsen egyéb hátra, minthogy a közönség buzgón felkarolja a magyar nemes eszmét. Kivált az egyetemi ifjúság nagy kontingest nyújthat az atletikai clubhoz és semmi kétségünk, hogy annak idején tömegesen fog az egyletbe lépni.*⁷ Mindezek ellenére a klub nem alakult meg, s ez a folyamat még közel tíz évet váratott magára 1882-ig, amikor is dr. Baintner Hugót, a Magyar Athletikai Club titkárát Kolozsvárra helyezték. Dr. Baintner lelkes munkássága kellett ahhoz, hogy a Molnár Lajos által elképzelt egyesület Kolozsváron létrejöhessen.

1883-ban megindult az atlétikai egyesület szervezése, 1884. október 12-re pedig elkészült a Kolozsvári Atlétikai Club (KAC) működési szabályzata. A vallás- és közoktatási miniszter jóváhagyása után 1885. február 8-án megalakult az egyesület, amely első elnökévé báró Jósika Lajost, alelnökévé dr. Baintner Hugót és dr. Kővári Mihályt, titkárává pedig Kuszko Istvánt választották.⁸

Neves és szorgos személyiségek kezében volt a klub vezetése. Báró Jósika Lajos, a klub elnöke, óriási tekintélynek örvendett városunkban, ő adta meg az egyesületnek a társadalom szemében a súlyt és tekintélyt. Ott volt minden versenyen, ahol szükség volt rá, vívást is oktatott, egy szóval orosz-lánrészt vállalt a kolozsvári sportélet dinamikus fejlődésében. 1888-ban vult vissza az elnöki székéből.

Dr. Baintner Hugó szakmai tudása biztosította a sikert – azt mondták róla, hogy *úgy lehozta nekünk az atletikát, hogy odafenn nem maradt semmi belőle*⁹ –, utalva arra, hogy miután Baintner elhagyta Budapestet, Kolozsvár lett a magyar atlétika központja. Alelnöki tevékenysége mellett edzéseket vezetett, s szabad idejében bokszot is oktatott.

A klub első feladata az edzések és a versenyek megszervezése volt. Megfelelő pálya hiányában két féle versenyt rendeztek: gyaloglóversenyeket hosszú távon, valamint pályaversenyeket, melyeket különböző bérelt kertekben tartottak évente kétszer. Az első nyilvános viadalt 1885. május 17-én rendezték meg a Polgári Lövőház kertjében (mely a sétatér végén állott). Ezután még újabb tizenegy viadal következett 1891 őszéig.¹⁰ Az 1880-as évek közepén megindult egy helyi kerékpáros kör megszervezése is, amely 1887-ben a KAC keretén belül alakult meg.

A KAC 1885–1891 között Magyarország legnagyobb egyesülete volt, Kolozsvárt pedig a magyar atlétikai élet központjaként ismerték. Sajnos 1891-ben súlyos belviszályok miatt az egyesület több, mint tíz évig eltűnt az országos atlétikai életből.

Dr. Baintner Hugó szakmai tudása biztosította a sikert – azt mondták róla, hogy úgy lehozta nekünk az atletikát, hogy odafenn nem maradt semmi belőle.

Tudósítások a KAC eseményeiről a budapesti és a helyi sajtóban

A KAC önfenntartó egyesület volt, állami támogatásban nem részesült, ezért rendezvényei belépődíjasok voltak, ezeknek rendezését pedig a budapesti és kolozsvári sajtóban egyaránt népszerűsítette. *Az athletika iránt újabban nyilvánuló szélesebb körű érdeklődés előmozdítására s a Club által elért eddigi eredmények kivívására nagy mérvben folyt be a sajtó. Igaz, önzetlen barátja volt ez kezdetől fogva Clubunknak. Gyakorlataink beosztását állandóan közölte, mozgalmainkról folyton referált s tájékoztató és buzdító cikkekkel az erdélyi részekben az athletikát ismerté és kedvelté tette*¹¹ – számolt be a KAC első évkönyve.

A KAC vezetősége az egyesület alapításakor eldöntötte: a „Herkules” testgyakorlati heti közlönyt a Club hivatalos közlönyéül választotta.¹² A Herkulest 1884-ben adták ki először, tartalma szempontjából elsősorban az atlétika egyesületek cikkeit közölte. Gyakran ugyanazok a cikkek megjelentek a kolozsvári sajtóban is, a Magyar Polgár, a Kolozsvári Közlöny vagy az Ellenzék hasábjain. A cikkeket, tárcákat nemegyszer álnév alatt közölték: Kont I., Castor, Bendegúz, Justus vagy Veritas. A választmányból dr. Baitner Hugó, Kuskó István, Szokolay Kornél, Albert Károly vagy Bartha Miklós közöltek népszerűsítő, beszámoló cikkeket 1884–85-ben.

A népszerűsítő munkát az egyesület egyre több tagja vállalta, így 1890-re már Borbély György, Felméri Lajos, Antal András, Kolosváry János, Bíró Sándor is közölt írásokat a helyi és fővárosi lapokban.¹³

1887-ben megalakult az első kolozsvári kerékpáros csoport, amely az atlétikai egyesület keretén belül működött. A kerékpárosok szoros barátságot ápoltak a budapesti Kaszás István kerékpárossal, aki 1889-ben kezdte kiadni a Kerékpár-sport című lapját. Már az első szám közölte Kuskó István írását a KAC elnökéről, báró Jósika Lajosról.¹⁴ A második szám bemutatta az olvasóknak a KAC kerékpáros körét, míg a harmadik számtól öt részben megjelent Kuskó István útinaplója, melyet a Kolozsvár–Felsőbánya kerékpáros út során írt.

Hivatalos kiadványok

Kuskó munkásságának értéke és fontossága leírhatatlan. Leírta kora sportéletének minden fontos mozzanatát, bemutatta a sportolókat, vezetőket, összegyűjtötte és közölte a turista utak során küldött leveleket. Legnagyobb munkája a KAC három évkönyve volt (1886, 1888 és 1890), amely napjainkig is sportereklyének számít.¹⁵

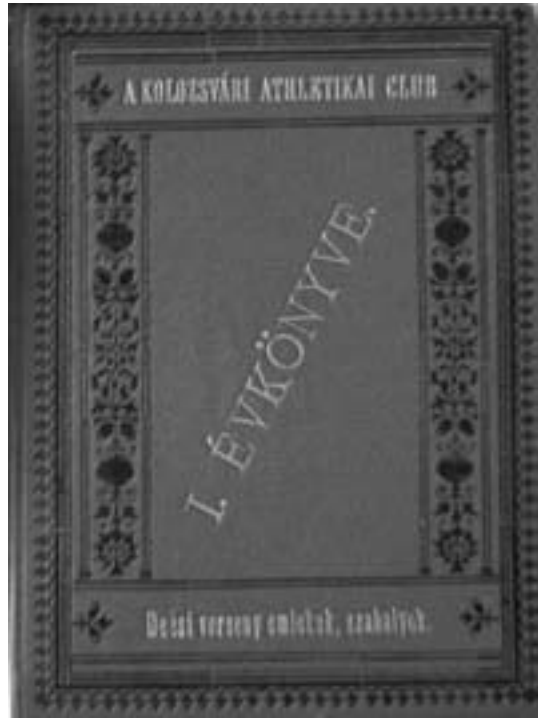
Az első évkönyvet Kuskó három részre osztotta. Az elsőben közzétette a KAC alapításának körülményeit bemutató választmányi jelentést, az egyesület tisztviselőit, választmányát és versenybizottságát, a tagok és támogatók névsorát, a rendezett versenyekkel és gyakorlatokkal kapcsolatos információkat, adatokat, illetve a kitüntetettek névsorát. A második rész az 1886. október 24. dési kirándulás és atlétika-verseny leírása. A harmadik részben a KAC szabályzatait közölte a szerkesztő.

A második kötet a tartalom és a terjedelem szempontjából is meghaladta az elsőt. Kiindulópontja az egyesület elnökének, báró Jósika Lajosnak, az elnökségből való visszavonulásakor elhangzott beszéde, a „Ki a gentleman?”. A kötet újdonsága a pénztári kimutatás közzététele, Kaszás István „A velocipéd” című írása, Borbély Györgynek, a KAC első bajnokának a bemutatása, illetve a lomnici csúcsra (Magas-Tátra) tett gyalogtúrájáról küldött levelek közzététele, melyeket közel 120 oldalon közölt a szerkesztő. Emellett a kötet közölte báró Jósika Lajos és Borbély György arcképét is, amely újdonságot jelentett az addigi kolozsvári kiadványokban.

A harmadik évkönyvben Kuzskó lejegyzett minden információt, amely a KAC működése szempontjából fontos volt 1884-től 1890-ig. A sportolók bemutatását úgy rendszerezte, illetve a Dunky Ferenc sportfényképeit úgy rendezte, mintha érezte volna, hogy nem lesz már negyedik kötet kiadva, mint-ha tudta volna, hogy következik az egyesület megszűnése.

Az első részt az atlétáknak szentelte, bemutatta az egyesület vívóit és kerékpárosait is, illetve a vitatott ügyek esetében döntő becsületbírótságot. Az életrajzok mellett 16 Dunky-fényképet is közölt. A második részben Erdély jeles vívóit vonultatta fel a szerző. E fejezetnek az óriási értéke, hogy az 1820-as évektől kezdődően a legfontosabb vívómesterek életrajzait és arcképeit gyűjtötte egybe Kuzskó. Gaetano Biasini, báró Jósika Lajos, Uzoni Antal, Helmreich Jakab, Tompa Károly és Kővári Mihály életrajzi adatai, arcképei így maradhattak fenn napjainkig. A harmadik részben az 1888–1890 közötti eseményeket, viadalok, adatait közölte, kiegészítve az 1885–1889 közötti válaszmányi jelentésekkel. A negyedik részt Kuzskó jó barátjának, Borbély Györgynek szentelte, aki 1889 nyarán kerékpáron elutazott a párizsi világkiállításra. A 121 oldalas úti emlék megörökítette a több mint 4000 kilométeres út minden mozzanatát.

Az évkönyvek mellett Kuzskó versenyfüzetet is szerkesztett 1890-ben a XII. nyilvános viadalra. A füzetben közzétette a versenyszámokat, illetve az egyes számokra nevezett versenyzők névsorát, így az olvasónak nem maradt más, mint kísértelni a viadalra és jegyezni az egyes számok végeredményeit. A füzetbe Kuzskó bemutatta Göllner Bélát, a KAC bajnok távolugróját, akiről arcképet is közölt. Szintén 1890-ben tették közzé a Kolozsvári Atlétikai Club rendszabályait.

A KAC első évkönyve

A Bokszt – a KAC élclapja

A Bokszt szerkesztői

Állnak (balról): Balogh Vendel, Illing Sándor, Böckel Samu.

Ülnek: Kuskó István, Jancsó Lajos, Albert Károly

Böckel Samu, Dunky Ferenc, Illing Sándor, Jancsó Lajos, Kuskó István és Simonffy Géza voltak. Minden számot nagy gonddal írtak, rajzoltak, díszítették. Vezércikkek, humoros tárcák, életrajzok, dalok, humoros fordítások, közlemények és hírek – mind megtalálhatók a Bokszt hasábjain.

A KAC megalapítása után néhány tollforgató atléta vicclapot alapított, melyet saját kézzel rajzoltak és írtak. *Ötleteik, adomáik, vidám tréfáik, elmés rejtvények, történetek kincses Kolozsvárt közszájon forogtak*¹⁶ – jegyezte fel dr. Mező Ferenc. Egy korabeli feljegyzés szerint ezek az adomák addig szaporodtak, míg elhatározták, hogy lapot indítanak.

Élclapjuk központjában az atlétika, a versenyek és résztvevői voltak. A rendezvényeket követő estélyeken felolvasták vicces írásait. Ekkor fogalmazódott meg az igény egy vicclap iránt, amely *páratlan volt a maga nemében, amennyiben egyetlen példányban jelent meg a clubtagok részére...*¹⁷.

A szerkesztőbizottság tagjai Albert Károly, Balogh Vendel, Borbély György,

Az első számot 1886. április 22-én készítették el. Íme egy részlet a Be-csördítőből:

*Izmosodik a kor
A gyáva elmarad,
Küzködik a bátor
Jelszó: ne hagy magad!*¹⁸

A Bokszt első száma

Minden lapszámban egy-egy sportoló humoros életrajzát is közzé tették. Albert Károlyt, Amberboy A. Józsefet, Balogh Vendelt, Baintner Hugót, Borbély Györgyöt, Dunky Ferencet, Illing Sándort vagy Jancsó Lajost megismerhette az olvasóközönség, életrajzukat a diszkrét poénok tarkították. Albert Károly tornatanárt így jellemezte a Bokszt: *Alig van nap, hogy egy csapat gyereket ne csődítsen maga köré, akikkel nevetgél, ugrik, mászkál, mintegy mókus, s akiket majd sorba állít s velük katonásdit játszik. A gyerekek reszketnek tőle, mikor harsány hangon kiáltja: sorakozz! vigyázz! de mégis szeretik az ő Bem apójuk bolondságait.*¹⁹ Borbély Györgyről, az egyesület első bajnokáról, feljegyezték, hogy *kezdetben a baromfiak és nagyobb házi állatok után való szaladgálással edzette izmait, később mint tanuló a kenyér után való szaladgálással kezdte ki magát az atlétika magasabb fokára.*²⁰ Dunky Ferenc fényképész, *ahol nagyság szerinti sorakozásról van szó ott az utolsó helyen áll. De elsővé küzdi fel magát, ha kitarítás szempontjából kell trainirozni a táncban.*²¹

A lap nagy népszerűségnek örvendett az atléták sorában, ám a szerkesztők 1887-ben beleuntak a szerkesztésébe. Poénjaik, vicces történeteik viszont túléltek az egyesületet. 1890-ben Kuzskó kiadta álnév alatt – Gonosz Csont – az *Athletika* lapot, amely egyetlen számban jelent meg, a

belőle származó jövedelmet pedig az őszi verseny rendezésére fordították. Jellege átmenet volt a népszerűsítő, bemutató, sportlap, illetve az élclapok között.

A KAC kiadványai a sporttörténet tükrében

A Kolozsvári Atlétikai Club kiadványai, illetve tagjai által közölt cikkei alapján rekonstruálható a kor kolozsvári sportélete. A tagok névsora, a választott tisztviselők, a versenyek eredményei, a győztesek neve, a bajnokok életrajzai mind elemezhetőek. A kiadványok emellett korabeli fotók sorát tartalmazzák, amelyeket elemezve egy távoli világ életképei tárulnak elénk. Elemezve ezeket az írásokat levonható az a következtetés, hogy a cikkírókat már akkor érdekelte a sport hatása az egészséges életre, ennek érdekében pedig népszerűsítették az egyesületet, annak rendezvényeit. Ugyanakkor kiemelhető az a tény is, hogy százhusz évvel ezelőtt sikeresebben és szakszerűbben dokumentálták a kolozsvári sportéletet, mint ma teszik azt.

Jegyzetek

- 1 Kóváry László: *Testedző intézmények múltja Kolozsvárt*. Kolozsvár, 1897. 9–10.
- 2 Killyéni András: *Edzések és testgyakorlatok Kolozsváron 1868 és 1914 között*. Kalokagathia, 2007/ 1–2. 52.
- 3 Killyéni András: *A kolozsvári sportélet életrajzi gyűjteménye (1818-1918)*. Kolozsvár, 2006. 16.
- 4 Kuzskó István (szerk.): *Emlékkönyv dr. Haller Károly működéséről*. Kolozsvár, 1906. 89.
- 5 *Sport*. 1877. január 21.
- 6 Földes Éva–Kun László–Kutassi László: *A magyar testnevelés és sport története*. Budapest, 1977. 162.
- 7 *Magyar Polgár*. 1875. október 27.
- 8 Kuzskó István (szerk.): *A Kolozsvári Atlétikai Club I. Évkönyve*. Kolozsvár, 1886. 3–5.
- 9 Kuzskó István (szerk.): *A Kolozsvári Atlétikai Club III. Évkönyve*. Kolozsvár, 1890. 11–13.
- 10 Killyéni András: *A kolozsvári sportélet hőskorának képes története*. Kolozsvár, 2009. 17–18.
- 11 Kuzskó István (szerk.): *A Kolozsvári Atlétikai Club I. Évkönyve*. Kolozsvár, 1886. 21.
- 12 Kuzskó István (szerk.): *A Kolozsvári Atlétikai Club I. Évkönyve*. Kolozsvár, 1886. 6.
- 13 Kuzskó István (szerk.): *A Kolozsvári Atlétikai Club III. Évkönyve*. Kolozsvár, 1890. 45–49.
- 14 *Kerékpár-sport*, 1889. január 1.
- 15 Killyéni András: *A kolozsvári sportélet életrajzi gyűjteménye (1818-1918)*. Kolozsvár, 2006. 83.
- 16 Dr. Mező Ferenc: *Sport a humor tükrében*. Testnevelés, Budapest, 1938. 656–657.

- 17 Kuskó István (szerk.): *A Kolozsvári Atlétikai Club II. Évkönyve*. Kolozsvár, 1888. 92.
- 18 *Boksz*, 1886. április 22.
- 19 *Boksz*, 1886. április 22.
- 20 *Boksz*, 5. szám.
- 21 *Boksz*, 6. szám.

Delia Raluca Albu-Comănescu fotojia

A „kisebbségi létparadoxon” történelemfilozófiai aspektusai

NAGY ZOLTÁN

Keywords

Makkai Sándor, interpretation of minority existence, paradox of minority existence, survival strategies

Abstract (Minority and Existential Paradox)

The paper addresses some theoretical questions in the light of two philosophical discourses in order to reflect upon the paradoxical issues that are bound in the intellectual history of the Hungarian minority in Transylvania. My aim is to present how the neokantian paradigm of axiological concepts may be in “opposition” with the heideggerian existential ontology.

Cuvinte cheie

Sándor Makkai, interpretarea vieții minoritare, paradoxurile vieții minoritare, strategii de supraviețuire

Rezumat (Minoritate și existență paradoxală)

Lucrarea analizează relația „opozitională” dintre concepțiile axiologice ale neokantianismului și ale ontologiei existențialiste a lui Martin Heidegger. Articolul cuprinde o reflecție asupra filozofiei istoriei din perioada interbelică, ca un discurs predominant în ceea ce privește strategiile culturale de „supraviețuire” a minorității maghiare din Transilvania.

Nagy Zoltán

a BBTE doktorandusa

Az utóbbi években Veress Károly hívta fel a figyelmet arra, hogy a Makkai Sándor munkásságához kapcsolódó értelmezések kevésbé voltak tekintettel azokra a filozófiai kontextusokra, amelyek alapvetően meghatározták Makkai kisebbségi létértelmezéseit. Veress meglátását indokoltta teszi az a jelenség, mely szerint Makkai filozófiai érzékenysége a kor aktuális tapasztalataira és létproblémáira adott válaszként funkcionál, amely azonban nem egy kimondottan filozófiai értekezés keretében történik, hanem egy olyan összetett értelem-összefüggés eseteként, amely egyben a filozófia „autentikus” alkalmazhatóságát is meghatározza.¹

Makkait tehát elsősorban a felmerülő problémák következetes, mély értelmű végiggondolása jellemzi, amely a mindennapi léttapasztalatok ér-

Mindenekelőtt szükséges leszögezni, hogy vizsgálódásom célja nem a Makkai részéről alaposan megindokolt kisebbségi kategória belső önellentmondásainak feloldása.

telmezhetőségét filozófiai feladatként kezeli. Veress ebből az összefüggésből kiindulva gondolja tovább a kisebbségi létparadoxon filozófiai vetületeit, rámutatva, hogy Makkai gondolkodását nagymértékben befolyásolták, egyrészt a marburgi és a *kolozsvári iskola* (Böhm Károly, Bartók György) neokantiánus alapokon nyugvó érték- és kultúrfilozófiájának ismeretelméleti vonatkozásai, másrészt pedig a radikálisabb elméleti apparátus-

sal fellépő heideggeri–jaspersi egzisztenciálfilozófia. Veress meggyőző érveléséből kiderül, hogy a két filozófiai paradigma kísérleti alkalmazása a kisebbségi létproblémák megoldásakor egymástól igen eltérő eredményekre vezethet, paradoxonba torkollhat, hiszen amíg a neokantiánus értékfilozófia a nyomasztó kisebbségi léttapasztalatok *valóságát* (ontológia) a *kel-lő* (deontológia) érték kategóriái által meghatározott *ideális* világképben oldja fel, addig az egzisztenciálfilozófiai vonulatban a kisebbségi mint filozófiai kategória lehetetlenségéről esik szó, hiszen az itt-létben megtapasztalt valóság által felkínált tartalmak nem egyeztethetőek össze ezek transzcendentális projekcióival, amennyiben mindezek magában a valóságra vonatkoztatott létben történnek.

Egzisztenciálfilozófiai értelemben a kisebbségi kategória és a kisebbségi sors tarthatatlannak minősülhet, hiszen a kategória éppenséggel azt az alapvető céltudatot számolja fel, amely a természetes emberi létmód intenzív kiteljesítésének lehetőségeit a nélkülözhetetlen szabadság adottságaként értelmezi. A Veress Károly által tételezett paradoxon értelmezései tehát többféle irányvonalat mutatnak, amelyek más-más hangsúllyal, eltérő perspektívákból kérdeznak rá a kisebbségi kategória értelmezhetőségére, illetve egymást átfedő vonatkozásokban képesek árnyalni a probléma lezárhatatlanságának nyugtalanító valóságát. Meglátásom szerint a kisebbségi kategória analitikus megközelítése szempontjából megkülönböztetett, ugyanakkor egymást számos ponton kiegészítő *egzisztenciális*, *morális*, *filozófiai* és *gyakorlati* jelentéstartalmak mégsem számolnak kellőképpen a kisebbségi létparadoxonban jelen levő történelmi értelemképződésekkel, amelyek ugyanakkor a fentiekben már említett filozófiai paradigmák felől látványosan megmutatkozhatnak.

Mindenekelőtt szükséges leszögezni, hogy vizsgálódásom célja nem a Makkai részéről alaposan megindokolt kisebbségi kategória² belső önellentmondásainak feloldása, illetve összetett tartalmi jellemzőinek megkérdőjelezése, hanem a paradoxon természetéhez alkalmazkodva³ azt kívánom érzékeltetni, hogy a *nem lehet*-probléma kapcsán miképpen érvényesülhetnek a differenciált történelmi értelemadások filozófiailag is megalapozott diskurzusai. Hiszen hogyha a korábbiakban már említett filozófiai gondolkodásmódok strukturális összetettséjük, problémamegoldó perspektíváik szempontjából egymás ellentéteiként tűnnek fel, akkor a bennük megfogalmazódó értelemalakzatok, így a történelmet filozófiailag is megérteni kívánó törekvések hasonló módon válhatnak egymás értelmezéseinek ellenpontjaivá. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a kisebbségi történelemszemlélet filozófiai aspektusai nemcsak a *nem lehet*-probléma horizontja felől értelmezhetőek – noha alkalmazhatóságuk lehetősége itt válik igazából kérdésessé –, hanem mintegy a vitát megelőzve olyan előzményekként is érthető-

Delia Raluca Albu-Comănescu fotója

ek, amelyek létjogosultsága, kidolgozottsága, rendszerezettsége a mindenkori léttapasztalatokat elbizonytalanító, ezeket megtörő válságpillanatokban válik explicitté.

Azt is mondhatnánk, hogy amiképpen a filozófia „egyetemes” érvényűként csupán a mindenkori jelen által meghatározott kérdésfelvetések konkrétságában képes megmutatkozni, úgy a *nem lehet*-probléma sem csupán egy partikuláris vitaszituáció megvalósulását tartalmazza, hanem általános emberi egzisztenciák és kisebbségi léthelyzetek folyamatosan aktualizálódó tapasztalatában válik érzékelhetővé. Ebből a szempontból viszont nem mellékes az a kérdés, hogy mely filozófiai regiszterben található „megfelelő” válaszra az önmaga létmódjára szüntelenül rákérdező kisebbségi identitásforma. Megkockáztatható tehát az az észrevétel, miszerint a neokantiánus értékparadigmára és a Böhm-féle axiológiai koncepcióra támaszkodó kisebbségi értelmiségi tudat könnyebben képes tájékozódni a kisebbségi identitást megtörő válságpillanatokban, hatékonyabb cselekvési lehetőségeket, etikai kötelezettségeket dolgozhat ki magának, amelyeket a valóság könyörtelen jelenlétét és benne való lenni-tudásra törekvő emberi lehetőségeket hangsúlyozó egzisztencializmus pusztán a szabadság általános létfeltételeként képes elgondolni.⁴

Milyen történelemfilozófiai implikációkat hordozhatnak az imént vázolt gondolatok? Hogyan képzelhető el a hagyományhoz való viszony egy olyan közösségben, amelynek kényszerített létesülése „előzmény nélküliként” tételeződik, vagyis az emlékezés, a múlthoz való értelemteljes viszonyulás mechanizmusának éppenséggel az a fajta lehetőségfeltétele tűnik elbizonytalanítónak, amely egy anticipálható, illetve megvalósítható jövőkép

Korántsem arról van szó, hogy teljes mértékben ellehetetlenülne a tradíció eleven jelenléte, vagy bekövetkezne a kulturális amnézia állapota, hanem voltaképpen a történelmi diszkontinuitás azon következménye hangsúlyozódik, és értékelődik fel.

felől konstitutív szereppel bírhat. Korántsem arról van szó, hogy teljes mértékben ellehetetlenülne a tradíció eleven jelenléte, vagy bekövetkezne a kulturális amnézia állapota, hanem voltaképpen a történelmi diszkontinuitás azon következménye hangsúlyozódik, és értékelődik fel, amely az emlékezés során megújuló közösség önaffirmatív igényeit egy paradox módon mégiscsak reprodukálható, fölidézhető dicső múlt által meghatározott identifikációs képletbe foglalja.⁵ Azáltal tehát, hogy a kisebbségi „kategória” mint külsőle-

sen kapott absztrakt létkeret szétbomlasztja a közösségi életesemények belső, organikus összefüggését, így pusztán azt teszi lehetővé, hogy minél inkább kiéleződjék az a küzdelmes törekvés, amely értelmezhetővé, megértő módon elsajátíthatóvá teheti az egyre inkább távolodó múlt alapvető mágát. A történelemhez való viszonyulás konstitutív szerepe tehát mind a gondolat, mind a cselekvés szintjén egy működőképes életgyakorlat létesülését, illetve ezen életgyakorlat tudományos, mindenekelőtt ismeretelméleti kimunkálását célozza meg. Jelen vizsgálódás keretei között azonban csupán a probléma súlypontjainak vázlatolására vállalkozhatok, irányt szabva a későbbi kutatások során megvalósuló részletes, összetett kifejtésnek. Követve a Veress Károly által megfogalmazott hipotézis bizonyítható aspektusainak szerkezetét, és kapcsolódva Makkai Sándor nézeteihez, érdemesnek tartom megfigyelni, hogy milyen teoretikus és gyakorlati ellentmondások élezik ki az ismeretelméletileg megalapozott neokantiánus értékparadigma, és az elsősorban heideggeri egzisztenciálfilozófia történelemszemléletének filozófiai vetületeit. 1912-ben és 1913-ban Makkainak két fontos munkája is megjelenik, amelyek egyikében Böhm Károly filozófiájára és Schneller István pedagógiájára alapozva, azt továbbgondolva dolgozza ki személyiségpedagógiai fogantatású szubjektumelméletét, a későbbiekben pedig ugyancsak a Böhm-féle axiológiai koncepciókra támaszkodva fejti ki azt az értékelméletet, amely a megismerő szubjektum pozícióját történelembőlcséleti kontextusokba ágyazza.

Fontos kérdés tehát, hogy azok a Makkai által felhasznált kategóriák, amelyek nem az objektív valóság összetevői, hanem alapvetően az elme funkciói, miképpen vehetnek részt a szubjektum világgépének a kialakításában. A *Bevezetés a személyiség paedagógikájába* című disszertációjának azon szegmensét, amely a nevelő személyiségének komponenseit, az egyén identitásgyakorlatának filozófiai aspektusait érinti *A nagy személyiségek nevelői jelentősége* című tanulmányában gondolja tovább. Történelemfilozófiai eszmefuttatásában Makkai elsősorban azokat az elméletek bírálja, amelyek a történelmet struktúrák egymásutániságaként felfogott reprezentációkba rendezik. Innen szemlélve a társadalmi átalakulások, az átmenetileg megszilárdult strukturális koherenciák működésmódjai olyan tagoltságot mutatnak, amelyek fölülről építkezve alapozzák meg a történelem tulajdonképpen menetét.

Makkai ismeretelméleti problémaként közelíti a fentiekben vázolt módokat, amelyek kevésbé érzékenyek az egyén önmegvalósító törekvéseivel szemben. A szemléletváltást előmozdító kérdés tehát az, hogy a filozófiai és a történettudományos ismeretelmélet kerettüzeiben milyen pozíciót fog-

lalhat el az egyén, mennyiben vizsgálható a történelem az egyén *belső* értékszempontjai alapján. Ugyanakkor Makkai tovább is lép ezen elgondolásán és az egyén azonosságtudatát egyfajta interszjektív viszonyrendszerben képzelet el, amely viszonyrendszer egyik összetevője a nevelő, az önkiteljesedés magaslatán álló *öntudatos* szubjektum, vagyis adott esetben egy kanonizált történelmi személyiség. Ennek a szemléletmódnak köszönhetően vizsgálhatóvá válhat az egyén önmegvalósító törekvése, vagyis azok a belső indíttatások, amelyek rámutatnak, hogy például milyen meggyőződések alapján ítélhet egy-egy történelmi személyiség nagyságáról. Makkai szerint tehát nem az a fontos, hogy milyen külső befolyások tették a történelmi személyiséget nagygyá, hanem elsősorban az a kapcsolat érdekl, amely során fény derülhet arra, hogy milyen belső indíttatásokból kiindulva tekintünk mi úgy rá. „Mert a kánon bennünk van és nem a gazdasági erők, a milieu, a societas általunk vetített szövedékében”.⁶ Vagyis tehát Makkai a szubjektum egyfajta önreflexív vizsgálatát kezdeményezi, amely a történelmi események, személyiségek értékét elsősorban önmagára vonatkoztatja és ekképpen magyarázza. A történelmi értékkel rendelkező nevelői hatalom tehát annyiban válik relevánssá az egyéni identitásgyakorlat előmozdításakor, amennyiben a különböző szubjektumpozíciók ezt valamiképpen igénylik, mintegy önmagukból termelik ki a történelmi értékelés aktuális mozzanatait. Az egyetlen vizsgálható pont tehát, ahol ezek a kezdeményezések összesűrűsödnek az maga az Én, az autentikus szubjektum a priori öntudata, amelynek inherens jellemzője a megértés, a világ dolgainak rendezésére való törekvés. A böhmi ismeretelméleti koncepció nyomdokain haladva Makkai két lényeges aspektusát különíti el az egyén megnyilvánulásának, amelyek egyrészt a világ megismerésében, a percepciók által nyert tudásra való reflektálásban, másrészt pedig ezen tudás által elindítható önkifejtésben, önkiteljesedésben látják megvalósíthatónak az önmagában autentikus szubjektum megképződését. Ebből kifolyólag tehát az egyéniség kérdése is újabb színezetet kap, hiszen az önállítás minden esetben az önmagát alkotó Én minőségeként értékelődik, amely a világkép megkonstruálását az *életszükség* kíváltotta reflexiók alapján ragadja meg.

A világ teljes mértékben azonban sohasem rendezett, megismerhető, vagyis a végtelenségbe nyúló és meghatározatlan, amelynek egyes komponenseit csak az egyéni megismerést előmozdító funkciók képesek átfogni és korlátozni: „Minden fájdalom a végtelenség hiányérzete”⁷ – állítja Makkai, vagyis hangsúlyozza a megismerésre törekvő szubjektumban rejlő esetlegességeket, amelyek csupán úgy képesek ezt a végtelenséget artikulálni, ha a megismerésre való törekvést nyugvópontok közé helyezik, tehát ha alapvetően végcélakat vetítenek az általuk kreált világképbe, amelyek mint célképzetek az eszmék, követelmények, gondolati tartalmak gyanánt válnak tárgyalhatókká. Makkai a szellem önértékét jelző eszméknek mint célképzeteknek a nyugvópontjait pedig azokban a cselekedetekben látja biztosítottoknak, amelyek már valamiképpen megvalósíthatóaknak bizonyultak: „Mi csak akkor vagyunk képesek fájdalmainkon áttörve a mi praeformált céljainkért küzdeni, ha azok elérését garantálva látjuk abban, hogy *már el voltak érve*”.⁸ A szubjektum megképződésének ezen szegmentuma elsősorban azokra az előzményekre tekint vissza, amelyek során bizonyos külső körülmények folytán bekövetkezett a *megakasztott önállítás*, vagyis az egyén azon törekvése, hogy önmagát mint cselekedeteinek letéteményesét

Az újkantiánus érték- és kultúrfilozófia tételeihez való alkalmazkodás során tehát Makkai kialakítja azt a fajta személyiségpedagógiai perspektívát, amelyen keresztül elképzelhető az ideális szubjektum életgyakorlatának történelemfilozófiai megalapozása.

birtokolja. Az egyén ez esetben azokhoz a funkciókhoz menekül, amelyek segítségével célképeit más valaki által már megvalósítottak láttá. A történelmi személyiségek cselekedetei mint *ideák* ekképpen válhatnak az egyén identitásgyakorlatának *ideáljaivá*, amelyeket a szubjektum mint mintákat *utánmásolni*, vagyis önmaga kiteljesedésének érdekében individualizálni, megismerni törekszik. Makkai szerint a történelem, a történelmi személyiség megértése, a róla való beszéd tehát már nem csak a tudásátadás intézményes keretei szerint valósul meg, hanem a történelmi szemé-

lyiség élettudásának az eltanulása által is: „A személyiségben így a magam nemesebb valóságának és rendeltetésének jutok parancsoló öntudatára”.⁹ A személyes élet mint nevelő hatalom alapkoncepciója szerint az egyén autentikusságának felismerése az élet teljességét nyújtja, amely teljesség tulajdonképpen a folyamatosan újratermelődő elbizonytalanodásban, az egyén önállításának újraprodukálásában, identitásgyakorlatának szüntelen artikulációjában válik pillanatnyilag érzékelhetővé. Makkai személyiségpedagógiájának regiszterében megfogalmazódó történelembölcselet a későbbiekben túlhalad az egyén identitáskonstitúcióján. Erre utalnak azok a kísérletek, amelyekkel Makkai *A múlt értéke* című előadásában, illetve a *Magunk revíziója* című kisebbségideológiai munkájában azt a közösségi narratívát igyekszik megalapozni, amelyben megrajzolhatóvá válhat egy, az önmaga történelméhez kritikailag közelítő társadalom képe.

Az újkantiánus érték- és kultúrfilozófia tételeihez való alkalmazkodás során tehát Makkai kialakítja azt a fajta személyiségpedagógiai perspektívát, amelyen keresztül elképzelhető az ideális szubjektum életgyakorlatának történelemfilozófiai megalapozása. A valós léttapasztalatokkal szoros kapcsolatot fenntartó axiológiai koncepciók a történelem megértését tudományos, ismeretelméleti síkon is megalapozzák, erről tanúskodnak azok a szövegek, amelyekben a Böhm Károly előadásait hallgatók a filozófiai érték kategóriákat más tudományágakra is megkísérlik alkalmazni. Makkai Sándor a személyiségpedagógiai és a vallásfilozófiai horizont felől, Makkai Ernő pedig *Az életrajz bölcseleti problémája*, valamint *A történelem megértése* című dolgozatában vállalja a böhmi axiológia módszertani alkalmazhatóságát a korabeli történelembölcselet fogalomrendszerének tisztázásakor.

A történelem tényeinek megismerését hangsúlyozva, Makkai Ernő azt állítja, hogy a közvetlenül hozzáférhetetlen múlt nyomainak minél eredményesebb megértését csupán egy ismeretelméleti kriticismuson alapuló értékelő beállítódás segítheti: „A történet tényei emberi alkotások, az emberi alkotások eredetét gyökerét pedig az ember értékelő funkcióiban találjuk meg. *Ezért tehát a történeti tényeket azért nézzük az ő természetüknek megfelelő legáltalánosabb s így a legobjektívebb szempontból, ha belőlük azt az értékelő álláspontot tudjuk kikövetkeztetni, amelyből a jelenségek (alkotások) fakadtak.*¹⁰ [kiemelés az eredetiben] Makkai Ernő ugyan elismeri a történeti ismeretanyag hiányosságát, amelyből következően képtelenség az egyén teljes képének megrajzolása, azonban ezt a fajta problémát ismeretelméleti szempontból képződő filozófiai álláspontnak tekinti. A megértés – akárcsak Makkai Sándornál – nem a jelenségek magyarázatából nyert értelem deduk-

tív levezetését jelenti, hanem *utánképzést*, vagyis az egyén azon képességét, amellyel a vizsgált tárgy megragadása során önmagát is konstituálja. Ismeretelméleti kritizmusának alapvető jellemzője, hogy az axiológiai vizsgálódások során elkerülhetetlen a történetírói gyakorlat reflexivitása, vagyis egy tudományosan kidolgozott értékelő álláspont tudatosítása. Ezek szerint a legkifinomultabb értékelő álláspontot a vizsgált egyén önértékességének megállapítása jellemzi. A történeti egyén megismerhetőségének alapfeltétele tehát annak számbavétele is egyben, hogy milyen fejlettségi fokon határozható meg a szubjektum önértékessége. A böhmi értékelmélet téziseiből kiindulva Makkai Ernő válasza határozottan az individuum vizsgálatát előkészítő módszernek kedvez, hiszen az *önállító Én* alapvetően nem egy organikus egész, hanem elsősorban *idea*, önmegvalósításra váró elkötelezettség. Eszerint az életrajz bölcséleti problémájának fontos alapgondolata, hogy az individualizmus magyarázóelve nem lehet más, mint az immanens, öntudatos *Én*. Ebből következően pedig csak azt tarthatjuk értékesnek, ami az egyén öntétjét, önállításának feltételeit lehetővé teszi, hiszen a társadalom is csupán azért lehet értékes, mert adott esetben segíti az egyént önmaga kiteljesítésében.¹¹

Hogyan hozhatók összefüggésbe az imént vázolt történelembölcseleti reflexiók érték- és ismeretelméleti vonatkozásai a heideggeri egzisztenciálonológiában megfogalmazódó jelenvalólét történetiségével? Amint talán a fentiekből is kiderült, a böhmi alapokon nyugvó értékelméletben az emberi öntudat egyfajta „kettős időbeliségben” létezik, vagyis a *valós* világ ontológiájában elfoglalt pozícióját transzcendentálja, helyezi át egy, az előbbi korrigálni, kiegészíteni, meghaladni képes *kellő* világ deontologikus szférájába. Az időtudat szempontjából tehát észrevehető, hogy az, ami hagyományosan elmúltként tételeződik, az önprojekció konstitúciója felől voltaképpen jelenvaló, hiszen éppenséggel ez szervezi, alakítja azt a fajta időbeli nyitottságot, amelyen keresztül a jövőbeli *Én* megképződik. Akárcsak Makkainál, a múlt eseményei nem egy összetett társadalmi, politikai kontextus által válnak magyarázhatóvá, hanem az öntételezés magas fokán álló (történelmi) személyiség időközön átívelő aktualitásával.¹²

Heidegger történelemszemlélete számos gondolati hasonlóságot mutat az imént megfogalmazott neokantiánus paradigma ontológiai koncepcióival, azonban korántsem analógiaként, hanem olyan beszédmódként működhet, amely közvetett módon, egy másfajta filozófiai tradíció diskurzusa felől kérdezhet rá az axiológiai szempontok identitásképző funkcióinak „érvényességére”. Emlékezzünk arra, hogy Makkainál a szubjektum öntételezése olyan *kényszerűségként* artikulálódik, amelynek megképződése nem nélkülözheti az ehhez hasonló történelmi „előzményeket”, hiszen mindezek alapot szolgáltatnak arra vonatkozólag is, hogy cselekvőképes, öntudatos *Én*-ként tekintsen önmagára. A heideggeri egzisztencializmus egyik alaptézise éppen az, hogy az ember világba való belevetettsége olyan jelenvalólétként értelmeződik, amelyben az önmagát elhatározó egzisztencia a *lenni tudás* faktikus lehetőségei után kutat. Más szóval a jelenvalólét történetisége voltaképpen azokból a lehetőségekből érthető meg, amelyeket a szubjektum, mint a szabadság birtokosa sorsaként vállal, illetve föltárja azokat az *öröklött* lehetősége-

Heidegger történelemszemlélete számos gondolati hasonlóságot mutat az imént megfogalmazott neokantiánus paradigma ontológiai koncepcióival.

Delia Raluca Albu-Comănescu fotója

ket, amelyeknek áthagyományozása az *ismétlés* sorsképző funkciójában érzékelhető.¹³ A *Lét és idő* sajátos megfogalmazásában tehát az ittlét egzisztenciális követelményéhez elengedhetetlenül hozzátartozik a *jelenvolt* tulajdonképpeni történetisége, illetve az a mód, ahogyan ennek ismétlése meghatározza a múlthoz viszonyuló *történeti létet*. Viszont Makkaival ellentétben Heidegger igyekszik leszögezni, hogy a történettudományos vizsgálódások felől nem tehetünk különbséget individuális, illetve általános törvények között, hiszen a történelmi megértés bármely változata csupán abban lehet érdekelt, hogy feltárja a konkrét, faktikus lehetőséget, amely valaha létezőként mutatkozott. Ezzel a gesztussal Heidegger voltaképpen fölszámolni igyekszik a jelenvolt egzisztenciát időtlen érvényűvé merevítő törekvéseket, amelyek tulajdonképpen elfedni látszanak a valaha létező lehetőség valószínű történetiségét: „Annak »kiválasztása«, hogy mi legyen a történettudomány lehetséges tárgya, már benne rejlik a jelenvalólét történetiségének faktikus, egzisztens *választásában*, a jelenvalólétben, amelyből a történettudomány ered, és amiben egyedül *van*”.¹⁴

A mindenkori jelen által meghatározott törekvések tehát a hagyomány *szabad* áramlását az időben megvalósuló ismétlés retrospektív és előretekinthető módozataiban képzelik el. Így valósulhat meg az, hogy a jelenvalólét jövőbelisége mindig egy választott lehetőség kibontakozásaként tételeződjék, hiszen a valamikori jelenvalólét ismétlődő elsajátítása azt is lehetővé teszi, hogy áthagyományozódjanak az emberi egzisztenciát megalapozó, működőképes lehetőségek funkciói. A Heidegger által alaposan tárgyalt választott lenni-tudás különféle módozatai tehát a sors identitásképző mechanizmusaira is rámutatnak, amennyiben mindezek arra kényszerítik az embert, hogy ráirányuljon saját léte kibontakoztatásának lehetőségeire.

Milyen következményei lehetnek az eddigiekben ismertetett történelemfilozófiai gondolkodásmódoknak a kisebbségi identitástudat paradox természetére vonatkozóan? Úgy tűnik, hogy mindkét diskurzus olyan koncepcionális tagoltságot mutat, amelyek nemcsak az elméleti elkülönbözések során, hanem gyakorlati alkalmazhatóságuk szempontjából is kiélezik az imént föltett kérdést. Tézisszerűen megfogalmazhatjuk, hogy a Böhm-féle episztemológiai paradigma Makkai által alkalmazott vetületei a hagyomány, a történelmi emlékezet kérdését külsőleges tényezőktől befolyásolt *kényszerűségként* értelmezik, amelyek csupán az öntudatos egvén belső érték szempontjai segítségével tolvathóak el egy deontologikus, transzcendentális horizont felé. Heideggernél azonban az emberi egzisztencia olyan léteseményként valósulhat meg, amely semmiképpen sem térhet ki a jelenvalólét tulajdonképpensége elől. Vagyis a szabadság általános létfeltételként való elgondolása során a jövő irányából feltáruló *lehetőségek* következetes megragadására törekszük. Noha elvi szinten e két filozófiai diskurzus egymás ellenpontjaiként is értelmezhető, a kisebbségi kategória paradox természete mégis arra mutat rá, hogy nemcsak a ránk ruházott pusztá egzisztencia válthatja ki a létfeltárás különféle lehetőségeit, hanem ugyanakkor mi magunk is, mint megalapozott érték szempontokkal rendelkező szubjektumok meghatározhatjuk emberi minőségünk vonásait. A történelem tehát nemcsak passzív szembesülést vált ki belőlünk, hanem voltaképpen kiformalja azokat a képességeket is, amelyek során alakíthatjuk, *utánképezhetjük* a hagyomány számunkra nélkülözhetetlen elemeit: „Eszerint mi úgy valósulunk meg tartalmilag emberi minőségként, értékként és értelemként a létben, hogy egyúttal emberi létünknek a lehetőségfeltételei is vagyunk, fennállása – s így a mi benne való megvalósulásunk módja is – tőlünk függ, általunk valósul meg.”¹⁵ A kisebbségi létparadoxon tehát nem a teljes értékvesztés állapotát, a történelmi emlékezet és hagyomány újraképződésének a kikiktatását jelenti, hanem tulajdonképpen szüntelen provokációt, ellenállást a múlt „jelenné tétele”, a történelem értelmezhetőségét megakasztó egzisztenciális létkorlátozottságokkal szemben. A történelem útján keresett szabadság *lehetőségei*, illetve a valósággal számot vető *felelősség* olyan értékalkazatokat képesek létesíteni, amelyek értelemtulajdonító gesztussal rendelkezhetnek egy, a mindennapjaiban és történelmi önképében folyamatosan elbizonytalanuló közösség létminőségének „megszilárdítása” során.

Jegyzetek

1 Veress 2003. 233–243.

2 Makkai Sándor Magyarországra való távozása után, 1937-ben a *Láthatárban* közölte *Nem lehet* című, erőteljes visszhangot kiváltó írását, amelyben a kisebbségi lét lehetetlenségét, alapvető tarthatatlanságát, emberhez méltatlan módját fejtegeti: „[...] ki kell jelentenem, hogy nem tudom elképzelni a kisebbségi életnek semmiféle *emberhez méltó* elrendezését, mert *magát a kisebbségi „kategóriát” tartom emberhez méltatlannak és lelkileg lehetetlennek.* (Makkai 1989. 107–108.) A Makkai kijelentéséhez kapcsolódó vita résztvevői közül László Dezső figyelmeztet arra, hogy a *nem lehet* „imperatívuszát” megindokoló „lírikus”, „elégikus”, „rapszodikus” hangvétel nagymértékben egyoldalúvá teszi a kisebbségi léthelyzet összetett jellemzőit, és

a Makkaitól megszokott analitikus-értelmezői beállítódás helyett voltaképpen semmiféle érdemleges megoldási lehetőséggel nem szolgál. Két évvel később viszont Makkai rámutat a *nem lehet*-problémában rejlő félreértésekre, amikor különbséget tesz a kisebbség mint „mesterséges” kategória, illetve a kisebbségi sors elvi és gyakorlati vonatkozásai között: „Meggyőződésem szerint ez a »kategória« már fogalmában hordozza lehetetlenségét és tarthatatlanságát, mert a »kisebbség« mint elgondolás embertelen és életellenes, s a hűszeszendei gyakorlat csak azt bizonyította be, ami már a fogalomban benne rejtett. [...] A fogalmi félreértés abban állott, hogy a kifogásolók összezavartak két olyan valamit, amelyek semmiképpen sem azonosak. A »kisebbségi kategóriát«, amely – ismétlem – egy mesterségesen létesített szégyenkaloda, azonosították azzal a »sorssal«, melyet a leszakított nemzetdarabok tényleg hordoznak. (Makkai 1989, 230.)

3 „A léthez való emberi hozzáállás teoretikus és gyakorlati szinten két különböző léttapasztalatként tárul fel, s az ezek birtokában beszélők sok mindent másképp szemlélnék, másképp értenek meg, s tapasztalataikról más nyelven beszélnek. Így tekintve az egymás mellett való elbeszélés mégsem annyira félreértése, mint inkább *másként értése* a dolgoknak. A nem lehet-problémával is talán inkább az a helyzet. Ami viszont korántsem jelenti azt, hogy a „mégis lehet” *inkább lehet*, mint a „nem lehet”. A félreértés ebben az „inkább”-ban található helyet magának.” Veress i. m. 231.

4 Vö. Veress 2000.

5 ”Historical memory prefers to represent the experience of past actuality as transformational. The historical signification is development, where patterns change in order, paradoxically to maintain their very permanence.” Rűsen 2006. 77.

6 Makkai 1913. 4.

7 Makkai i. m. 10.

8 Uo. 17.

9 Uo. 24

10 Makkai 1934. 7.

11 Vö. Rickert 2006.

12 Mindez leginkább a Bethlen Gáborról írott életrajzában érvényesül, amelyben a történelem belső mozgatóerői nem az adott történelmi kor sajátosságaiból, hanem az uralkodó személyiség közösségformáló és nemzetfenntartó, önmagában időtlen zsenialitásából vezethetőek le. Ehhez lásd Nagy 2009. 30–48. Jelen tanulmány keretében nem célom az egyetemes történelem képzetének filozófiai kritikáját részletezni, csupán utalnék egy korabeli, az előzőekhez kapcsolódóan szubverzív gondolatisággal bíró vizsgálódásra. L. Croce 1987. 566–580.

13 „Ha örökség minden, ami »jó«, ha a »jóság« jellegzetessége a tulajdonképpeni egzisztencia lehetővé tételében rejlik, akkor az elhatározottságban mindig egy örökség áthagyományozása konstituálódik. [...] Nem szükséges, hogy az elhatározottság *kifejezetten* tudjon azoknak a lehetőségeknek az eredetéről, amelyekre kivetül. Viszont a jelenvalólét időbeliségében és csak ebben rejlik az a lehetőség, hogy a jelenvalólét az áthagyományozott jelenvalólét-megértésből *kifejezetten* kihozza azt az egzisztens lenni-tudást, amelyre kivetül.” (Heidegger 2006. 394.)

14 Heidegger i. m. 401.

15 Veress i. m. 230.

Könyvészet

Croce, Benedetto (1987): *A történelem mint az egyetemesnek a története. Az „egyetemes történelem” kritikája.* In: Uó: *A szellem filozófiája.* Gondolat, Bp. 566–580.

Heidegger, Martin (2006): *Időbeliség és történetiség.* In: Gyurgyák János – Kisantal Tamás (szerk.): *Történetelmélet.* II. köt, Osiris, Bp. 382–408.

Makkai Sándor (1913): *A nagy személyiségek nevelői jelentősége.* Athenaeum, h.n.

Makkai Sándor (1989, a): *Nem lehet.* In: Cseke Péter–Molnár Gusztáv (szerk.): *Nem lehet. A kisebbségi sors vitája.* Hét torony, Bp. 106–111.

Makkai Sándor (1989, b): *Nemzet és kisebbség.* In: Cseke Péter–Molnár Gusztáv (szerk.): *Nem lehet. A kisebbségi sors vitája.* Hét torony, Bp. 230–237.

Nagy Zoltán (2009): *Makkai Sándor „fejedelmi önportréja.”* In: Botházi Mária (szerk.): *Közbeszéd és önismeret.* Medea Egyesület–Művelődés. Kolozsvár. 30–48.

Rickert, Heinrich (2006): *A történetfilozófia problémái.* In: Gyurgyák János–Kisantal Tamás (szerk.): *Történetelmélet* II. köt, Osiris, Bp. 324–382.

Rüsen, Jörn (2006): *History, Narration, Interpretation, Orientation.* Berghahn books, London.

Veress Károly: *Egy létparadoxon színe és visszája. Hermeneutikai kísérlet a nem lehet-probléma megnyitására.* Pro Philosophia, Kolozsvár, 2003.

Delia Raluca Albu-Comănescu fotojia

lavieboheme.ro

A televíziós viták és a tematizáció szerepe a választási kampányokban

ZÖRGŐ NOÉMI

Keywords: most important issue, debate, opinion polls, electoral campaign, decision making

Abstract (Televised Discussions and the Role of Tematization in Elections) The aim of the study is the adaptation of the PollyMIP model for the Romanian presidential elections and other multiparty systems. Along the campaign tools used by political parties in the US, agenda setting became an effective strategic method. Thus presidential and other televised debates are central elements of the elections. In Europe these crucial elements are not strategically integrated in the campaigns. We will argue that agenda setting used strategically can significantly improve the results obtained by the candidate and it also can help strategists of the parties to monitor the performance of the candidate along the campaign. One of the main tools for this the recently developed PollyMIP model is a practical method of predicting election results in biparty systems.

Cuvinte cheie

problema primordială, dezbateri, sondaje de opinie, campanie electorală, luarea deciziilor

Rezumat (Dezbaterile televizate și rolul tematizării în campaniile electorale) Scopul studiului este de a adapta modelul PollyMIP pentru alegerile prezidențiale și pentru celelalte campanii electorale multipartinice din România. Pe lângă instrumentele de campanie folosite de obicei de către partidele politice din Statele Unite ale Americii, tematizarea a devenit și ea o metodă de succes. În plus, dezbateri televizate este un element obligatoriu al campaniilor electorale. Studiul demonstrează că prin metoda tematizării intenționate, pe lângă câștigarea alegerilor devine mult mai simplă și monitorizarea acestor evenimente. Modelul PollyMIP recent elaborat este o metodă aplicabilă prin care se poate anticipa câștigătorul alegerilor în cazul sistemelor bipartite.

Zörgő Noémi

a BBTE doktorandusa

Látványos változások történtek az európai országokban a választási kampányok tudatos és tervezett előkészítése terén. Az amerikai modellek és a sikeresnek tekintett eljárások, eszközök szinte azonnal beépültek számos más ország választási kampányrendszerébe. Néhány esetben azonban nem beszélhetünk ilyen gyors terjedésről. Így a televíziós viták esetében például több évtizednyi időbeli eltolódásról beszélhetünk.

Ennek elsődleges oka, hogy a diktatúra ideje alatt nem volt valós politikai versengés, az állampolgárok szavazatainak megszerzése több európai ál-

Tény azonban, hogy a legutóbbi választási kampányban látott viták egyikét sem a hagyományosnak is tekinthető módon szervezték.

lamban nem létező cél volt. Az 1989-es évet követően számos országban – köztük Magyarországon és Romániában – a politikai élet szükséges elemévé vált a tudatos kampánytervezés és lebonyolítás. A pártok és jelöltek programjának megismertetése, a szakemberek bevonásával tervezett kampányok a versenyben maradás alapfeltételeivé váltak. Az Amerikában és a nyugat-európai országok-

ban sikeresnek tekintett eszközök használata szinte kötelező érvényű tervezési szabály volt. Ez alól kivételt képeznek a televíziós viták, amelyeket a tengerentúli választási kampányok csúcselemeiként tartottak számon. Romániában viszonylag későn épült be amolyan kötelező kampányelemmé a különböző pártok államelnök-jelöltjeinek vitája a választási kampányba.

Tény azonban, hogy a legutóbbi választási kampányban látott viták egyikét sem a hagyományosnak tekinthető módon szervezték. Az amerikai minta ugyanis azt a folyamatot jelenti, amikor a vezető televíziós társaságok szervezik ezeket az eseményeket, és a politikusoknak vagy kampánystábjuknak tulajdonképpen semmiféle beleszólásuk nincs arra vonatkozóan, hogy milyen típusú kérdések legyenek, milyen témákat tárgyaljanak, ki legyen a moderátor, milyen szabályai legyenek a vitának. Ezek mind olyan elemek, amelyekhez a jelöltek kénytelenek alkalmazkodni, amelyek nem képezik vita tárgyát, hanem amelyekhez a vitában szereplő felek kénytelenek alkalmazkodni. Romániában ezzel szemben a vitát az utolsó pillanatban le lehet mondani, a tervezési szakaszban a pártok képviselői egymás közt tárgyalnak és egyezkednek a szabályokat, a témákat, a válaszokra szánt időt és a moderátor személyét illetően. Így itt nem az állampolgárokat képviselő közszolgálati televízió, illetve a vezető hírcsatornák azok, amelyek egyenlő feltételeket biztosítanak a vitázó feleknek, hanem a kampányfőnökök közti tárgyalások eredményeinek függvényében alakul a forgatókönyv.

Az amerikai politikatudományi kutatások jelentős része foglalkozik az elnökjelöltek vitáival. A kampány sikerességének tekintetében olyannyira fontosnak tartott televíziós viták évtizedek óta a legnagyobb nézettséget kiváltó eseménynek számítanak. Ennek bizonyítására általában a Kennedy–Nixon 1960-as összecsapását szokták példaként emlegetni. Kétségtelen, hogy a médiatörténeti szempontból is fontos esemény hatással volt a választók döntésére, azonban ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a televíziós viták minden esetben ösztönzőleg hatnak a választókra abban, hogy elmenjenek szavazni, vagy hogy egy bizonyos jelöltre szavazzanak.¹ Vitathatatlan továbbá az is, hogy a kampányban használható eszközök közül a vitának fontos szerepe lehet, elsősorban olyan helyzetekben, amikor rendkívül kiélezett a verseny a vitában résztvevők között. Ezt a hatást erősítik azok az esetek is, amikor nagyszámú bizonytalan választó voksaiért is zajlik a verbális küzdelem. A 2009-es romániai elnökválasztási kampány éppen ebben a vonatkozásban válik érdekessé. A vita szervezése, annak tematikája, szabályzata, lebonyolításának helyszíne, a moderátor és nem utolsó sorban a vitában résztvevők személye az első forduló előtti időszak egyik alapeleme volt. A kampánnyal kapcsolatos hírek közt vezető szerepet foglaltak el a vita szervezésével kapcsolatos történések. Ez a folyamat nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a választók számára is fontos kampányeseménnyé váljon. A média napirendteremtő funkciója vitathatatlan², éppen ezért volt fontos

a jelöltek számára, hogy minél hosszabb ideig képesek legyenek a média figyelmét a vita szervezésének részleteivel lefoglalni annak érdekében, hogy más, számukra esetleg kényes és kevésbé kontrollálható hírek ne jelenjenek meg a választási kampány ideje alatt.

A tematizáció szerepe fokozatosan fölértékelődött már nálunk is, és a jelöltek kampánystábjai tudatosan törekednek a számukra kedvező mederben tartani a média figyelmét. A kampánytémák, a média napirendje és a választási eredmények közti összefüggés egyre inkább világossá válik. A döntésemélet terén elért kutatások egyik legújabb felfedezése szerint összefüggés van a választási kampány eredménye és az ország jövője szempontjából legfontosabbnak tartott probléma megoldása között. Andreas Graefe és J. Scott Armstrong tanulmánya bizonyítani látszik azt a feltevést, amely szerint biztosra állítható, hogy az a jelölt nyeri meg a választásokat, aki a választók megítélése szerint a legjobb megoldási javaslatokkal áll elő az országot érintő problémák tekintetében. A kutatók az általuk kidolgozott modellt csupán az amerikai rendszerben tesztelték, vagyis olyan környezetben, ahol két jelölt közül kerül ki a győztes. Kérdés azonban, hogy mennyire működőképes ez a rendszer abban az esetben, ha több jelölt verseng az elnöki szé-
kért.

A televíziós vita jellemzői

Célját tekintve a televíziós politikai viták több dimenzió mentén jellemezhető világot hoznak létre. John G. Geer, a nashville-i Vanderbilt Egyetem professzora egy 1988-as tanulmányában³ rávilágított arra, hogy a kampány ideje alatt megrendezett vitáknak valóban fontos szerepe van a később-

Dalia Raluca Albu-Comănescu fotója

bi elnök személyét illetően, azonban ezeknek a hatásoknak a túlértékelése téves következtetéseket eredményezhet. Geer szerint⁴ a politikai viták csak választókat befolyásoló szerepe csak akkor bizonyítható, ha megfelelő számú néző volt rá kíváncsi. A magas nézettségű televízióban közvetített vitának számos tényleges hatása van a választókra. Képes a biztos szavazókat még jobban megerősíteni döntésükben, ugyanakkor csökkentheti a bizonytalan szavazók számát, illetve növelheti a választási részvételt. Mindezekhez természetesen az is szükséges, hogy a jelöltek szakmailag is megfelelő szereplői legyenek az eseménynek.

Az Amerikai Egyesült Államokban évtizedek óta a kampányok legfontosabb eseménye, Európában azonban csak az utóbbi időben, az amerikai minta hatására vált ennyire népszerű kampányeseménnyé. Romániában több tényező együttes hatása kellett ahhoz, hogy a kampány alapeseményévé váljon. A média nyomásgyakorlása vitathatatlan, ám ez csupán a kezdeti időszakra jellemző. A 2009-es kampány során elsősorban a pártok képviselői voltak azok, akik meghatározták a vita feltételeit, témáit, szabályait, időpontját. Nem véletlen, hogy lehetőség szerint mindig a kampányidőszak végére időzítik, hiszen így a kampánycsend előtti periódus utolsó nagyszabású eseménye tud maradni.

A választói döntéshozatal szempontjából azért tekinthető kiemelkedően fontos kampányeseménynek, mert a jelöltek viszonylag jól megismerhetők ezekben a helyzetekben. Megfelelő kérdések esetén kirajzolódnak politikai programjaik fontosabb pillérei, megismerhető verbális és non-verbális kommunikációs képességük, helyzetmegoldó képességük és nem utolsósorban verbális intelligenciájuk, kreativitásuk. Ennek bizonyítása a politikusok részéről is tudatosan történik, amelynek általában az a célja, hogy a bizonytalan szavazókat a vita ideje alatt sikerüljön meggyőzni és szavazásra bírni. Ez azonban téves megközelítése a vitának, annak ugyanis nem a kis létszámú bizonytalan szavazók meggyőzése kellene legyen a fő célja, hanem sokkal inkább a biztos szavazóbázis megtartása. Ehhez azonban elsősorban az szükséges, hogy az előzetes elvárásoknak megfelelően kell teljesíteni, ugyanakkor pedig azokat az elemeket kell kiemelni a vita során, amelyek a párt vagy jelölt szavazói számára fontosak, és amelyek megvalósítása a célcsoport elvárásai közt szerepel.

Petre Crăciun tanulmányában⁵ P. Charaudeau és R. Ghiglione munkája alapján két fontos dimenziót különít el a televíziós viták esetében. A szerző szerint két meghatározó dimenzió jellemzi a politikusok közti megmérettetést. A verbális, illetve a vizuális dimenzió együttes jelenléte révén sokkal alaposabban lehet értékelni a politikusok televíziós szereplését. A verbális dimenzió önmagában nem képes elegendő információt nyújtani az üzenetek értelmezéséhez, illetve sok esetben másként értelmezünk egy hallott, és másként egy olyan komplex üzenetet, amely esetében egy időben látjuk és halljuk is a vitázó ágenst.⁶ A hangzó beszéd révén kirajzolódó verbális dimenzió minden vita esetében sajátosan nyilvánul meg. Ez tulajdonképpen arra vonatkozik, hogy a vitában részt vevő felek hogy határozzák meg saját helyüket a másikkal szemben, azaz hogyan pozicionálják magukat a megmérettetés ideje alatt. Crăciun szerint ennek a versenynek voltaképpen az a tétje, hogy melyik jelöltnek jut több mikrofonidő, és hogy melyikük képes eredményesen nyomást gyakorolni a vita többi szereplőjére. A verbális dimenzió jellemzője továbbá, hogy a kérdések és válaszok során ki-

alakul az úgynevezett „igazság fonala”, amely mentén pozicionálják magukat a szereplők, és amely voltaképpen a választókkal képes összekötni a pártok jelöltjeit. A felosztás másik dimenzióját a vizuális dimenzió határozza meg. Ez nem más, mint annak a fontos elemnek a szem előtt tartása a jelöltek által, hogy tudatosan használják a látványt a sikeresebb kommunikáció érdekében. Ez elsősorban a szakszerű kamerahasználatban nyilvánul meg, amely jelentősen befolyásolja a nézők véleményét abban a tekintetben, hogy kit tartanak eredményesebbnek. A legutóbbi amerikai elnökválasztási kampányban például ezen a téren a demokraták jelöltje, Barack Obama egyértelműen felülmúlta ellenfelét. Már a nyilvános felszólalások alkalmával is látszott, hogy Obama tudatosan figyel arra, hogy hogyan használja a kommunikációja során a vizuális elemeket. A sűgőgép beépítése a kampányba jelentősen javította a jelölt és a választók közti kapcsolat minőségét. Ez a televíziós viták során csak erősödött, hiszen Obama nagyon okosan és szándékosan erősítette verbális kommunikációját ezekkel a non-verbális elemekkel. Azokban a helyzetekben, amelyek során nyomatékosítani szeretne érveit, hosszasan a kamerába nézett, és ezzel néhány másodperc erejéig képes volt megszüntetni a közte és a választók közti fizikai távolságot. A televíziós vita során azonban vannak olyan tényezők is, amelyek szintén a vizuális szcénához tartoznak, de amelyek kevésbé függenek a jelölt rátermettségétől. Ezeket akár nevezhetnénk objektív tényezőknak is, hiszen az olyan elemek, mint a kamera-beállítások, a stúdió berendezése nagymértékben képesek befolyásolni a jelöltek szereplését. Szintén az amerikai elnökválasztási kampányban vált nagyon érezhetővé ennek a szerepe. A három elnökjelölti vita különböző helyszíneken, és eltérő forgatókönyv szerint zajlott. A republikánusok jelöltje, John McCain érezhetően jobban tudta kezelni azt a vitahelyzetet, amikor asztalhoz ülve, a moderátor kérdéseire kellett válaszolni. Sokkal idegesebb, feszültebb volt a második vita alkalmával, amikor a választók által beküldött kérdések közül tett fel néhányat az NBC News riportere, Tom Brokaw. A Tennessee állambeli Nashville-ben, a Belmont Egyetemen tartott vita érdekessége az volt, hogy a helyszínen lévő, magukat bizonytalannak tartó választópolgárok személyesen tehették fel kérdéseiket a két jelöltnek. Az interperszonális kommunikáció érezhetően felerősítette a vita tétjét, ugyanakkor érdekes kettősséget adott a helyzetnek. A közvetlen kommunikáció mellett, a jelölteknek arra is figyelniük kellett, hogy érveik, kommunikációs stratégiájuk a televízió keresztül is eredményes legyen. Ez a kettős teher érezhetően megjelent McCain teljesítményében, aki kezdetben nagyon görcsösen, mereven válaszolt a hozzá intézett kérdésekre. A harmadik és egyben utolsó vitán, ahol ismét a hagyományosnak tekinthető formai keretek között mérték össze programjaikat és kommunikációs képességeiket a jelöltek, a republikánus McCain verbális és non-verbális kommunikációja egyértelműen javult, sokkal jobban tudta kezelni ezt a helyzetet, mint a választók jelenlétét. A verbális és a vizuális dimenzió tehát együttesen képes erősíteni vagy gyengíteni a jelöltek teljesítményét, annak függvényében, hogy mennyire tudnak fölülkerekedni a fent említett szubjektív és objektív tényezőkön.

VERBÁLIS DIMENZIÓ	VIZUÁLIS DIMENZIÓ
<ul style="list-style-type: none"> - mikrofonidő tétje - egymásra hatás tétje - az igazság fonala - pozicionálás 	<ul style="list-style-type: none"> - láthatóság tétje - a tekintet irányításának tétje - kamerabeállítások - kamerahasználat - nonverbális kommunikáció használata

Véleményformáló tényezők az amerikai elnökválasztási kampányban

A kampánytémák és a döntéshozás kapcsolatának modelljei

Számos nemzetközi kutatás próbálta már leírni és magyarázni a választók és az általuk urnába dobott szavazatok közti kapcsolat kialakulásának folyamatát. Andreas Graefe, a Karlsruhe-i Technológiai Intézet kutatója és a Pennsylvania Egyetem kutatója, J. Scott Armstrong több éve foglalkozik ezzel a kérdéskörrel. 2009-ben két közös tanulmányuk is megjelent, amelyek eredményesen kapcsolták össze a korábban említett elemeket. A *PollyBio* nevet viselő modelljük szerint⁷ rendkívül fontos a választások eredményének szempontjából, hogy a jelölt milyen képességekkel rendelkezik, mire tartják őt képesnek a választók, mennyire szimpatikus számukra. Ezt követően jelent meg a *PollyIssues* kutatásuk, amelyben arra világítottak rá, hogy az állampolgároknak elsősorban az számít a szavazást megelőző időszakban, hogy melyik jelöltet tartják megfelelőbbnek arra, hogy az ország legfontosabb problémáit a legoptimálisabb módon kezeljék. Az első modell sokat segíthet a kampánytervezőknek abban, hogy ki lehet a legjobb jelölt a pártok részéről. A második modell pedig ahhoz járul hozzá, hogy a jelöltek programjait az igényekhez és elvárásokhoz igazítsák.

Kutatásaik legújabb eredménye szerint a *PollyMIP (Most Important Problem)* modell alkalmas arra, hogy még a választások előtt előre jelezze, hogy melyik jelölt nyeri meg a választásokat. Az amerikai kétpártrendszerben kitűnően működik a modell, kérdés azonban, hogy a romániaihoz hasonló többpártrendszerben mennyire eredményes. A *PollyMIP* lényege, hogy a szavazók általában egy téma mentén (single issue voting) döntenek el, hogy kire szavaznak a kampány végén. Ez azt jelenti, hogy amennyiben egy jelölt képes a választókat meggyőzni arról, hogy egy, az ország számára fontos problémát hatékonyan képes kezelni, akkor nagy valószínűséggel számíthat a végső győzelemre. A választó a számára legfontosabb megoldandó probléma mentén hasonlítja össze a jelölteket. Kutatásuk során az 1972 és 2008 közötti összes amerikai elnökválasztási kampány eredmény-előrejelzését újra elemezték. Így összesen ezer előrejelzéssel dolgoztak. Módszerük rendkívül egyszerű: megnézték, hogy a közvélemény-kutatásokban melyik probléma szerepelt a leggyakrabban, annak megoldását melyik jelölt hangoztatta többször a kampányban. Így a tíz elnökválasztási kampány során a *PollyMIP* modell 97%-os pontossággal működött. Az utóbbi hat amerikai kampány esetében eredményesebben működött, mint bármelyik akkor használt előrejel-

zés vagy közvélemény-kutatás. A módszer hatékonyságát nagymértékben segíti, hogy az internetes keresések adatait is beépíti a kutatásba, így könnyen számszerűsíthető és követhető adatokat kapunk.

A modell egy három lépésből álló struktúrát követ:

A választók által legfontosabbnak ítélt probléma kiválasztása
 A jelöltek támogatottsága három egymást követő napon az adott téma mentén
 Előrejelzés

Ha fiktív példán szeretnénk érzékeltetni a tényleges folyamatot, akkor azt a következő képletben lehet megjeleníteni:

V (támogatottság) = 27.0 (kormánypárti előny) + $0,50 * X$ (PollyMIP eredmény)

Graefe és Armstrong ebben a modellben azt is figyelembe veszi, hogy a mindenkori kormánypárt jelöltjeinek esetében némi előnnyel kell számolni a jobb médiajelenlét miatt. Emiatt a fenti képletet mindig az aktuális kormánypárt jelöltjének adataival lehet csak alkalmazni.

Az ABC News és a Washington Post közös közvélemény-kutatása a 2008-as elnökválasztást megelőző időszakban arra volt kíváncsi, hogy a leginkább felkapott téma, a gazdasági problémák megoldására melyik jelölt programja kínálja a legjobb alternatívát. Eszerint Obama programja a megkérdezettek 53%-nak nyerte el a tetszését, míg McCain csupán 42% támogatottságot kapott ebben a kérdésben. Ha a fenti modell szerint számolunk, akkor jól látszik, hogy McCain végső nyeresési esélye 48%. Tehát Obama a PollyMIP szerint megnyeri a választásokat. Ugyanezt a levezetést alkalmazták visszamenőleg tíz amerikai elnökválasztási kampány során, és az eredmények egyértelműen a modell mellett szólnak.

Többpártrendszer és a PollyMIP

A többszöri ellenőrzés is bizonyította, hogy a PollyMIP-modell képes helyesen előre jelezni a választások nyertesét. Kérdés azonban, hogy többpártrendszer esetében mennyire használható. Romániában ennek a tesztelése több akadályba ütközik. Elsősorban problémát jelent a modell működéséhez szükséges adatok beszerzése. A pártok és különböző sajtóorgánumok felkérésére készülő közvélemény-kutatásokban szereplő kérdések szinte minden esetben arra vonatkoznak, hogy a megkérdezett állampolgár nevezze meg azt a személyt, akire legszívesebben voksolna. Hiányoznak tehát azok a felmérések, amelyekből kiderülne az, hogy melyek a legfontosabb megoldásra váró problémák a választók számára, vagyis nincs meg a képlet-höz szükséges „X”.

2009-ben azonban némi elmozdulás történt ebben a vonatkozásban. A BCS közvélemény-kutató cég a washingtoni Marsh Copey + Associates, Inc. megrendelésére augusztus 20–27. között 1096 személyt kérdezett meg arról, hogy melyek azok a problémák, amelyeket az ország következő elnökének minél hamarabb meg kell majd oldania.⁸ A válaszok alapján egyértelmű-

A televíziós viták kötelező kampányelemmé válása jó út lehet afelé, hogy a témák fontosabb szerepet kapjanak a kampányokban. Ha kialakul a választókban az igény, akkor a pártoknak lépniük kell.

en a gazdasági kérdések szerepeltek az élen, azonban a PollyMIP modell nem használható ebben az esetben, mert azt nem mérték, hogy a megkérdezettek szerint melyik az a jelölt, aki ezt a leghatékonyabban tudná kezelni. Tehát megvannak a témák, de nincs meg a jelöltek és a problémák közti kapcsolat egymáshoz való arányítása.

Következtetések

A politikai marketing lassan klasszikusnak számító eszköztára, valamint a kampányról kampányra újuló úgynevezett kreatív eszközök használata nem jelent biztos sikert. A látvány varázsa csupán egy rövid ideig biztosította az elvárt eredményeket. Nyilvánvaló, hogy ezek az eszközök szükségsek a sikeres kampányhoz, de nem elegendők. Az állampolgárok a látvány mögött egyre gyakrabban a tartalmat, a programot keresik. Ennek olyannak kell lennie, amely reális és megvalósítható pontokat tartalmaz.

A televíziós viták kötelező kampányelemmé válása jó út lehet afelé, hogy a témák fontosabb szerepet kapjanak a kampányokban. Ha kialakul a választókban az igény, akkor a pártoknak lépniük kell. A külföldi kampányok pedig jelentősen fölgyorsítják ezt a folyamatot. Ezek a minták elvárásokat generálnak, amelyeket érdemes figyelembe venni a kampánystratégia kidolgozása során. Hangsúlyos szerepet kell tulajdonítani a szavazók által legfontosabbnak ítélt témáknak, hiszen a választók, amennyiben elkötelezik magukat egy jelölt mellett, akit a számukra fontos probléma megoldására képesnek tartanak, szinte sosem változtatják meg véleményüket. Ezeket az álláspontokat azonban kitűnően lehet irányítani. Ennek egyik megvalósulása éppen a televíziós vitákon válik lehetségessé. A magas nézettség, és a politika iránt érzékeny állampolgárok nagyon jól célozhatók ezzel az eseménnyel. Ahhoz azonban, hogy a vita standard kampányelemmé váljon, szükséges az alapvető szabályok leszögezése úgy, hogy azok minden kampányban azonosak maradjanak. A meghatározott időkeretnek, a független moderátornak, az előre nem leszögezt kérdéseknek alapelemékké kell válniuk.

Jegyzetek

- 1 Bíró Nagy András, 2006. 53.
- 2 John W. Kingdon *Agendas, Alternatives, and Public Policies (1995)* című munkájában rávilágított arra, hogy a médiában megjelenő információk jelentős mértékben képesek befolyásolni a médiafogyasztók döntéseit, akár irracionális döntéseket is eredményezve.
- 3 Geer, J. G.: *The Effects of Presidential Debates on the Electorate's Preferences for Candidates*. American Politics Quarterly, no. 16., No. 4. 486–501.
- 4 In: Bíró Nagy András, 2006. 53.

5 Crăciun, P., 3.

6 A politikai elemzések jelentős hányada szerint a televíziós vita műfajában a legemlékezetesebb Kennedy–Nixon-összecsapás egyértelmű nyertese a későbbi amerikai államelnök, John F. Kennedy volt. Gesztusai, mimikája, teljes megjelenése pozitívan befolyásolta a választók véleményét. Ezzel szemben a kutatások szerint azok a választók, akik rádión keresztül hallgatták a vitát, egyöntetűen Nixont tartották meggyőzőbbnek (ld. Sidney Kraus: *Winners of the First 1960 Televised Presidential Debate Between Kennedy and Nixon*, Journal of Communication, Vol. 46, 1996, 78., <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=96517727/2009>. november 25.)

7 Graefe-Armstrong (2009), 2., <http://pollyvote.forecastingprinciples.com/images/papers/PollyMIP.pdf/2009>. december 2.

8 <http://alegeri.ziare.com/alegeri-prezidentiale-2009/sondaje/2009>. november 30.

Könyvészet

Bíró Nagy András: *A magyar miniszterelnök-jelölti viták a változás útján*. In. Politikatudományi Szemle (15.). 2006/2–3. 53–72.

Crăciun, Petre: Dezbateră televizată, punerea în scenă a cuvântului <http://www.ana.gov.ro/rom/upl/Dezbateră-televizată-punerea-in-scena-a-cuvantului.pdf/2009>. november 24.

Geer, J. G.: *The Effects of Presidential Debates on the Electorate's Preferences for Candidates*. American Politics Quarterly, no. 16., No. 4. 486–501.

Graefe, Andreas–Armstrong, J. Scott (2009): <http://pollyvote.forecastingprinciples.com/images/papers/PollyMIP.pdf/2009>. december 2.

Kingdon, John W. (1995): *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. 2nd ed., New York: Harper Collins.

Kraus, Sidney: *Winners of the First 1960 Televised Presidential Debate Between Kennedy and Nixon*. Journal of Communication, Vol. 46, 1996, <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=96517727/2009>. november 25.

Delia Raluca Albu-Comănescu fotoja

[A rádióhírek szerkezeti és nyelvi követelményei]

LÁSZLÓ EDIT

Keywords: radionews, authenticity, speed, comprehension, objectivity

Abstract (*The Structural and Linguistical Requirements of Radio-News*) The fundamental requirements for editing radio news can be encompassed in four points: correct (does not hush up information), objective (impartial, even-handed), precise (accurate, concise), understandable (clear, unmistakable). In the radionews the lead contains the most important information, the newest developments and continues towards the less important details. The news editor's task and responsibility is not only the quick and precise conveyance of a given event, but also the mediation of understandable-understandable. The listener should create a clear image on the given event, as close to reality as possible.

Cuvinte cheie: știri radio, autenticitate, promptitudine, inteligibilitate, obiectivitate

Rezumat (*Cerințele structurale și lingvistice ale știrilor radio*) Cerințele de bază ale redacțiilor știrilor radio pot fi sintetizate în patru puncte: corectitudine, obiectivitate, precizie, inteligibilitate. Știrile trebuie să fie redactate astfel încât ascultătorul să le înțeleagă la prima auzire și să poată asimila informațiile esențiale. Cele mai importante informații, cele mai noi elemente sunt conținute în prima parte a știrii (lead), după care urmează detaliile mai puțin importante. Sarcina și responsabilitatea redactorului știrilor radio este nu numai transmiterea veridică și promptă a evenimentului în cauză, ci și formularea inteligibilă a știrii, căci ascultătorului trebuie să i se dea posibilitatea de a-și forma o imagine cât mai apropiată de realitate, prin asimilarea informațiilor recepționate.

László Edit

a Marosvásárhelyi Rádió szerkesztője

„A szöveg magában hordozza hangzását is.”
(Wacha Imre)

1. A rádióhírek sajátosságai

A rádiós műfajok az újságműfajok sajátos változatai. A szakirodalom a rádiós műfajok két nagy csoportját különbözteti meg:

a. Írott anyagok, vagyis az előre megírt szövegek felolvasása, interpretálása. Ide tartozik a hír, hírkomentár, jegyzet, kritika, ismeretterjesztő előadás, stb.

A rádiós kommunikáció, a rádiós hírközlés kétségtelen előnyei, azonban, a gyakorlatban csak akkor érvényesülnek, ha a közvetített (a felolasott vagy élő szóban elmondott) üzenetek eljutnak a hallgatóhoz, ha a hallgató képes hatékonyan dekódolni, megérteni és megjegyezni a rádióban elhangzó információkat.

b. Hangos anyagok. Ezek az úgynevezett primer rádiós anyagok, ide tartoznak a hangfelvételek (a rögzített és feldolgozott hangos műfajok), és az élőben közvetített rádiós anyagok (tudósítások, riportok, interjúk, beszélgetések), valamint az élő, ún. direkt adások (élő műsorok, interaktív játékok, helyszíni közvetítések, stb.).

A rádió előnye a nyomtatott sajtóval szemben, hogy nemcsak a megtörtént, hanem a történő, az éppen zajló eseményekről is hírt adhat, a közérdeklű és fontos eseményekről jelenidőben, a történésekkel egyidőben, a helyszínről tájékoztathat.

A rádió ma is a leggyorsabb, leghozzáférhetőbb tájékoztató eszköznek tekinthető (a hírtelevíziók, az on-line hírportálok, a multimédiás felületek információinak elérhetősége bonyolultabb technikai eszközrendszert, nagyobb felkészültséget és bizonyos mértékig helyhez kötöttséget igényel a médiafogyasztó, a felhasználó részéről).

A rádiós kommunikáció, a rádiós hírközlés kétségtelen előnyei, azonban, a gyakorlatban csak akkor érvényesülnek, ha a közvetített (a felolasott vagy élő szóban elmondott) üzenetek eljutnak a hallgatóhoz, ha a hallgató képes hatékonyan dekódolni, megérteni és megjegyezni a rádióban elhangzó információkat.¹ A rádióban elhangzó minden szöveget, köztük a híreket is, tehát, már megírásuk, megfogalmazásuk szakaszában a hallgató, a befogadó, a dekódoló szempontjai alapján kell megalkotnunk, majd tolmácsolnunk.²

A rádióban az egyedüli közvetítő közeg a hang, a verbális üzenet mellől elmaradnak azok a nonverbális eszközök, melyek a hallgató számára segítenék a megértést, a befogadást: a mimika, a gesztus, a tekintet. Mindezt a hiányt a rádiós beszélőnek a hangjával és a megszövegezés módjával kell pótolnia.³ A rádiós hírközlésben az említett sajátosságok mellett figyelembe kell venni a hatékony kommunikációt befolyásoló, zavaró tényezőket is. Az információk továbbítását és megértését a fizikai zajokon kívül zavarhatják olyan szociális zajok is, amelyek az adóra vagy vevőre jellemzőek. Az adónál keletkező zavaró tényezők közé tartozik a homályos tartalmú, pontatlanul megfogalmazott vagy túl bonyolult tartalmú üzenet. A fogadói oldalon (a vevőnél) az információ értelmezése nagymértékben függ a hallgató szellemi képességeitől, világnézeti orientáltságától, előítéleteitől. Az értelmezésben és befogadásban nagy szerepet játszik az is, hogy a vevő mennyire bízik az adóban, mennyire tartja azt hitelesnek, illetve az, hogy a közölt információtartalmak mennyire állnak közel hozzá térben és időben. A rádiós hírközlés eme sajátosságait figyelembe kell venni a hírek témáinak megválasztásában, a megszerkesztésben és interpretálásban egyaránt.

2. A rádiós hírek szerkesztésének alapelvei

Az események hírértékét frissessége, fontossága, közérdekekűsége határozza meg. A nem közérdeklű, de a meglepő, szenzációs esemény is hírré vál-

hat, szokatlansága révén. A szakirodalomban gyakran idézett mondás szerint „nem az a hír, ha a kutya megharapta a postást, hanem, ha postás harapta meg a kutyát”. Minden hírnek, a rádiós hírnek is, válaszolnia kell a következő alapvető kérdésekre: mi történt (történik), kivel (mivel), hol, mikor, miért, hogyan.

A szakirodalomban a legismertebb az 5+1 hírképlet, vagyis az 5W+1H törvénye:

Who? – Ki? (kivel, mivel történt)
 What? – Mi? (mi történt)
 When? – Mikor? (mikor történt)
 Where? – Hol? (hol történt)
 Why? – Miért? (miért történt)

+ 1 How? – Hogyan? (hogyan történt)

Ez a hírképlet szemléletes, érthető, de nem teljes, nem eléggé átfogó. Eből az 5W+1H képletből hiányzik ugyanis egy lényeges elem: a *MI VÁRHA-TÓ?* (mi következik?) kérdése. A hírek napjainkban nagyon gyakran a „mi várható” kérdésre is azonnali választ adnak, vagyis arra, hogy egy bizonyos esemény milyen azonnali következménnyel járt vagy járhat, milyen választörténés, válaszreakció következik vagy következhet, például milyen válaszlelépéseket helyeztek kilátásba az adott esemény nyomán (tüntetés, sztrájk, merénylet, stb.)

A „miért” és „hogyan történt” kérdésekhez hasonlóan szükségesnek és indokoltnak tartom a fenti hírképletet kiegészíteni a „Mi várható, mi következik” kérdéssel. Oktatói munkám során azt tapasztalom, hogy a 6+1 formát logikusabbnak, érthetőbbnek és szemléletesebbnek tartják a diákok is.

A hírszerkesztés legfontosabb szakmai követelményei: az érthetőség és a tárgyyszerűség. A közölt információk szerkezetében, stílusában világosnak, tömörnek, érdekesnek, tartalmában pedig hitelesnek, pártatlannak, elfogulatlannak, kiegyensúlyozottnak, korrektnek kell lennie.

A szakirodalomban az egyik gyakori, visszatérő kérdés, hogy van-e objektív hír? Dolgozatunknak nem célja az erről szóló elméleti viták elemzése, de kijelenthetjük, hogy a hír objektivitásának elsődleges kritériuma: tárgyyszerűsége, pártatlansága, kiegyensúlyozottsága, a tények el nem hallgatása.

A mai társadalmakban, amikor egyre fokozottabban érvényesül a média véleményformáló, értékrend-alakító hatása, a média manipuláló hatalma nem annyira a hazugságban, a tények elferdítésében, hanem az elhallgatás lehetőségében rejlik. Amiről nem tudunk, nem értesülünk, az szinte nem is létezik.

A média által közvetített hírsorrendek is döntően befolyásolhatják egy-egy esemény megítélését.⁴ A hírsorrend szándékos eltérítése a valós hírértéktől (az információk szándékos alul-, vagy felülértékelése), illetve az események elhallgatása, vagy a fontos részletek szándékos kihagyása mind-mind hamis képet alakítanak ki a hallgatóban. Látszólag nem hazudik a hír, de nem mutatja be a teljes igazságot, csak a valóság bizonyos részleteit, tudatosan manipulálva ezáltal a hallgatókat.

A tudatos elhallgatás, illetve a szándékos hírérték-eltérítés jelenségével a romániai magyar médiában is találkozhatunk, e kérdés átfogó-elemző vizsgálata pedig komoly kihívást jelenthet a hazai magyar médiakuta-

tók számára. Felelős szerkesztői magatartás esetén a hírek tárgyyszerűsége, kiegyensúlyozottsága nem sérül akkor sem, ha az információkat a megszerzés során válogatni, rövidíteni kell. A szelektálás, tömörítés nem jelentheti a fontos információk elhallgatását. Az a szerkesztőség, amely mégis ezt teszi, előbb-utóbb elveszti hitelességét, szavahihetőségét. A hallgatót nem lehet folyamatosan félrevezetni, manapság ugyanis egyre több hírforrás áll rendelkezésére.

A rádiós hír szerkesztésének alapkövetelményei szemléletesen négy pontban foglalhatóak össze:

KORREKT	<i>NEM HALLGAT EL INFORMÁCIÓKAT</i>
OBJEKTÍV	<i>TÁRGYILAGOS, PÁRTATLAN</i>
PRECÍZ	<i>PONTOS, TÖMÖR, LÉNYEGRETÖRŐ</i>
ÉRTHETŐ	<i>VILÁGOS, FÉLREÉRTHETETLEN</i>

Tapasztalataim szerint ezt játékos szóalkotással könnyen megjegyzi az egyetemi hallgatók, vagyis a fenti négy fogalom első betűinek összeolvasása révén keletkező „KOPÉ” (*kópé*) betűszóval.

3. Hírtémák és hírforrások a regionális közszolgálati rádióban

A közszolgálati rádió egyik (törvényben is rögzített) alapfeladata a korrekt, tárgyilagos, pártatlan, kiegyensúlyozott, hiteles és megbízható hírszolgáltatás. Eme funkciók maradéktalan, következetes ellátása minden közszolgálati rádió feladata, az országos, a területi és a helyi közszolgálati adóké egyaránt.

A sajátosságok, a különbözőségek az események hírértékében, a hírek témáiban, a hírműfajok változatosságában nyilvánulnak meg. A hírértéket befolyásoló általános tényezők (hány embert és milyen mélyen érint az információ, mennyire különleges, újszerű, aktuális és friss az információ) másként konkretizálódnak egy országos adó és másként egy regionális stúdió hírműsorában.

A regionális, területi rádióknak kiemelten kell foglalkozniuk adáskörzetük eseményeivel, a politikai, gazdasági, szociális, kulturális és tudományos élet aktualitásaival, minden olyan információval, ami a hallgatók számára új, fontos és hasznos lehet. A regionális rádiók hírkínálatából ugyanakkor nem hiányozhatnak a legfontosabb országos és nemzetközi hírek sem, hiszen a hallgató azok iránt is érdeklődik és méltányolja, ha „egy helyen mindent megtalálhat”, de leginkább azokra az információkra kíváncsi, amelyek közvetlen közletről érintik, amit leginkább érdekében áll tudnia, ismernie. A területi rádió viszont csak akkor tud hírt adni adáskörzete minden fontos, közérdekű és érdekes eseményéről, ha maga is időben értesül róla. Saját tudósítói hálózattal, megbízható információs forrásokkal kell rendelkeznie. A helyi hírbázisok, hírcsatornák: az önkormányzat illetékesei, sajtófelelősei, PR-szakemberei, a politikai pártok szóvivői, az egyházak, civilszervezetek, szakmai egyesületek, érdekképviseleti szövetségek helyi képvi-

selői, művelődési és oktatási intézmények vezetői, tudományos, gazdasági és pénzügyi szakemberek.

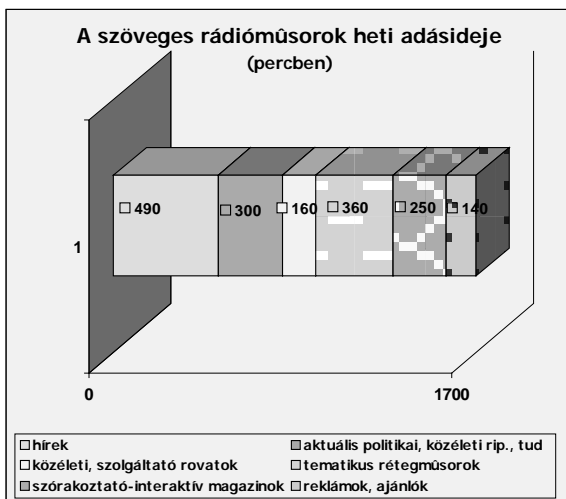
Az országos és nemzetközi híreket a távirati irodák (Mediafax, Rompress, MTI, stb.), sajtóügynökségek, internetes hírportálok (Transindex, Kitekintő, Manna.ro, Hírfigyelő, Erdely.ma, Origo, Index, stb.), a nagyobb, illetve ún. testvérrádiók (Magyar Rádió, Bukaresti Rádió, Kolozsvári Rádió) hírcsere szolgálatai és a lapinformációk (helyi, megyei, országos sajtótermékek) szolgáltatják.

A Marosvásárhelyi Rádió saját tudósítói hálózattal rendelkezik. Adáskörzete területén a következő településeken van állandó munkatársa: Brassó, Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy, Barót, Szászrégen, Maroshévíz. Rendszeresen jelentkeznek sajtószemlével, hírbehangozóval az erdélyi és országos magyar nyelvű lapok: Hargita Népe, Háromszék, Népújság, Brassói Lapok, Erdővidék, Udvarhelyi Híradó, Vásárhelyi Hírlap, Csíki Hírlap, Krónika, Új Magyar Szó, Polgári Élet.

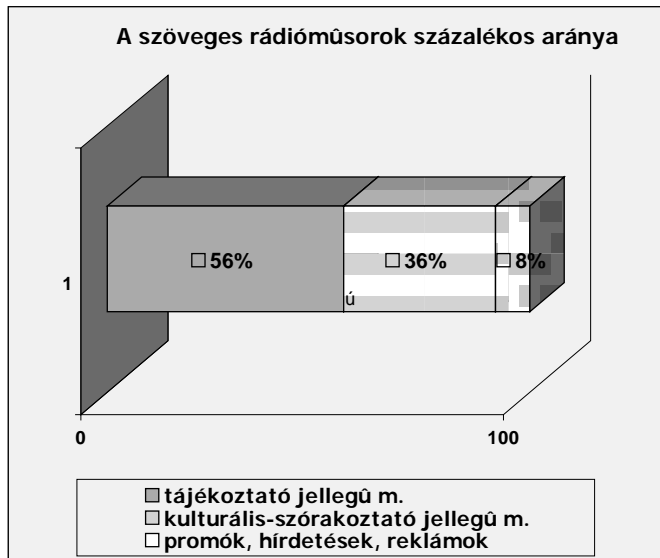
Tudósítói naponta küldenek hírösszefoglalót (hangos és írott formában) a helyi eseményekről.

A hallgató a rádiótól közérdekű és hasznos információkat vár, olyan híreket, amelyek segítik őt el-és kiigazodni a világ dolgaiban, a közelet történeiséiben, olyan információkat, amelyek tájékoztatják az országos kormányzat és a helyi önkormányzat fontos határozatairól, a lakóhelyéhez (életteréhez) közeli, a mindennapi életét érintő, azt befolyásoló politikai, gazdasági, szociális, kulturális eseményekről, szórakoztató és szabadidős rendezvényekről.

Erre az igényre válaszolva alakította ki műsorrácsát a Marosvásárhelyi Regionális Közszolgálati Rádió. A következő grafikon (1. ábra) azt szemlélteti, hogy a kimondottan szöveges műsorok heti 1700 percnyi összadásidejéből mennyit foglalnak el a különböző műsортípusok. Megfigyelhető, hogy a tájékoztató jellegű műsorok adásideje a legnagyobb.

A következő grafikon (2. ábra) a tájékoztató és tematikus műsorok százalékos arányát mutatja.

4. A hírek megszövegezése. Szerkezeti, tartalmi és nyelvi követelmények

Mint már hangsúlyoztuk, a rádióban elhangzó információkat már megírásuk, megfogalmazásuk szakaszában a hallgató szempontjai alapján kell megalkotni, majd tolmácsolni. Vagyis úgy kell megfogalmazni a híreket, hogy a hallgató egyszeri hallásra megértse és a lényeges információkat rögzíteni is tudja.

A rádióhírekben a figyelemfelkeltés eszköze a címondat vagy lead. Ez tartalmazza a hír, a történéis lényegét, az információ témáját. Megtudjuk: mi történt (kivel, mivel).

A hír belső szerkezetének következő eleme a tárgyalás, a részletek (body). Ez a rész kifejezi a lead tartalmát, választ ad a hol, mikor, miért, hogyan kérdésekre, röviden felvázolhatja az esemény hátterét.

A záró rész, a befejezés, a hír témájától, fontosságától függően visszateérhet a legfontosabb információra, választ adhat a mi várható, mi következik kérdésekre is.

A rádióhírekben a lead, a hír eleje tartalmazza a legfontosabb információkat, a legújabb fejleményeket, így haladunk a régebbi, illetve kevésbé fontos részletek felé.⁵

A rádiós hírszerkesztő feladata és felelőssége nemcsak az adott esemény hiteles és gyors továbbítása, hanem az érthető-értető közvetítése is. A hall-

gatónak ugyanis a kapott információk feldolgozásakor a valósághoz legközelebb álló képet kell magában kialakítania.⁶

4.1 Hírszövegek átszerkesztése a Marosvásárhelyi Rádió híryanagjai alapján

A rádiós szövegek, köztük a hírszövegek megszólaltatásának a kulcsa, legfőbb determinánusa maga a szöveg. Összehasonlító vizsgálatok bizonyítják, hogy azonos szövegek különböző módon történő felolvasása esetén, a hangzó változatokban megmutatkozó különbözőségek ellenére erőteljesebbek azok az azonosságok, melyek a tartalom és írásos forma kapcsolatából, a szövegszerkezetből, a mondatok láncolatában megvalósuló, magában a szövegben benne rejlő kommunikációs szituációból adódnak.⁷

A hírek szövegének megfogalmazásakor törekedni kell a közérthetőségre, arra, hogy a közölt információ világos, érthető és félreérthetetlen legyen. A közérthetőség viszont nem a nyelvi, fogalomhasználati igénytelenséget jelenti, hanem a világos beszédet.⁸ A nyelvi, stílusbeli, kiejtésbeli igényesség a nyelvi pontosság, a nyelvhelyességi hibák elkerülése a hír hatékonyságát szolgálja, segíti a megértést, a kommunikáció hatékonyságát. Ezért "kell védeni a gondolatot hordozó nyelvet a pongyola nyelvhasználat fertőzésétől".⁹ A kellemes orgánumú, tisztán és szépen beszélő, a szövegfonetikai eszközöket (hangsúlyt, hanglejtést, tagolást, beszédtempót) hatékonyan alkalmazó hír-olvasó segítheti ugyan az üzenet megértését, emelheti a kommunikációs hatékonyságot, de nem tudja semlegesíteni a hír szövegszerkezetében rejlő hibákat. A fülrefogalmazott, világos, követhető logikájú és szerkezetű hírszövegeket jóval nehezebb elrontani, szinte lehetetlen félrevezetően felolvasni, interpretálni.

A rádiós hírszerkesztők, azonban, gyakorta nem a fülre, nem a hallásalapú megértésre szövegezik meg a híreket, nem tudatosítják kellőképpen, hogy a hírek értő-értető tolmácsolása *mindenekelőtt a hír megszövegezésétől függ*, hogy az általuk megírt híreket nem olvasni, hanem csupán hallani fogják a hallgatók.

Ezt szemléltetik az alábbi hírpéldák is.¹⁰ Előbb az eredeti hír, majd az átszerkesztett változat olvasható:

11. alkalommal szervezték meg Marosvásárhelyen a Bernády Napokat. A tegnapi ünnepi zárórendezvényen a Dr. Bernády György Alapítvány elnöke adta át az emléklapoktat. Az idei díjazott Lokodi Edit Maros megyei tanácselnök, akit az épített örökség megőrzéséért tett munkásságáért részesítettek díjban. (38 szó)

Marosvásárhelyen tegnap véget értek a 11. Bernády Napok. A záróünnepségen emléklappal tüntették ki Maros megye tanácselnökét Lokodi Editet, az épített örökség védelméért. A díjat a Dr. Bernády György Alapítvány elnöke adta át. (32 szó)

A rádiós hírszerkesztők, azonban, gyakorta nem a fülre, nem a hallásalapú megértésre szövegezik meg a híreket, nem tudatosítják kellőképpen, hogy a hírek értő-értető tolmácsolása mindenekelőtt a hír megszövegezésétől függ, hogy az általuk megírt híreket nem olvasni, hanem csupán hallani fogják a hallgatók.

Az iménti néhány példa meggyőzően bizonyítja, hogy a hírek átfogalmazott, átszerkesztett változatai beszédesen különböznek az eredetitől, a világos, követhető logikájú, szerkezetű (átírt) hírszövegek jóval érthetőbbek, szinte lehetetlen azokat félrevezetően felolvasni, interpretálni.

Újraalakulásának 10 éves évfordulóját ünnepli a marosvásárhelyi Református Kollégium. Az ünnepség keretében ma délelőtt 11 órától ünnepi istentiszteletet tartanak. Igét hirdet főtisztelendő Pap Géza püspök, fellép a Scola Particula tanárkórus és a Református Kollégium Kórusa. (35 szó)

A marosvásárhelyi Református Kollégium újraalakulásának 10. évfordulóján ünnepi rendezvényt tartanak a Vártemplomban, ma délelőtt 11 órától. Igét hirdet Pap Géza, református püspök,

fellép a Scola Particula tanárkórus és a Református Kollégium Énekkara. (32 szó)

A polgármesteri hivatal saját apparátusában alkalmazott szakszemélyzet július 31. és augusztus 25. között veszi ki a törvényes pihenőszabadságot. Az említett időszakban a polgármesteri hivatalban az adminisztratív munka szünetelni fog. Kivételt képez a lakosság-nyilvántartási osztály, az anyakönyvi hivatal és az őrszemélyzet. (40 szó)

A polgármesteri hivatalban július 31-e és augusztus 25-e között, az alkalmazottak pihenőszabadsága idején, csak a lakossági nyilvántartó osztályon és az anyakönyvi hivatalban fogadják az ügyfeleket. (25 szó)

Az iménti néhány példa meggyőzően bizonyítja, hogy a hírek átfogalmazott, átszerkesztett változatai *beszédesen* különböznek az eredetitől, a világos, követhető logikájú, szerkezetű (átírt) hírszövegek jóval érthetőbbek, szinte lehetetlen azokat félrevezetően felolvasni, interpretálni.

A világosan, pontosan megfogalmazott szövegek megkönnyítik tehát a hírolvasó dolgát, a rádióhallgató számára pedig a hírek megértését.

Jegyzetek

- 1 Hollós, 2004.
- 2 Wacha, 1999.
- 3 Wacha, 1999. 258.
- 4 Bedő, 1995.
- 5 Hermann–Mester, 2002.
- 6 Kardos, 2003.
- 7 Wacha, 1999.
- 8 Fischer, 1975.
- 9 Wacha, 1999. 214.

10 a hírpéldákat a Marosvásárhelyi Rádió 2005–2008 között elhangzott híryanagyaiból válogattam.

Könyvészet

Balázs Géza (1997): *A rádiós kommunikáció*. MR, Budapest.

Balázs Géza (1999): *Médiaműfajok*. MR, Budapest.

Balázs Géza (2000): *Médianorma*. MR, Budapest.

Bedő Iván (1995): *Hírkönyv*. MR, Bp.

Cs.Kádár Péter (2004): *Közösségi rádiózás*. MR, Bp.

Deme László (1997): *A nyelvi értekezésformák problémái a rádiózásban*.

MR.

Ionescu Irene: (1999): *Radioul modern: tratarea informației și principalele genuri informative*. Ed. All, 1999.

Hermann József–Mester Mónika (2001): *A rádiós hírszerkesztés alapjai*.

In: Médiakutató, ősz.

Hollós János (2004) : *Hírek a kommunikációban*. MR, Bp.

Horváth Lajos (2002): *Beszéd a rádióban*. MR, Bp.

Kardos Zoltán (2003): *Közérthetőség a rádiós hírekben*. In: Médiakutató, ősz.

Malcolm F., Malette (1992): *Újságíró kézikönyv*. MÚOSZ, Bp.

Popescu-Grosu, Eugenia (1998): *Jurnalism radio*. Teora, București.

Wacha Imre (1999): *Szöveg és hangzása*. MR, Bp.

Wacha Imre (1992): *A retorika vázlata*. MR, Bp.

Wacha Imre (1997): *Beszédművelés*. MR, Bp.

Delia Raluca Albu - Comănescu fotojia

[A zenei szakírás szerepe] [Kolozsvár zenei életben]

KULCSÁR GABRIELLA

Keywords: *music, art, science, multifunctionality, mass-media, musical review, journalism, professionalism*

Abstract (*The Role of Musical Reviews in the Musical Life of Cluj*) *The study focuses on the role of mass-media in the musical life of Cluj. The introduction appeals to the multifunctional role of the art of sound on human life. The author proves that music, apart from being a form of art is also a science and considers that the genre of musical review constitutes an important source of bibliography in recreating of musical events of local institutions having this profile. The study underlines the importance of professionalism in writing musical reviews as well as in research..*

Cuvinte cheie: *muzică, artă, știință, multifuncționalitate, mass-media, critica muzicală, jurnalism, profesionalism*

Rezumat (*Rolul articolelor de specialitate în viața muzicală a Clujului*) *Studiul realizat de Gabriella Kulcsár cercetează rolul mass-mediei în viața muzicală a Clujului. Introducerea apelează la rolul multifuncțional al artei sunetelor în viața omului. Autoarea demonstrează că pe lângă latura ei artistică, muzica este și o știință. Studiul afirmă că genul criticii muzicale constituie o sursă bibliografică importantă în reconstituirea evenimentelor muzicale ale instituțiilor locale de profil. În opinia autoarei, elaborarea științifică a istoriei muzicii clujene necesită o amplă cercetare bazată pe documentele trecutului și genurile jurnalistice ale prezentului. Aceasta subliniază importanța profesionalismului atât în redactarea criticii muzicale, cât și în munca de cercetare.*

Kulcsár Gabriella

a BBTE doktorandusa

Doktori értekezésem tárgya a kolozsvári (komoly)zenei élet média-tükre 1970–2010 között. Ennek rövid elméleti hátterét szeretném most bemutatni, ami kiindulópontként szolgálhat a tulajdonképpeni módszertani kutatásaimnak. A másodlagos bibliográfia segítségével először magáról a zenéről szeretnék pár gondolatot összegezni, majd azt elemzem, hogy a helyi zenetörténet feltárásában és megírásában mennyire nélkülözhetetlen a zenei szakírások beható ismerete.

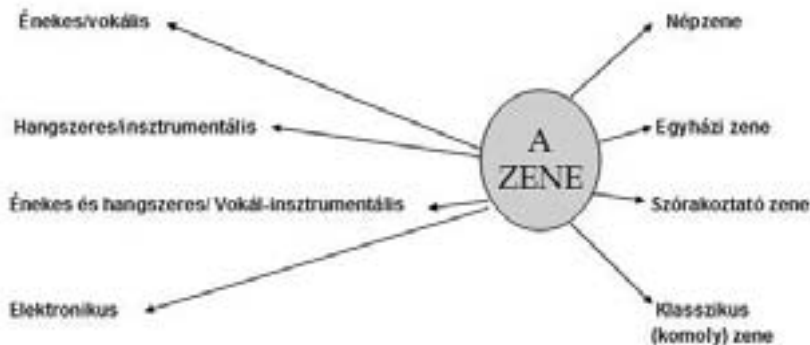
Művészet vagy tudomány?

„Az ember ősidők óta késztetést érez arra, hogy zenéljen: a zene a művészetek között a legcsodálatosabb és egyben a legalapvetőbb is. Mindnyájan reagálunk a hangokra, és ritmusra, és saját zenénk megalkotásához a természetből merítjük az ihletet: a fák közt suhogó szélből, a hullámok morajából, a madarak hangjából. Hangmagasságok és ritmusok kombinálásával dallamokat alkotva megtöltöttük azokat jelentéssel, s végtelenül sokféle tartalom kifejezésére használjuk a zenét.”¹ A „muzsika” fogalom eredete a görög muziké, ezen belül a musa, múzsák szóra vezethető vissza. „A harmónia vigyázói a múzsák voltak. Révükön jött létre a muzsiké, még nem a muzsika, de a múzsai művészetek. És tudományok. És technikák. A múzsai művészetek szinkretikus zeneiségének közösségében, a költészet és a tánc közvetlen testvériségében érjük tetten végül is az utolsó láncszemet, a zenét”.²

1. ábra. A múzsai művészetek szinkretikus közössége

A zenét az akusztikai anyag és a spirituális tartalom határozza meg. Ezek elválaszthatatlan egységben állnak egymással. Az akusztikai anyagot a szellemi tartalom alakítja át zenévé. Mivel a zene tartalma a megszólaláskor realizálódik, legmegfelelőbb interpretálása a hangzó előadás, a hangverseny. A koncert hallgatója érzékszerveivel érzékeli és szellemileg felfogja a zenét, ez az együttes hatás megmozgatja az érzelmeket, a fantáziát, és fokozza az élmény erejét.³ Az énekes és hangszeres zene már a primitív ember mindennapjaihoz is hozzátartozott. Később a vokális zenét hangszerekkel kísérték. Ma már elektronikus úton is komponálnak műveket. Minden ember saját ízlése szerint válogatja meg, hogy a zenének melyik műfajhoz tartozó ágát hallgatja vagy műveli nagyobb kedvvel. A klasszikus/komolyzenész is lehet egyidőben népzeneész, vagy játszhat szórakoztató vagy egyházi zenét. Egyik nem zárja ki a másikat, olyannyira, hogy nagyhírű komolyzenei előadók hasonló sikerrel játszanak dzsesszt is, gondoljunk csak Chic Choreá zongora-, vagy Nigel Kennedy hegedű-és brácsaművészre.

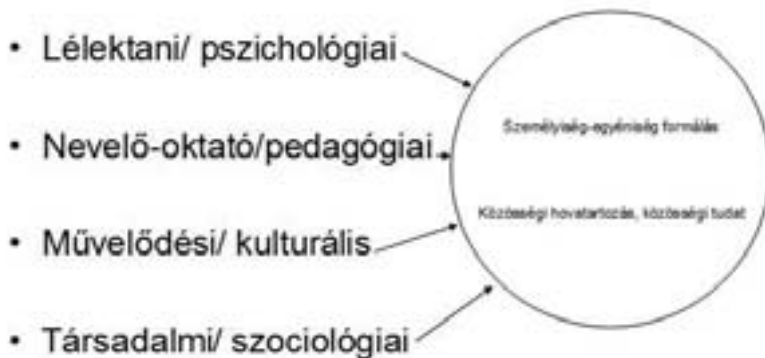
2. ábra A zene megszólaltatási formái. Műfajok ágazatai.

A zene szerepe az ember életében

Az ókori görögöknél a zenének elsődleges szerepe volt az ember- és társadalomformálásban. A különböző daloknak mágikus erőt tulajdonítottak, melyekkel gyógyítottak. De használtak úgymond harci dalokat is a katonák lelki megerősítésére, bátorítására. Az ókori írásokból megtudhatjuk, hogy megfelelő dalok segítségével idegrohamokat, izületi bántalmak okozta fájdalmakat gyógyítottak. A zene gyógyító és személyiségformáló szerepére Püthagorasz is felfigyelt. Platón ókori görög filozófus így fogalmaz: „A zene erkölcsi törvény. Lelket kölcsönöz a mindenségnek, szárnyat az elmének, szállni tanítja a képzeletet, bájt ad a szomorúnak, derűt és életet mindennek. Lényege a rendnek és útja, minden jóhoz, igazságoshoz és széphez vezet, amelynek csak láthatatlan, de kápráztató, szenvedélyes és örökkévaló alakja.”

A zenei neveléssel kapcsolatosan a következőket mondja: „Éppen azért van, kedves Glaukónom, olyan óriási fontossága a zenei nevelésnek, mert a ritmus és a dallam hatolnak be a legjobban a lélek belsejébe, azt hatalmas erővel megragadják, s jó rendet hozva magukkal, azt, aki helyes elvek szerint nevelkedik, rendezett lelkű emberré teszik, aki pedig nem, azt éppen ellenkezővé. Különbözik az elhanyagolt s a nem szépen alkotott dolgokat is az látja meg a legélesebben, aki megfelelő nevelést kapott; mert ő – ezen joggal felháborodva – csak a szépet dicséri, csak ennek örül, ezt fogadja lelkébe”.⁴ Nietzsche a muzsika szerepét az egyén, az individuum életében vizsgálva vonja le a konklúziót, miszerint: „Az élet zene nélkül egyszerűen tévedés, vesződség, száműzetés.”⁵ Szabolcsi Bence magyar zenetörténész és kritikus a zene fontosságát az ember életében egy középkori meghatározással hozza kapcsolatba. „*Musica humana* – mondotta a középkor az emberi test és lélek belső harmóniájára, s úgy érezte, hogy ezzel az elnevezéssel a világtörvénynek egy titkos részét fedi fel. *Musica humana* – a zene valóban az emberi világ része, s minden alkotóelemével az emberi életbe kapcsolódik”.⁶ Ko-

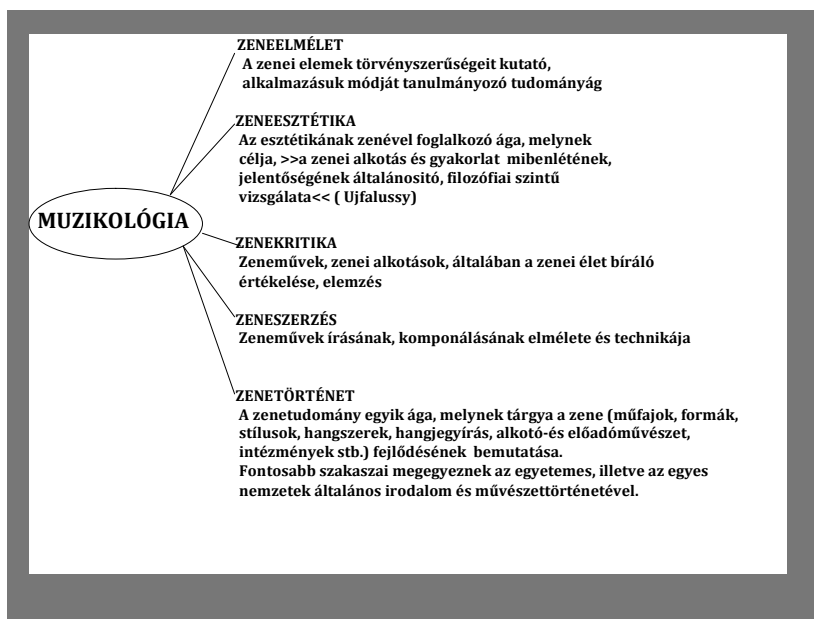
dály Zoltán sokszor idézett ars poeticája is arra utal, hogy a zenei nevelés már az ember születése előtt kilenc hónappal, még az embrió korban el kell kezdődjön.⁷ De a hangok művészetének nemcsak a személyiségformálásban van óhatatlanul nagy szerepe. Szocializáló képességén keresztül a zene segíti a közösségalakítást, s mint ilyen a nemzeti hovatartozás, az identitástudat megőrzésének egyik eszköze.

3. ábra. A zene multifunkcionális szerepe az ember életében

A művészetek szerteágazó sorában az egyik legősibb a zene- és táncművészet.⁸ A Schranz András szerkesztésében 1995-ben elkészült „tudományok térképében” a művészetek hagyományos sorában, a reprodukív művészeti tevékenységekben a zenei és táncos előadó-művészetet első helyen említik a szövegmondás, illetve a szavalóművészet, a színházművészet és a cirkuszművészet mellett. A zene tehát mint reprodukív művészet a homo sapiens megjelenésétől létezik. Hagományos és modern művészeti sajátosságait önálló művészettudományként a zenetudomány kutatja, amint az Szerdahegyi István idézetéből is kiderül: „Önálló művészettudományként napjainkban az építészettudomány, a filmtudomány, az irodalomtudomány, a színháztudomány, a tánctudomány és a zenetudomány létezik, viszonylag egyértelműen meghatározható tárgykörrel és többé-kevésbé kidolgozott módszertannal, kiterjedt szakirodalommal”.⁹

A zeneművészet fogalmába az alkotás/kreáció, az előadás/interpretálás és a befogadás/receptálás folyamatát különíthetjük el. A köztük levő kohézió eredményeivel a zenetudomány/muzikológia foglalkozik.¹⁰ A muzikológia felöleli mindazokat a tudományágakat, amelyek a zene, a zenei élet elméleti és gyakorlati kérdéseinek tanulmányozásával, bemutatásával, összegzésével foglalkoznak. A muzikológia több tudományágot foglal magába: a zeneelméletet, a zeneesztétikát, a zenekritikát, a zeneszerzést, a zenetörténetet.¹¹

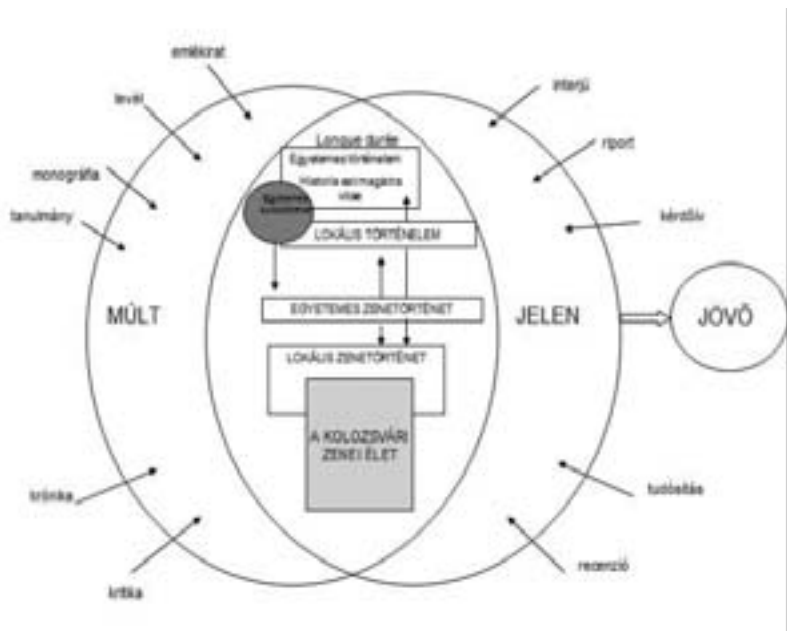
4. ábra. A zenetudomány vagy muzikológia kutatásterülete

A zenei élet

Kodály Zoltán óta tudjuk: „Kultúrát nem lehet örökölni. Az elődök kultúrája egykettőre elpárolog, ha minden nemzedék újra meg újra meg nem szerzi magának. Csak az a miénk igazán, amiért megdolgoztunk, esetleg megszenvedtünk”.¹² A 20. századi kutatások szerint az ember az emlékezésre rendezkedett be. Emlékezettel az egyén rendelkezik, amit a társadalom felügyel. Az emlékezés primordiális célja a múlt számontartása, de a közös családi, vallási, nemzeti emlékeken keresztül az emlékezésnek finalitása van. A múlt tehát mint közös emlék, mint örökség, mint patrimonium a jelenünk része.¹³ A múltat minden korszak rekonstruálja, és maga dönti el, hogy mit tart meg és mit eliminál.¹⁴ A magyar társadalom történései a múlt rekonstrukciójában, a múlt – jelen – jövő idősávjában az értékek felhalmozódására teszik a hangsúlyt.¹⁵ A múlt és reprezentációja alkotja a történelmet. A múlt forrásait reprezentációként használjuk fel a jelen megértése érdekében.¹⁶ Fernand Braudel a hosszú történelemben, a „*longue durée*”-ben való gondolkodást vallja helyesnek, amelyben a múlt a jelenünk része.¹⁷

Kolozsvár zenei múltja és jelene

Az egyetemes kultúrtörténet az egyetemes történelemnek meghatározó része. Az egyetemes kultúrtörténetben a nemzeti, majd azon belül a helyi zenetörténet egyedi jegyeket hordoz. A lokális zenetörténetben zenei jelenünket, csakis a zenei múltunk ismeretében érthetjük meg. „Művészetünk, irodalmunk telve van a múlt visszhangjaival; a közéleti emberek ajkán mindig ott vannak a múlt valódi vagy állítólagos tanulságai”.¹⁸ Zenei múltunk olyan információkat rejt, amellyel a mai kutató nem találkozhatott, pusztán azért, mert nem abban a korban élt. A múlt kutatása, a zenei múlt megismerése közvetett módon valósul meg, mások tanúbizonyságán alapszik. Marc Bloch gondolatain haladva, „a múlt nem ismerése a jelenben nemcsak a ma megismerésének árt, hanem magát a jelenbeli akciót is megghiúsítja”.¹⁹ De ennek a fordítottja is igaz: „hiábavaló dolog minden erőnket a múlt megértésére fordítani, ha a jelenről semmit sem tudunk”.²⁰ A zenei múlt életre hívható a jelenben a tanúk által. Természetesen a múlt rekonstrukciójának folyamatában feltevődik a kérdés: vajon a kor/korszak vizsgálatában²¹ szerepet játszó tanúk megfigyelőképessége mennyire volt valódi, hiteles, vagy mennyire volt hiányos abban a történelmi kontextusban, amelyben emlékezéseiket, véleményüket, kritikáikat papírra vetették. A múlt kutatása lehetetlen volna olyan segédeszközök nélkül, mint a levéltári, könyvtári vagy múzeumi katalógusok, könyvészeti repertóriumok. Az archív levelek, emlékiratok, krónikák, kritikák, tanulmányok áthagyományozása „a múlt legbensőbb életébe enged bepillantást, hiszen nem kisebb dologról van itt szó, mint az emlékek továbbadásáról nemzedékről nemzedékre”.²²

5. ábra: Múlt és jelen

Kolozsvár évszázadok óta Erdély kulturális központja: kulturális öröksége igen gazdag. Zenei életét Európa-szerte híres intézményei szolgálják: a román és magyar opera, a filharmónia, a két zeneiskola, a zeneakadémia, valamint az olyan – 1989 után létesült – kulturális központok, mint a Györkös-Mányi Albert Emlékház, a Korunk, a Reményik Sándor Galéria, illetve az Erdélyi Néprajzi Múzeumnak újra Redut nevet viselő terme, amelyben egykor Liszt Ferenc is hangversenyezett. Elődeink értékeit, a reánk testált örökséget és a jelenben születő kultúrát erkölcsi kötelesség átadni az utókorak. Jól tudták ezt olyan hírneves elődeink, mint Brassai Sámuel, az utolsó erdélyi polihisztor, aki autodidaktaként tíz nyelvet beszélt, tíz tudományban alkotott, több hangszeren játszott, zenéről írt. Mennyivel szegényebb lenne a mai kolozsvári zenetörténet-kutatás, ha az ő zenekritikái, zeneszerzőkről írt portréi nem maradtak volna fenn az utókor számára.

A zenei szakírások szerepe a helyi zenetörténetben

„A művészetről beszélni köztudottan nehéz. Még ha szavakból áll is össze, mint az irodalom, hát még ha festékből, hangból, kőből vagy bármi másból, mint a képzőművészetek: úgy tűnik, valami külön világ zárja magába, túl a kimondhatóság határán”.²³ Zenéről írni éppen azért nehéz feladat, mert az elhangzó élmény csakis abban a pillanatban érvényes, amelyben megszületik. Festményről, szoborról, irodalmi művekről „kézzel fogható” emlékek maradnak, de az operai előadásról, a szimfonikus hangversenyekről, a kamaraestekről csakis szakírások által marad dokumentumértékű emlék.

A 19. század a romániai magyar zeneírás szempontjából összefonódik azzal a ténnyel, hogy a város ebben a korszakban zárkózik fel a nyugat-európai zenei élethez. Külföldi zenészek hangversenyeznek, zenekari tevékenység folyik a városban. A romantika százada Kolozsvár zenei életében megpozitív irányba való elmozdulását. A német nyelvű sajtót követi a magyar megjelenése. „Amilyen mértékben fejlődik a városban megjelenő sajtó olvasottsága, olyan ütemben jelennek meg a lapokban zenei írások”.²⁴ A helyi közösség minden korszakban újabb zenész szakembereket nevelt ki, akik a lokális zenetörténetben kapcsolatot teremtettek a múlt és jelen között. Természetesen, inkább a nagy eseményekről maradtak feljegyzések. „A lapok először csak zenei híreket közölnek, majd a zenei eseményekről való megemlékezés, illetőleg értékelés következik, hogy aztán utat nyisson a nagy muzikusok életével foglalkozó „novellisztikus” jellegű történeteknek. Csak a század (a 19. század – *K. G. megj.*) második felének utolsó negyedében merül fel az igény az oknyomozó, hiteles adatokon alapuló, tudományos igényű zenei tanulmányok iránt”.²⁵

A kolozsvári zenetörténet szempontjából Ruzitska György és Déryné Széppataki Róza emlékirata igen jelentős.²⁶ Ruzitska memoárja inkább a zenei neveléssel foglalkozik, Déryné viszont az opera világát hozza „néző közelbe” személyes élményeinek a felidézésével. A 79 éves énekesnő emlékeztében pontatlanságok is lehettek, memoárja mégis fontos, mert Kolozsvár zenei életének egy olyan korszakába nyújt betekintést, amely igen mozgalmas és sokrétű volt. „Hosszú élettel ajándékozta meg őt a sors. A XIX. században

élt, mikor az erdélyi magyar kultúra lökészerűen kivirágzik. A színpadon éppúgy, mint az irodalomban vagy a művészetekben, általában sorskérdéseket taglalnak haladó szellemben. Csaknem minden művészeti megnyilvánulás szemben áll a Habsburg-elnomással és annak embertelenül maradi módszereivel. Új kultúra van születőben, és ezt készíti elő mind a színpad, mind az irodalom és általában a művészetek. Ez az alakulóban lévő művészet új közönséget kíván szolgálni. Déryné idejében a kolozsvári színház földszintjén és karzatán megjelennek a polgári és népi elemek. Az iparosok éppen úgy, mint a hóstáti földészek, rendszeresen járnak színházba, és már jól tudják, hogy miről beszélnek az előadott darabok hősei, s még az operaelőadások is csaknem politikai gyűlés képét mutatják. A kolozsvári plebejus társadalom tisztában van azzal, amit politikai szempontból Erkel *Hunyadija* vagy *Bánk bánja* jelképez. Déryné három évig dolgozott emlékirataim, feljegyzései komoly adatokat tartalmaznak a század zenetörténései számára. Adatai, közlései közelebb hoznak bennünket Erdély XIX. századbéli művelődésének megértéséhez”.²⁷

A kolozsvári zeneírás kialakulásában és fejlődésében Brassai Sámuel (1800–1897) kiemelkedő egyéniség volt, aki – Lakatos István szerint – „élvezhető és tanulságos” zenebírálatokat hagyott az utókor számára.²⁸ Szелеktív történetíróként ráfigyelt egyes eseményekre – így például Erkel Ferenc, Liszt Ferenc hangversenyeire, zeneszerzői tevékenységére –, másokat viszont nem tartott számon. Írásai a helyi zenetörténetben mégis fontos állomást jelentenek, mivel átmentették a 19. századi Kolozsvár zenei életének történetét a következő generációk számára. Ugyanakkor figyelemmel kísérte a lokális és európai zenetörténet közötti kapcsolatot. A zenekritikus Brassai Sámuel a *Vasárnapi Újságban* közzölt kritikájában Liszt Ferenc budapesti fellépése alkalmával szerette volna az „igazi magyar érzésű honfiút” mielőbb Kolozsvár vendégeként üdvözölni. Amikor ez megtörtént, Lisztet a „zongora királyaként” emlegette, Kolozsvárt pedig a megtisztelő zenei esemény napjaiban „világvárosnak” nevezte.

Az utolsó erdélyi polihisztor Liszt Ferenc iránti tisztelete és rajongása ellenére, a magyar zongoravirtuóz 1859-ben *Des Bohémiens et de leur musique en Hongrie* Párizsban megjelent tanulmányára éles kritikusként reagált. S habár még a népdalkutatás, a folklór, mint tudomány csak később jelent meg, Brassai már akkor különbséget tudott tenni a magyar és cigányzene között. *Magyar vagy cigányzene?* című röpiratában okfejtései összegzéseként határozott tiltakozással fordult Liszt Ferenchez: „Csupán csak arra kérjük sokszor emlegetett és mindannyiszor cáfolt hazánkfiát, hogy azt, amit ő cigányzenének ír és fest le, ne nevezze magyar vagy magyarok által magukénak vallott zenének, mert ez ellen innepélyesen tiltakozunk”.²⁸ Szintén a polihisztor írásaiból tudjuk azt, hogy Erkel Ferenc több évig volt Kolozsvár déledgetett vendége. Erre a periódusra a nemzeti imaként emlegetett *Himnuszunk* zeneszerzője így emlékezett: „Ami vagyok, mindent a Kolozsvárt eltöltött éveimnek köszönhetek. Ott műveltem ki magam zongoraművésznék, ott tanultam a legtöbbit, ott lelkesítettek, s ott kötötték szívemre a nemzeti zene elhanyagolt ügyét...”.²⁹ A 19. század második felében a városi közönség egyre nagyobb érdeklődéssel várja a zenei eseményekről való információkat. A sajtó a zenei élettel foglalkozó tárcákat, elbeszéléseket közöl, majd a század utolsó negyedében, a „zenei novellák” mellett a tudományos kutatásokra épülő levéltári tanulmányok is napvilágot látnak. „Az olvasók igénye annyi-

ra megnőtt, hogy a zenei elbeszéléseknek mind formájukban, mind tartalmukban irodalmi szintre kellett emelkedniük, mert csak így közölték őket a folyóiratok vagy akár napilapok”.³⁰ A kor jelentős zenetudósaként Bartalus István (1821–1899) zenetudományi kutató és közlő munkája a későbbi kutatók számára is forrásanyagként szolgált. Az 1884-ben Esztergomban megjelent *Egy bukott zenész élete* című regénye nagy olvasottságnak örvendett. Farkas Ödön (1851–1912) zenei írásai leginkább a zenepedagógia kérdéseivel foglalkoztak. Egy rövid ideig zenei lapot is szerkesztett. „A címe *Erdélyi Zenevilág* volt, de csak két számát ismerjük. Mindkettőt a pesti Széchényi Könyvtár őrzi Mus.th.179. jelzés alatt. Ez a két szám, az 1. évf. 1. és 2. száma, 1907. szeptember és október keltezéssel. A lap alakja negyedré, és egyikére ceruzával ezt írták: 907 nov.–dec.–R. 909. IV. 23. megszűnt”.³¹

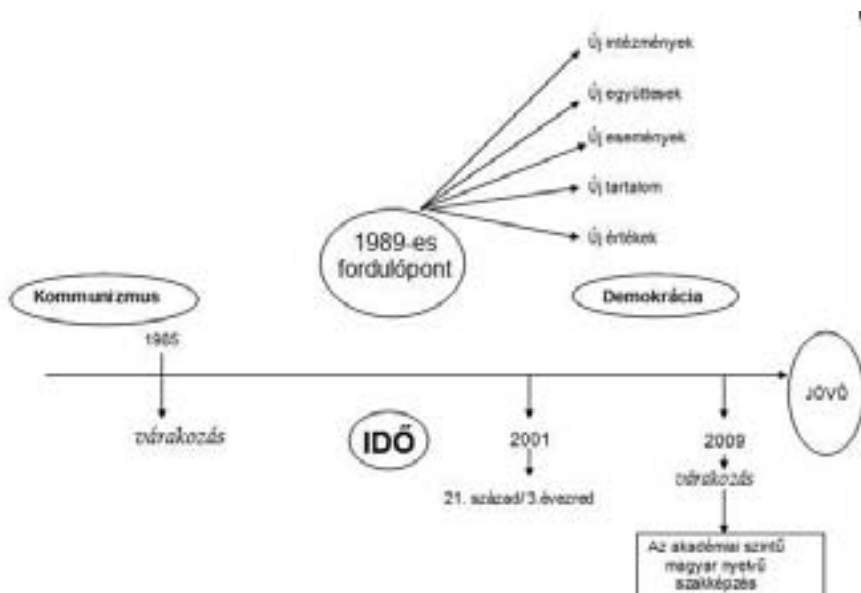
A 19. századi feljegyzések, plakátok, kritikák, krónikák, dokumentumok, levelek tanulmányozásával Lakatos István zenetörténész foglalkozott. Tanulmányaiban könnyen olvasható, tetszetős stílusban megírt értékes feljegyzéseket találunk. Írásaiból olyan zenei eseményekről értesülhetünk, amelyek a város kulturális életének magas színvonalát fémjelezték. Cikkeiben és tanulmányaiban visszhangra találnak Liszt Ferenc látogatásai, Erkel és Brassai barátságának legszebb momentumai. Fontos adatokat közöl a Ruzitska György vezette zeneiskola és Conservatorium életére vonatkozóan. Írásai a Redut, azaz Vigadó hangversenytermében tartott zenés farsangi bállok, operarészletek, nagy- vagy kisegyüttesek hangversenyeinek krónikája. A mindenki által „Pista bácsinak” szólított, építészmérnökből lett zenetörténész a 20. századi zenei szakírások egyik fontos alakja volt. „Kutatási területe az erdélyi román, magyar és szász zenekultúra. Zenetörténeti írásai az *Erdélyi Múzeum*, *Pásztortűz*, *Hitel*, *Studia Musicologica*, *Musica*, *Acta Musei Napocensis*, *Studii de Muzicologie*, a budapesti *Magyar Zenei Szemle* és *Magyar Zene* hasábjain láttak napvilágot”.³² Lakatos István nyomdokain indult el később Benkő András zenetörténész. akinek szakírásai – amint az természetes is – messzemenően tudományosabbak, alaposabbak a mester munkáinál. Benkő András jól dokumentált, sokoldalú zenetörténeti munkássága a 20. századi tudományos zenei szakírás tökéletesedését eredményezte. „Diákkora óta közöl zenepublicisztikát. Hangverseny-beszámolóit, kritikáit, tájékoztató cikkei az *Igazság*, *Utunk*, *Művelődés* hasábjain jelennek meg, zenetörténeti dolgozatait a *Korunk*, a *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, a *Lucrări de Muzicologie*, a *Református szemle* és a budapesti *Zenetudományi Tanulmányok* közli. Tudományos munkássága főleg Erdély zenei múltjára összpontosul. Feldolgozta Apáczai Csere János, Bolyai János, Sepsődi János zenetudományi hagyatékát, közreadta Bartók leveleit Constantin Brăiloiuhoz. *Bartók Béla romániai hangversenyei* (1970) című könyvében a teljesség igényével méri fel a zongoraművész Bartók romániai hangversenyeinek sajtóvisszhangját. Újabb önálló kötetei: *A Bolyaiak zeneelmélete* (1975). *A Sepsődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése* (1974) és a *Zenetudományi írások* (1977, 1980) c. gyűjtemények szerkesztője”.³³ Benkő András feltérképezte az erdélyi és azon belül a kolozsvári egyházi zene alakulását, odaadó figyelemmel követte a Magyar Dalosszövetség egyre terebélyesedő kórusmozgalmát, *Zenei kislexikonjával* kisebbségi magyar zenekultúránk szaknyelvének helyes használatában nyújtott óriási segítséget.

„A 60-as évek végén a romániai lapokban lezajlott irodalomcentrizmusvita eredményeként megnyíltak a kiadói kapuk a többi társadalomtudomá-

nyi ágazatok előtt is. Művek, tanulmánykötetek látnak napvilágot a Kriterion emblémájával”.³⁴ Itt jelennek meg Angi István esztétikai tanulmányai az *Árkos 1971* (Sepsiszentgyörgy, 1972), *Bartók-dolgozatok* (1974), *Zenetudományi írások* (1977) és *A filozófia műhelyében* (1978) című gyűjteményes kötetekben, valamint a *Zene és esztétika* (esszék és tanulmányok 1975).³⁵ A zenetörténet és zenetudomány terén a már említett Benkő András, Lakatos István neve mellett László Ferenc, Terényi Ede könyvei látnak napvilágot. László Ferenc *A Hét* zenepublicisztikai rovatának szerzője, a zenei oldal szerkesztője (1970–1973), a Román Rádió és Televízió magyar adásainak állandó munkatársa. Jelentős szerepe volt az Electrecord magyar nyelvű lemezkiadásának fejlesztésében. Kutatásai romániai és egyetemes zenei témákat ölelnek fel: Mozart-kérdések, a zenekultúra és népzene-kultúra viszonya foglalkoztatják, Beethoven-nyomokat talál Kolozsvárt, sokoldalú Bartók-kutató. Szakcikkei a *Korunk*, *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, *Musik und Kirche*, *Utunk*, *Studii de Muzicologie, Művelődés*, *A Hét* hasábjain jelentek meg. A budapesti *Magyar Zene* munkatársa.³⁶ Önálló kötetekben megjelent munkái: *Zenei ügyelet* (Publicisztikai írások. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1976), *Bartók Béla (Tanulmányok és tanúságok)*. Kriterion, Buk., 1980), *Zenén innen-zenén túl* (Publicisztikai írások. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1987), *Klavír és koboz* (Tények, értelmezések és föltevések Liszt Ferenc 1946–47-es hangversenykörútjával kapcsolatban. Kriterion Könyvkiadó, Buk. 1989.) László Ferenc több száz szakírásából fény derül minden olyan zenei eseményre, amely *A Hét*, a *Korunk*, az *Utunk* folyóiratokban az 1989 előtti és utáni periódusból Kolozsvár kulturális hírnevét öregbíti.

Az 1989-es „fordulópont”

A romániai diktatúrát megdőntő 1989-es év a nép életében „fordulópontot” jelentett, mivel a „forradalomnak” titulált események gyökeres változást eredményeztek.³⁷ Az új korszak a romániai magyar nemzeti kisebbség élettörténetében is „sorsfordulatot” jelentett.³⁸ Az 1989-es „sorseseemény” a kommunizmus, a totalitarizmus éveinek várakozásait pozitív értelemben rombolta szét, és hozott egy teljesen új rendszert, egy teljesen új korszakot, ami a lokális magyar közösség zenei eseménytörténetében új intézmények, új együttesek, új események sokszínűségét kreálta.

5. ábra. Az 1989-es fordulópon't/sorseseemény kulturális hatása

Az új tartalom új értékeket teremtett: újraindult a Magyar Dalosszövetség, megalakult a Schola Gregoriana, elkezdődtek a Mátyás-napi rendezvények, felekezeti iskolák létesültek intenzív énekkari élettel. Az identitástudatunkhoz kapcsolódó emlékűnnepélyek egyre színesebbé teszik a város kulturális életét.

A magyar kisebbségi közösség zenei eseménytörténetében bekövetkezett változások az 1989-es fordulat után

Folyóiratok, heti- és napilapok

Az erdélyi kulturális sajtó rendszeréből hiányzik a magyar nyelvű zenei szaklap. Társadalmi, politikai, gazdasági okokból ez az úr már 1989 előtt is létezett, és máig sem változott. Olyan zenetudósok, mint Angi István, Terényi Ede, Almási István, Szenik Ilona és a fent említett László Ferenc, szakírásaikat ebben a periódusban a *Korunk*, a *Művelődés*, a *Helikon* hasábjain jelentették meg. Tudományos zenei szakírás jelenleg Kolozsváron román nyelven a Gh. Dima Zeneakadémia *Lucrări de muzicologie* című sorozatában jelenik meg, magyarul pedig nagyobb terjedelmű tanulmányok közlésére a Kriterion Könyvkiadó *Zenetudományi írások* gyűjteményes kötetében adódott lehetőség. Az 1989-es fordulat után, Kolozsvár zenei életének „ünnepnapjait” a *Szabadság* című regionális napilap próbálta betölteni, felvállalva a tudományos szaklap szerepét. Ha csak az elmúlt évben megjelent tudósításokat, műsorelőzeteseket vesszük figyelembe, akkor is elmondható, hogy a *Szabadság* sólyomszemmel követi a kolozsvári zenei életet. Az operas és hangverseny-látogató közönség, vagy akár a kamarazenét kedvelők innen informálódhatnak és válogathatnak kedvük szerint a kínálkozó zenei megnyilvánulásokból. A hangversenyeket, operaelőadásokat követően megjelenő kritikák szolgálják azt a célt, hogy ezeknek az eseményeknek írott nyoma maradjon, amit bármikor be lehessen építeni a város zenetörténetébe.

A szakírások mindenképpen szükségesek a zenei életben, mert azok által tükröződik vagy rajzolódik ki a zenei élet gazdagsága. A zenekritika ugyanakkor egyfajta zenei képzést, ízlésformálást is biztosít a zenehallgatóknak. Nem mindenki rendelkezik zenei lexikonokkal, nincs mindenkinek operakalauza. A zenekritikákból viszont rendszerint kiderül mindaz az információ, amire a nem szakértő közönségnek szüksége van, ugyanakkor az előadások, hangversenyek művészi kivitelezéséről is helyes képet alkothat. 1989 után, főleg napjainkban, Kolozsvár zenei élete felgyorsult, gazdagabb lett. Egyre több a zenei esemény, sokszor műsorok torlódnak egymásra, nehéz választani, nehéz jól dönteni, hogy milyen produkciót érdemes meghallgatni/megnézni. A *Szabadság* sajnos nem tud minden területet lefedni, mert nagy a szakemberhiány. És igazán értékes szakírást, zenekritikát csak is jól felkészülten, jó adottságokkal és a szaknyelvet ismerve lehet figyelemreméltóan megírni. Kérdés: ha nincs elegendő szakember, és nem marad hátra minden zenés eseményről írott emlék, akkor mekkora lesz az úr a kolozsvári zenei élet feltérképezésében?

Jegyzetek

1. Stanley, John: *Klasszikus zene*. Kossuth Kiadó, Bp., 2006. 11.
2. Angi István: *Az esztétikum zeneisége*. KOMP-PRESS Kiadó – Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2001. 16.
3. Ulrichs, Michels: *SH atlasz. Zene*. Springer Hungarica Kiadó Kft., Bp., 1994. 11. Bp., 1994. 11.
4. Platón: *Állam*. In: *Platón összes művei, II*. Európa, Bp., 1984. 188.

- 5.****Bölcseletek*. Pallas, Gyöngyös, 2003. 34.
6. Szabolcsi Bence: *A zene története*. Kossuth Kiadó, Bp., 1999. 9.
7. Kodály Zoltán: *Gyermeknapi beszéd*. In: *Néphagyomány és zenekultúra*. Kriterion Könyvkiadó, Buk.,1974. 199.
8. Schranz András (főszerk.): *A tudomány térképe. Kisenciklopédia a tudomány egészéről*. Keraban Kiadó, 1995. Előszó Schranz András szerkesztésében a magyarországi Pedagógus Szakma Megújítása projekt keretén belül, a magyar szellemi élet kiemelkedő tudósainak közreműködésével 1995-ben elkészült „*a tudomány térképe*”, egy hiánypótló munka, amely lehetővé teszi az érdeklődőket, hogy a tudományokat összefüggésekben láthassák.
- 9.Szerdahelyi István: *Művészettudományok*. In: Schranz András (szerk.) *A tudomány térképe. Kisenciklopédia a tudomány egészéről*. Keraban Kiadó, 1995.
10. Vasiliu, Laura: *Muzicologia și jurnalismul*. Editura ARTES, Iași, 2007. 8.
11. Benkő András: *Zenei kislexikon*. Kriterion, Buk., 1986, 449–451.
- 12.Nemesszeghiné Szentkirályi Márta: *A zenei nevelés szerepe az ember személyiségének fejlesztésében*. In: *A Kodály Intézet Évkönyve*. Kecskemét, 1982. 82.
13. Halbwachs, Maurice: *Les cadres sociaux de la mémoire*. Librairie Félix Alcan, Paris, 1925.
14. Nora, Pierre: *Entre Mémoire et Histoire*. In: *Les Lieux de mémoire*. Gallimard, Paris, 1986.
- 15–16. Gyáni Gábor: *A helytörténet-írás jelentőségéről*. Honismeret XVIII. 1. 1990. 3–7. 17. Braudel, Fernand: *Histoire et sciences sociales. La longue durée*. Annales ESC 4.,1958. 725 –753.
18. Bloch, Marc: *A történész mestersége*. Osiris Kiadó, Bp., 1996. 12.
19. uo. 36.
20. uo. 38.
21. Marquard, Odo: *Az egyetemes történelem és más mesék*. Atlantisz, Bp., 2001. 251–274.
22. Bloch, Marc: *A történész mestersége*. Osiris Kiadó, Bp., 1996. 55.
23. Geertz, Clifford: *Az értelmezés hatalma*. Osiris Kiadó, Bp., 2001. 271– 272.
24. Lakatos István: *Ruzitska Györgytől Farkas Ödönig*. In: *Kolozsvári magyar muzikusok emlékvilága 5*. Lakatos István (1895–1989) zenetörténész. Romániai Magyar Irodalmi Lexikon III. Kriterion, Könyvkiadó, Buk., 1994. 316–317.
25. uo. 6.
26. Ruzitska György (1790–1869) zenepedagógus, zeneszerző és író. A 19.századi kolozsvári zenei élet markáns alakja, 1836-ban kinevezik a Zene-Conservatorium igazgatójának. „Déryné Széppataki Róza 1823 és 1827 között volt megszokítás nélkül szerződött tagja a kolozsvári színháznak és az akkori szokás szerint prózai darabokban és operában is fellépett.” Vö.: Lakatos István: *I. m.* 15. Déryné kolozsvári szerepléseivel Ferenczi Zoltán, (az Egyetemi Könyvtár egykori tudós igazgatója) *A kolozsvári színház és színház története* című könyvében foglalkozik. Uo. 16.
27. uo. 17–18.
28. Brassai Sámuel: *Magyar vagy cigányzene?* In: Lakatos István (szerk): *Kolozsvári magyar muzikusok emlékvilága*. 135.

29. Erkel Ferenc (1810–1893) a magyar nemzeti opera megteremtője. <http://www.ujszasz.hu/intezmenyek/varosi-konyvtar/452-erkel-ferenc-emlekeve>

30–31. Lakatos István: *Ruzitska Györgytől Farkas Ödönig*. In: *Kolozsvári magyar muzikusok emlékvilága*. 24–34.

Farkas Ödön (1851 – 1912) zeneszerző, 1880-tól a Kolozsvári Zenekonzervatórium igazgatója. Az énektanítás elismert mestere volt. 1907-ben hosszúságú kísérletezés után adta ki magyar nyelven *Az énekhang* című kötetét, ami az akkori módszertan egyik legjobb példánya volt.

Bartalus István (1821–1899) zenetudományi értékű írásokkal írta be nevét a kolozsvári zenetörténetbe. In: Lakatos István: *Kolozsvári magyar muzikusok emlékvilága*.

32. *** Romániai Magyar Irodalmi Lexikon III. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1994. 316–317.

33. *** Romániai Magyar Irodalmi Lexikon I. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1981. 205–206.

34.*** Romániai Magyar irodalmi Lexikon III. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1994. 272–273. 35. *** Romániai Magyar Irodalmi Lexikon I. Kriterion Könyvkiadó, Buk.,1981. 62.

36. *** Romániai Magyar Irodalmi Lexikon III. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1994. 333–334.

37. Mandelbaum, David: *Egy életrajzi tanulmány: Gandhi*. Documentatio Ethnographia 9. sz., Bp., 1982. A szerző „fordulópont”-elméletével Gandhi életrajzában mutatott rá a sorsszerű változásokra.

38. Tengelyi László: *Élettörténet és sorseseemény*. Atlantisz, Bp., 1998. A szerző egyénre szabott „élettörténet és sorseseemény” fogalmának adaptációjaként az 1989-es „sorseseemény” a romániai magyar nemzeti kisebbség élet-történetében radikális változást hozott.

Könyvészet

*** *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* 1–4. kötet, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 1981–2002.

***Bölcseletek. Pallas Könyvkiadó, Gyöngyös, 2003.

ANGI István: *Gondolatok a művészetéről*. Kriterion, Buk., 1978.

ANGI István: *Az esztétikum zeneisége*. KOMP-PRESS Kiadó–Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2001.

BALÁZS Géza: *Újságírás, rádiózás*. Haza és Haladás Alapítvány, Diákújságírók Országos Egyesülete, Bp., 1995.

BENKŐ András: *Zenei kislexikon*. Kriterion, Buk., 1986.

BLOCH Marc: *A történész mestersége*. Osiris kiadó, Bp., 1996.

BUDAVÁRINÉ Béres Erzsébet–KELECSÉNYI László Zoltán: *Szövegértés–szövegalkotás*, Corvina, Bp., 1999.

CSÍKVÁRI Antal: *Zenei kistükör*. Zeneműkiadó Vállalat, Bp., 1962.

ENYEDI Sándor: *Az erdélyi magyar színhátság kezdetei 1792–1821*). Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1972.

GEERZ, Clifford: *Az értelmezés hatalma*. Osiris Kiadó, Bp., 2001.

KIRÁLY Katalin: *Ének-zene*. Muzsikáló Nagyvilág, Mozaik Kiadó, Szeged, 2008.

KODÁLY Zoltán: Néphagyomány és zenekultúra. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1974. LAKATOS István: *Kolozsvári magyar muzsikások emlékvilága. Szemelvények a XIX. század zenei írásaiból*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1973.

LAKATOS István: *Zenetörténeti írások*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1971.

LAKATOS István: *A kolozsvári magyar zenés színpad*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1977. LOSONCZI Ágnes: *A zene életének szociológiája*. Zeneműkiadó, Bp., 1969. MANDELBAUM, David: *Egy életrajzi tanulmány: Gandhi*. Documentatio Ethnographia 9. sz., Bp., 1982.

MARQUARD, Odo: *Az egyetemes történelem és más mesék*. Atlantisz, Bp., 2001.

MIKÓ Imre: *Az utolsó erdélyi polihisztor*. Kriterion, Buk., 1971.

NIEDERMÜLLER Péter: *Élettörténet és életrajzi elbeszélés*. Ethnographia 90. XCIX. évfolyam, 1.szám, Akadémiai Kiadó, Bp., 1988.

PLATÓN: *Állam*. In: *Platón összes művei, II*. Európa, Bp., 1984.

SCHRANZ András: *A tudomány térképe*. Keraban Kiadó, 1995.

STANLEY, John: *Klasszikus zene*. Kossuth Kiadó, Bp., 2006.

STOKES, Jane: *A média- és kultúrakutatás gyakorlata*. Gondolat Kiadó, PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 2008.

SZABOLCSI Bence: *A zene története*. Kossuth Kiadó, Bp., 1999.

TENGELYI László: *Élettörténet és sorsesemény*. Atlantisz, Bp., 1998.

ULRICHS Michels: *SH atlasz. Zene*. Springer Hungarica Kiadó Kft., Bp., 1994.

VASILIU, Laura: *Muzicologia și jurnalismul*. Editura ARTES, Iași, 2007.

De la Raluca Albu-Comănescu fotojă

avleboheme.ro

A globális írott sajtó jellemzői. Hogyan globalizálta a Bihari Naplót az Inform Média?

ROMÁNSZKI ZSUZSA

Keywords: *glocalisation, glocal press, Inform Média, Bihari Napló, tabloidisation*

Abstract (*Particularities of the Written Glocal Press. How Inform Média glocalised the Bihari Napló (Bihar Journal)?*) *The term "glocal press" is hardly known in Romania. It has no specialized literature, but many consequences. The outcome of this process, started by foreign media companies is that local papers in some regions have got a tabloid-like profile. The classical journalistic genres have almost completely disappeared, their places are taken over by comics, photos, pre-written articles. These are the products of glocalisation. The study focuses on the comparison between the 2000 and 2008 issues of Bihari Napló (Bihar Journal) and what changes has the process brought upon the columns of the respective newspaper.*

Cuvinte cheie

minoritate, situație defavorizată, răspândirea culturii, schimbarea paradigmei

Rezumat (*Caracteristicile presei scrise glocalizate. Studiu de caz: Ziarul Bihari Naplót deținut de Inform Média*) *Noțiunea de presă glocalizată este abia cunoscută în România. Nu are încă literatură de specialitate, însă efectele ei sunt evidente. Ca urmare a procesului inițiat de companiile media din străinătate, cotidienele locale au devenit în unele regiuni asemănătoare unor tabloide. Au dispărut aproape în totalitate genurile tradiționale ale presei, iar în locul lor au apărut ilustrațiile și articolele scrise după același șablon. Acestea sunt consecințele directe ale glocalizării. Prin compararea numerelor din 2000 și 2008 ale ziarului Bihari Napló, studiul analizează fenomenul glocalizării în cazul cotidianului orădean*

Románszki Zsuzsa

a BBTE magiszteri hallgatója

Romániában a globális sajtó fogalma alig ismert. Szakirodalma nincs, következményei viszont annál inkább. A külföldi médiavállalatok által kezdeményezett folyamatnak az lett az eredménye, hogy egyes régiókban teljesen elmagazinosodtak a hagyományos napilapok. Szinte teljesen eltűntek a hagyományos újságírói műfajok, helyüket képregények, fotók, előre megírt sablonanyagok vették át. Ezek a globalizáció egyértelmű hozadékai.

Glokalizáció

Zöldi a magyarországi lapok glokálizáltságát jellemző megállapítása szerint Magyarországon a glokálizáció azt jelenti, hogy a külföldi tulajdonosú megyei újságok egy központi, ebben az esetben budapesti szerkesztőségből globális, mindenkit érintő anyagokat kapnak, és ezeket pótolják ki saját újságíróik révén helyi, lokális jellegű írásokkal.

A fogalom leelőször az 1980-as évek végén jelent meg, az amerikai *Harvard Business Review* marketingmagazinban, amelyben japán közgazdászok olyan marketingstratégiaként értelmezte, amely idegen földművelési technológiák helyi adaptációját jelentette.¹ Valójában Ronald Robertson szociológus tekinthető a „glokálizáció atyjának”, hiszen ő volt az, aki a globális és lokális kultúrák kölcsönhatásának nevezte azt, ezzel megteremtve egy máig is a nevével fémjelzett glokálizációs értelmezésmódot. Eszerint a glokálizáció olyan gazdasági folyamat, amely során egy lokálisan keletkezett áru, életforma vagy kulturális minta az egész világon elterjed, azaz globálissá válik. Emellett egy adaptációs folyamat

is: az ún. globális áru terjedése során alkalmazkodik a helyi kultúrákhoz, vagyis lokálissá válik.² Erre példával szolgálhat a McDonald's gyorsétterem, amely Franciaországban a közkedvelt francia figurával Asterixszel, arab országokban speciális Ramadán-menüvel, Magyarországon pedig magyaros ízekkel hirdeti magát.

Cséfalvay Zoltán professzor szerint³ a glokálizációt napjainkban négyféleképpen értelmezhetjük: japán marketingstratégiaként, amely globális termékek lokális piacchoz való hozzáigazítását végzi, a globális és lokális kultúrák kölcsönhatásaként, ugyanakkor mint a globális és a lokális erőforrások kölcsönhatására épülő gazdaság- és társadalomfejlesztési stratégiát, valamint a gazdaság területi szerkezetének olyan értelmezési keretét, amely a gazdaságnak azokat a stratégiai helyszíneit helyezi a középpontba, amelyek képesek a globális és a lokális erőforrások koncentrálására, összekapcsolására.

Glokális sajtó

Zöldi László⁴ *A glokális sajtó*⁵ című tanulmányában így fogalmaz: „a glokális összetett szó, a globális és a lokális összevonásából származik. Eredetileg mindkettő latin kifejezés. A globális jelentése: összefoglaló, átfogó, teljes, egész. A lokális jelentése: helyi, helyi jellegű, helybéli. Vagyis ellentmondás rejlik a két kifejezés között. Az egyik az egészet tükrözi, a másik annak területileg meghatározott részét.” Zöldi a magyarországi lapok glokálizáltságát jellemző megállapítása szerint Magyarországon a glokálizáció azt jelenti, hogy a külföldi tulajdonosú megyei újságok egy központi, ebben az esetben budapesti szerkesztőségből globális, mindenkit érintő anyagokat kapnak, és ezeket pótolják ki saját újságíróik révén helyi, lokális jellegű írásokkal. „Az arány sajtókonzorciumként változó, de körülbelül egyharmad a kétharmadhoz. A glokális sajtóban a helyi témájú információk, cikkek kétszer annyi helyet és kétszer akkora szerepet kapnak”.⁶ A tanulmány azt is rögzíti, hogy a glokálizált sajtótermékeket a külföldi tulajdonosok meghonosítási kísérletei jellemzik.

Elmondható tehát, hogy a globalizáció marketingstratégiai szempontból mindenképpen előnyös, hiszen segítségével egy-egy terméket, eszmét pontosabban tudnak pozicionálni a célcsoportok közt. Ez nem igaz a sajtóban végbemenő globalizációs változásokra, hiszen ezek javarészt csak negatív hozadékokkal járnak, mint azt a későbbiekben majd látni fogjuk.

A „tettes”: az Inform Média

Zöldi meghatározásaiból kiindulva fogalmazódott meg az a hipotézisem, miszerint a Inform Media Kft. tulajdonában lévő nagyváradi *Bihari Napló* is globalizált sajtó termék. Az összes vizsgáldást, Zöldi állításai mentén, ennek bebizonyításáért végeztem.

A globalizációt terjeszkedni kívánó, külföldi cégek indítják el azzal, hogy kisebb, városi szerkesztőségeket vásárolnak fel. Ezt tette 2001 márciusában az osztrák Funk Verlag und Druckerei Kft. és a magyarországi Inform Stúdió közös tulajdonában levő kft., amikor Kiss Sándortól, a Bihari Napló Rt. elnökétől megvette a lapot.

Ezután a romániai magyar és román sajtóban jól figyelemmel lehetett kísérni az osztrák–magyar Inform Media Kft. terebélyesedését⁷. A médiavállalat Romániában öt napilapot birtokol Arad, Bihar, Krassó-Szörény és Szatmár megyében. Négy ingyenes napilapja is van Arad Expres, Timiș Expres, Cluj Expres, Hunedoara Expres néven, ugyanakkor további négy, hetente megjelenő hirdető újságot jelentet meg az említett városokban, emellett három, szintén hetente megjelenő ingyenes hirdető újságot Aradon, Szatmárnémetiben, és Nagyváradon. Internetes portálokkal is rendelkeznek az informosok, szám szerint tizenkettővel, amelyek között nyolc hírportál található. Romániában magyar nyelven a *Bihari Naplót*, a *Szatmári Friss Újságot* nyomtatják, valamint az erdon.ro hírportált működtetik. Magyarországon is körülbelül ilyen hatékonysággal vásárolják fel a lapokat, ott is három napilapot (*Hajdú-Bihari Napló*, *Kelet-Magyarország*, *Észak-Magyarország*), három vasárnapi lapot, kilenc *Szuperinfót*, négy *Apró* hirdető újságot, nyolc *Futárt*, valamint tizenhat portált tartanak kézben. Jelen vannak továbbá a német, osztrák, svájci, ukrán piacon is, összesen mintegy 105 online portállal és számos nyomtatott újsággal.

Az inform médiás ismertetőjel az, hogy az azonos típusú médiatermékek ugyanúgy néznek ki. Tehát ha egy magyarországi napilapot veszünk kézbe, ugyanott találjuk meg a rovatokat, gyakran ugyanazokat az átvett híreket olvashatjuk. Ezek tehát mind globális sajtótermékek.

Internetes portálokkal is rendelkeznek az informosok, számszerint tizenkettővel, amelyek között nyolc hírportál található. Romániában magyar nyelven a *Bihari Naplót*, a *Szatmári Friss Újságot* nyomtatják, valamint az erdon.ro hírportált működtetik.

A kutatás

Kutatásom a *Bihari Napló* osztrák tulajdonos előtti és utáni korszakából származó lapszámok összehasonlításán alapul. Az újság 2001-es bekebelezése előtti időszakból a 2000. február 14–19/20⁸ periódust választottam ki,

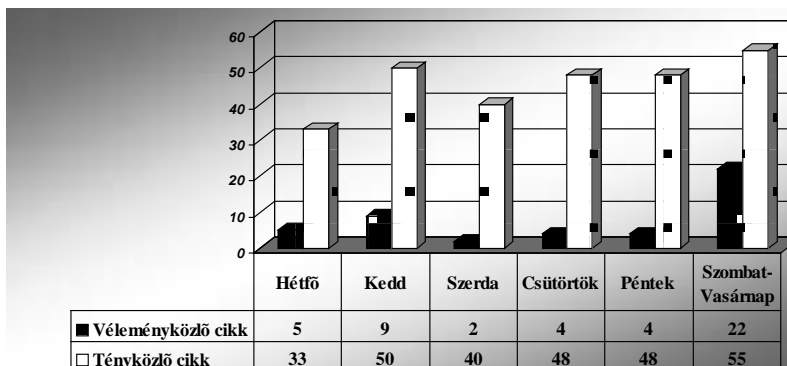
hogy nyilvánvalóvá váljék, milyen volt a napilap a nagy változás előtt egy évvel. Az összevetendő másik heti lapszám 2008. február 14–20. közötti időszakból származik, már az információs médiás jelenből. A két időszak megfelelően tükrözi a nagyváradi újságnál végbement változásokat. E változások világotlanok rá a hagyományos és a globalizált újságírás közti különbségekre, s így körvonalazódhatnak számunkra a globalizáció folyamatának következményei. A Zöldi által felsorolt globális sajtóorgánumok jellemzői mentén, a két periódus vélemény- és tényközlő műfajú cikkeinek arányát vizsgáltam, hogy bebizonyítsam a műfajszegényedést. Szintén összehasonlítás útján vettem számba az átvett, globális cikkeket, valamint a két időszakban megjelent fotókat, ábrákat és hirdetések, reklámokat azért, hogy igazolni tudjam a globalizáció hatására végbement sablonosodást, bulvárosodást, tartalomlazulást.

Glokális sajtó és műfajszegényedés

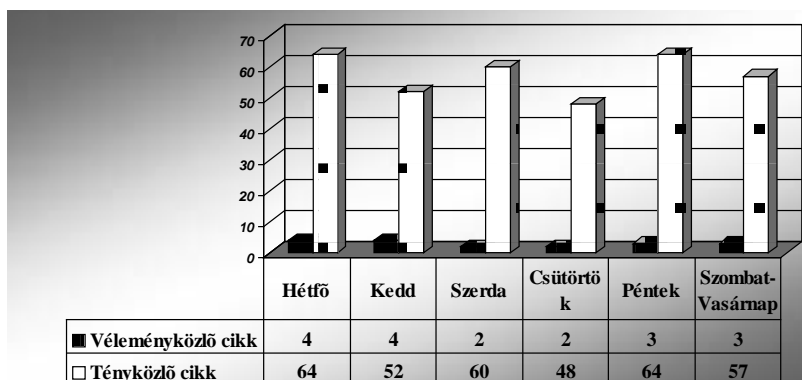
A 2008-as év Naplójában jóval kevesebb véleményműfajú cikk van jelen, mint a nyolc évvel ezelőtti lapszámokban. Szinte kizárólag a tényközlést helyezik előnybe a szerkesztőségi munka során, elfeledve a jegyzet, a vezércikk, a tárcsa, a glossza fontosságát. Kutatásaim ezt is, valamint az ebből adódó műfaj szegényedést is alátámasztották.

A következő két táblázatban bemutatom az egyes oldalakon megjelenő tájékoztató és véleménycikkek számarányát. A tájékoztató műfajokhoz soroltam a hírt, tudósítást, a véleményműfajokhoz pedig a vezércikket, kommentárt, jegyzetet, tárcát, glosszát.⁹ Az átmeneti műfajba tartozó interjút és riportot¹⁰ a véleményközlő kategóriába soroltam azért, hogy az összehasonlításokkor csak két csoportom legyen. Mindkét tanulmányozott periódusban megfigyeltem a két csoport cikkeinek gyakoriságát. Egyik kategóriába sem soroltam be a már korábban megszámlált, átvett cikkeket.

Az alábbi táblázatban a 2000-es lapszámok tényközlő és véleményközlő cikkeinek gyakoriságát mutatom be. Átlagosan minden napra több mint öt vélemény cikk jut. Ezek között számottevőek a riportok, jegyzetek, de ugyanúgy megtaláljuk a színházi, komolyzenei kritikákat is. A tanulmányozott hét minden napjának politikai rovatában találtam legalább egy riportot, Szeghalmi Örs tényfeltáró riportsorozatának egy-egy aktuális fejezetét. Ugyancsak a 2000-es politikai rovatra jellemző a jegyzetek folyamatos jelenléte. Általában politikusokról készült, humoros írások ezek. Az is kellemes meglepetésemre szolgált, hogy a sportoldalon is találtam egy-egy jegyzetet. Az irodalmi rovatban szereplő műveket is a vélemény kategóriába soroltam. A táblázatban nyomon követhető, hogy aznap, amikor az irodalmi rovat megjelenik, sokkal nagyobb a vélemény műfajcsaládba besorolt cikkek száma. Ilyen szám a szombat-vasárnap, ahol az 55 tényközlő műfajú cikk mellett 22 véleményanyag van. A tényközlő cikkek itt főként tudósítások. Elmondható, hogy a 2000-es heti lapszámokban egy-egy műfaj néha egy-egy külön oldalt jelentett. Így van ez a História, Irodalom, Gazdaság, Pályakép rovat esetében is, ahol egy cikk tölti ki a rovatot.

1. táblázat: A *Bihari Napló* 2000. február 14—20. heti számában megjelent tényközlő és véleményközlő cikkek gyakorisága.

2. táblázat: A *Bihari Napló* 2008. február 14—20. heti számában megjelent tényközlő és véleményközlő cikkek gyakorisága.

A második táblázatból látszik, hogy a mostani Naplóban a véleményanyagok igen csekély mértékben vannak jelen, az általam elemzett lapszámok mindegyikében csak 2–4 ilyen cikk található. Összesítve: az egy heti 2008-as *Bihari Napló*ban 18 véleményközlő anyag van.

Ezek között szerepelnek a *Postaláda* rovat olvasói levelei is (szintén ide soroltam), Szeghalmi Örs néhány politikai vezércikke, egy jegyzet, valamint két interjú is. Ugyancsak a vélemény családba tartozik egy színházi előadás, valamint egy hangverseny kritikája.

Az átmeneti műfajokhoz tartozó interjút, szintén ebbe a csoportba soroltam. Összesen három olyan interjú jelent meg az egy hét alatt, amely kérdezz-felelek szerkezetű, s csak ezeket vettem figyelembe. A többi olyan cikk, ami interjúhoz hasonlít, tulajdonképpen inkább tudósítás, hiszen azt írja le, hogy mikor, mit mondott az alany, ráadásul nincs meg a megszokott forma: kérdések, válaszok. Az ilyen fajta anyagokat a tényközlő műfajcsaládhoz soroltam. Átlagosan több mint ötven tényközlő cikk jelenik meg

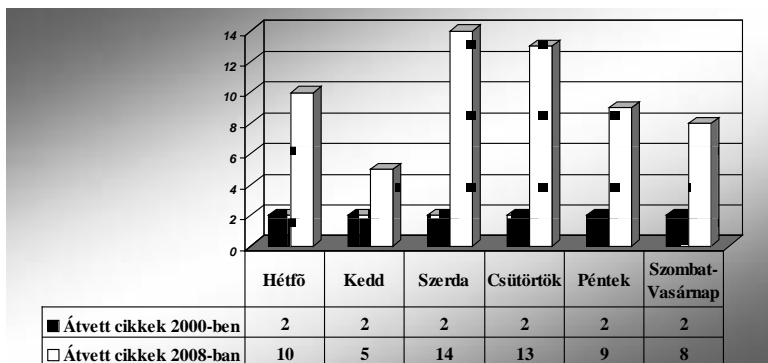
oldalankét, tízszer több, mint véleményközlő anyag. Ezek között a legtöbb tudósítás (helyi események, akár több is egy oldalon).

Ebben a kategóriában szerepelnek még a hírek, és ezenkívül vannak olyan anyagok is, amelyeket nem lehet műfajilag meghatározni, mert a tudósítás, a hír, az interjú és a riport keverékei. Számos ilyen írást is megtalálhatunk a *Bihari Napló* hasábjain, s ezeket is mind a tényközlő csoportba soroltam.

A két periódus tény- és véleményközlő cikkeinek aránya tehát nagyon eltérő. A 2008-as számokban nagyobb az eltérés a két kategória közt, a hírek és a tudósítások minden oldalon elnyomják az esetleges vélemény cikkeket. A legszembetűnőbb különbség, hogy míg a korábbi lapszámokban vannak kulturális, irodalmi és gazdasági oldalak, addig a későbbi Naplóban ilyen jellegű rovatokat és cikkeket nem találunk, mint ahogyan tárcát, gloszrát sem.

Az előre legyártott globális cikkek lokalizálása

Zöldi László tanulmányában a globális sajtó egyik jellemzőjeként említi azt, hogy a külföldi tulajdonban lévő megyei lapok a központi szerkesztőségtől globális, ország-világra vonatkozó cikkeket kapnak. Ezek az anyagok szerzőmegjelölés nélkül jelennek meg. Összeszámoltam az egyes oldalakon megtalálható szerző nélküli cikkeket, úgy tekintve, hogy az összes ilyen anyag átvett cikk, amely már laptükörbe beillesztetten, készen érkezik a Naplóba.

3. táblázat: A *Bihari Napló* 2000. február 14–19–20. és 2008. február 14–20. és heti számában megjelent **tényközlő** és **véleményközlő cikkek** gyakorisága.

Hibák abból adódhatnak, hogy egy-egy olyan cikk is bekerülhetett a szerző nélküli kategóriába, amely valójában internetről letöltött anyag, s nem a magyarországi szerkesztőségből származik. Azt is fontos megjegyezni, hogy a fentebb említett kategóriából kihagytam a híreket.

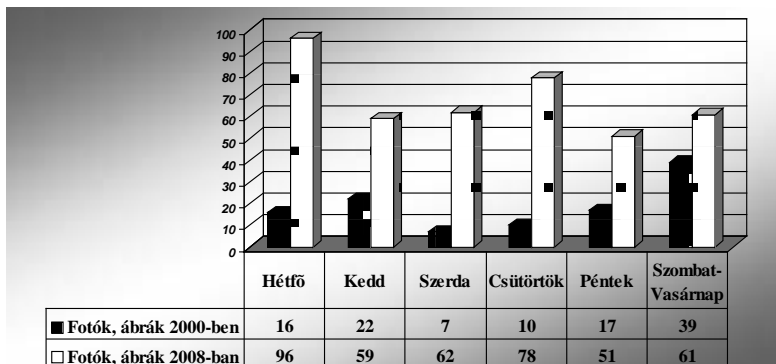
2000-ben, abban az évben, amikor a *Bihari Napló* osztrák tulajdonba került, nem volt jellemző még a külföldről érkező cikkek beékelése. Minden számban legfeljebb két átvett cikk volt, főleg a sport és a politikai rovatok-

ban. Ebben a periódusban még domináltak a saját anyagok, minden cikket a szerkesztőség munkatársai írtak, néhány hír kivételével, amely megjelölés szerint a Mediafax és az MTI hírügynökségtől származott.

Nyolc év elteltével már sokkal gyakoribb az előre megszerkesztett, kívülről érkezett cikkek jelenléte a helyi újságban. Sokkal több az olyan anyag, amelyről nem tudjuk, hogy ki írta. Ezek főleg az utolsó oldalra jellemzőek, ugyanis itt találjuk a Magazin rovatot, amely kizárólag külföldi sztárokról szóló cikkekből áll: ezekről bizonyosra vehetjük, hogy továbbított írások, hiszen nincs semmi helyi jellegük.

Fotók és bulvárosodás

Megvizsgáltam az egykori és a 2008-as *Bihari Napló*ban jelenlévő fotók, ábrák gyakoriságát is. Arra kerestem választ: jelentheti-e a globalizáció azt, hogy a napilapokat átformálják hirdető újságokká. Feltevésem az is, hogy a globalizált sajtótermékek jóval több képet, grafikát tartalmaznak, hiszen a cél a tartalom lazítása, „képregényesítése”.

4. táblázat: A *Bihari Napló* 2000. február 14–19–20. és 2008. február 14–20. és heti számában megjelent **fotók** és **ábrák** gyakorisága.

A 2000 február 14–20 közötti lapszámok egy-egy oldalán átlagosan 3-4 kép van. A szombati–vasárnapi kettős számban van olyan oldal is, ahol kilenc vizuális elem kapott helyet. A szombat–vasárnapi szám Szó-Kép-Hang-Szín rovata tartalmazza a legtöbb fotót. Mivel irodalmi-kulturális rovatról van szó, a versek mellett képzőművészek grafikái, karikatúrái is megjelennek. A kilenc fotó voltaképpen hét karikatúra, egy tájkép, és egy rovatlogó. (Az egyes rovatokhoz logók is társultak. Azt is mondhatjuk, hogy a 2000-es *Bihari Napló*ban még ezek vannak túlsúlyban a fotókkal szemben.)

A 2000-es *Napló*ban csak azokhoz a cikkekhez mellékeltek fotókat, amelyekhez nagyon muszáj volt: rendezvényekhez, egy-egy sporteseményhez, politikai témájú beszámolókhöz. Az egykori újságban a szöveg dominált. Mai fejjel azt gondolhatnánk, hogy talán túl sok volt a szöveg, egy-egy fotó sokat lazított volna az oldalakon.

Míg a régebbi *Bihari Napló*ban fekete-fehér fotók jelentek meg, ma az újság csakis színesben lát napvilágot. Lényegesen több fényképet találunk a

2008-as számokban: ezek szembetűnően nagyobbak, és nem mindegyikhez tartozik képaláírás. Egyes oldalakon van olyan kép is, amely sokkal nagyobb a vonatkozó cikknél.

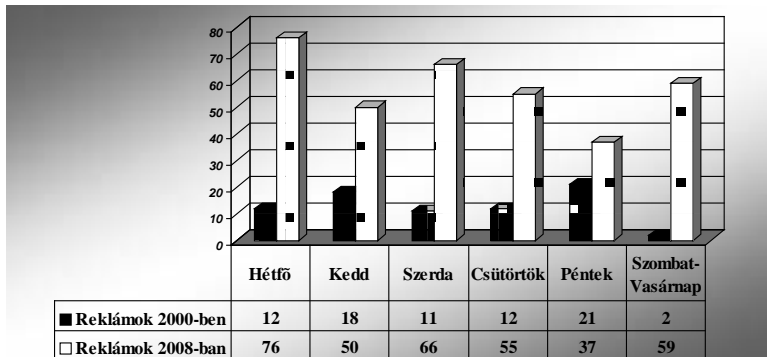
Látható a táblázatból is, hogy átlagosan az utolsó oldalon található a legtöbb kép, ábra. Az utolsó oldal a *Magazin* rovat. Itt olvashatjuk a színes híreket, könnyedebb hangvételű cikkeket. Az oldal „megbírja” a sok fotót, hiszen ezek mennyisége összhangban van a cikkek minőségével. Itt találhatjuk az elmaradhatatlan Garfield-képregényt, egy- egy kisállat, illetve egy-egy váradi hölgy bemutatkozó fotóját. Ezek a mai *Bihari Napló* állandó elemei közé tartoznak.

A későbbi Naplóra jellemző, hogy az első oldalak vezető cikkei alatt sohasem az ahhoz kapcsolódó fotót találjuk. Más témájú a cikk, megint más az alatta elhelyezett fotó. Így kerül a farsangi mulatságos gyermekfotó a prefektusi határozatról szóló cikk alá, valamint az egyházi iskolák támogatásáról hírt adó írás alá, osztálykiránduláson részt vevő kisiskolások fotója és a meleg házasságok elleni döntés mellé negyedik osztályos gyerekek csoportképe.

Az első oldalon a fejléc mellett kijaánlót olvashatunk, képpel együtt. Ez, egy későbbi oldalakon szereplő fontosabb cikket mutat be, reklámozza azt. A mellékelt fotó rendszerint akkora, mint maga az ajánlás. A fejléc soraiban még a napi időjárást is láthatjuk, fotóval illusztrálva, címszavakban.

A fotók mellett jelen vannak különböző logók. Az egyes rovatok mellé külön ikonok társulnak: *Az olvasó kérdez, BN válaszol* rovat mellett vezetékes telefon képe található, a horoszkópban a csillagképeket is megtalálhatjuk, az időjárás rovatban Bihar megye térképére fel vannak tüntetve a várható hőmérsékletek, stb.

Reklámok és hirdetések

5. táblázat: A *Bihari Napló* 2000. február 14–19–20. és 2008. február 14–20. és heti számában megjelent **reklámok** gyakorisága.

Az 5. táblázatból kiderül, hogy 2000-ben a *Bihari Napló*ban főleg a *Szolgáltatás* rovatban jelentek meg reklámok, néha pedig a legelső oldalon is. Láthatjuk, hogy ezek nincsenek elszórva, jobbra egy-egy csoportban helyezkednek el, az erre fenntartott oldalakon. Ezek a reklámok többnyire he-

lyi vállalatokat népszerűsítene, egy-egy szolgáltatást mutatnak be. A szöveg egyszerű, csakúgy, mint a képi világ: néhol a reklámok mellett, a cég emblémája található.

A táblázatból jól kiolvasható, hogy a 2008-as lapszámokban szinte minden oldalon van valami, ami a reklám kategóriába tartozik. Ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy a szerkesztőség hirdetéseit is ideszámoltam.

A régebbi újságokhoz hasonlóan itt is a *Szolgáltatás* rovatban jelenik meg a reklámok zöme, valamint az erre kijelölt külön *Reklám* rovatokban. Méretben, kivitelezésben nagyok a különbségek: napjaink reklámjai igen színesek, kevés szöveggel, nagy képekkel.

Egy lényeges különbség a két periódus között, hogy a 2008. február 14–20 heti lapban számottevő az olyan hirdetés, amely az Inform Média Kft. valamely termékét népszerűsíti (erdon.ro, romjob.ro, Super Info stb). A régebbi lapszámokból hiányzik a Napló saját szolgáltatásainak promóváása: pl. a hirdetésszervezés.

Összességében az vehető észre, hogy a mostani *Bihari Napló* a régivel szemben sokkal több reklámfelületet „üzemeltet”. Ez nem zavaró, hiszen a reklámok egy-egy nagy tömbben helyezkednek el, így nem ékelődnek cikkek közé. Az a néhány hirdetés, amely cikkek után található, főként az internetes portál (erdon.ro) címét takarja, nem nagy formátumban, ezért ezt sem lehet támadni. Nyolc év alatt sokat alakult a lapban megjelent reklámok mennyisége. Ez érthető, hiszen az újság bevételeinek jelentős részét a hirdetések útján befolyt összegek képezik.

Összegzés

Mindezeket figyelembe véve elmondható, hogy az általam kiválasztott napilap két időszakán végzett elemzés, összehasonlítás rávilágított a globalizáció jellemzőire. 2008-ra meghatszorozódott az átvett, globális híreket tartalmazó anyagok száma a *Bihari Naplóban*. A helyi anyagok ugyanakkor kétszer akkora fontossággal bírnak. Mindegyik számban túlnyomó részben találunk helyi eseményekről szóló híreket, tudósításokat. Ezeket sokszor talán túlságosan is erőltetik, minden eseményről tudósítás születik: óvodások ünnepi műsorai, kisiskolások osztályszerepei, kirándulásai. Minden hír, ami a városban történik. Ez lehet jó is, hiszen sokkal emberközelibbé válik az újság, ha olyan rendezvényekről számol be, amelyeken mindenki részt vehet. Azt érezteti, hogy „nekünk te is fontos vagy, látod meg is írtuk a lapban, azt az összejövetelet, amelyen te is részt vettél.” Ugyanakkor lehet egy, az eladott példányszámok növekedésére tett kísérlet is, hiszen azt a lapot biztosan megveszik majd az emberek, amelyben ők is megjelen(het)tek

Az újságírói műfajok mára már jobbára eltűntek az újságból, és ezt szintén a globalizáció számlájára írhatjuk. Nem találunk glosszát, tárcát, vezércikket, riportokat. Az interjúk sem a klasszikus értelemben jelennek meg, nem a kérdés-felelet szerkezet szerint, hanem beszámolószerűen (xy ezt mondta arra a kérdésre, hogy... majd hozzátette... Ha egy-egy igazi interjút találunk a lap hasábjain, sokszor megtörténik, hogy két részben, feldarabolva kerül közlésre, feltehetően azért, hogy ne untassa az olvasót, ne rémissze meg a nagyobb mennyiségű szöveg láttán. A tényközlő cikkek (hírek, tudósítások) tízszer nagyobb arányban szerepelnek, mint a véleményközlő műfaj-

család vezércikkei, jegyzetei, kommentárjai. Az is megfigyelhető, hogy műfajok keverednek, nagyon kevés tiszta műfajú cikket találni a lap hasábjain.

A képek, ábrák jelenléte is sokkal erőteljesebb, mint a nyolc évvel ezelőtti lapokban: ötször több fotó, oldalanként átlagosan öt-hat található a mostani újságban. Nem csak ahhoz a cikkhez tartozik fotó, amelyhez elengedhetetlen lenne, szöveglazítás és helykitöltés érdekében is sokszor képeket, ábrákat illesztenek be a szerkesztők. Sokszor nem is a cikk a lényeg, hanem a fotó, ettől olyan érzésünk támad, hogy bulvárlapot olvasunk.

A globalizált írott sajtó termékeit tehát az átvett és saját anyagok arányának felbomlása, a véleményközlő műfajok teljes vagy részleges eltűnése, a fotók túlzott jelenléte, a magazinósodás, bulvárosodás és a nagyobb mértékben jelenlévő hirdetések, reklámok jelenléte jellemzi.

Jegyzetek

1 Cohen,R.–Kennedy, P. (2000): *Global Sociology*. Idézi: Bakonyi Eszter: *A globalizáció kritikai olvasata* című tanulmányában, Infonia, 2005. V. évf., 3. sz.

2 Cséfalvay Zoltán: *Globalizáció 1.0*. Magyar Tankönyvkiadó, Budapest, 2004. 45–50.

3 Vö.: Cséfalvay Zoltán: *Globalizáció 1.0*. Magyar Tankönyvkiadó, Budapest, 2004

4 A vidéki sajtóra szakosodott egyetemi tanár és kutató.

5 http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_04_tel/10_glokalis_sajto (2010. 02.12.)

6 uo.

7 2008. májusi adatok alapján.

8 Szombat–vasárnapi kettős lapszám volt a 19–20-i. Fontos megjegyezni, hogy mióta az újság ilyen néven létezik, szinte mindig azonos formai és tartalmi jegyeket hordozott, hasonló volt a tanulmányozott 2000-es lapszámokkal. Ilyenképpen, ez az anyag híven reprezentálja az egész 1989–2001 közötti időt.

9 Vö. Bernáth László–Cserhalmi Imre–Elek János–Farkas Zoltán–Földes Anna–Horvát János- Szigethy András: *Új műfajismeret*. Sajtóház Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest., 2002. 52–58.

10 Uo., 67–78.

Second-hand képek (avagy intertextualitás a reklámban)

NAGY RÉKA

Keywords

publicity, intertextuality, hipertextuality, false mirror

Abstract (*Second Hand Images or Intertextuality in Advertisements*)

This work aims to present the function of intertextuality in the world of advertising. Different ads will be analyzed according to Genette's transtextual categories of: hipertext and architext. Besides this I will try to emphasize the dualistic relation between advertising and consumers, which is a Me-Other type of relation, where the two merge as the result of persuasion.

Cuvinte cheie

publicitate, intertextualitate, hipertextualitate, oglindă falsă

Rezumat (*Imagini second-hand (sau intertextualitate în publicitate)*)

Articolul prezintă funcțiile intertextualității în lumea publicității. Sunt analizate diferite reclame pe baza categoriilor transtextuale ale lui Genette (hipertextul și architextul). În plus, articolul subliniază relația duală între publicitate și consumatori, care este o relație de tip Eu-Altul, în care cele două elemente se unesc ca rezultat al activității de convingere.

Nagy Réka

a BBTE magiszteri hallgatója

Az úgynevezett „reklámkor”² eljövetele biztosította azt, hogy a szakemberek jobban felfigyeljenek egy-egy reklámközlésre, ezek retorikai, stilisztikai fogásaira. Az egyes tudományágak, művészetek reklámközlésbe való beépítésével valóságos szórakoztatóiparrá növesztették a reklám világát. Míg régen csupán egy olyan médiumnak tekintették, mely valamit ismétél (ezt jelenti a szó francia megfelelője is, *réclamer*: 'újra elmond', avagy a latin megfelelője, melyből az angolszász *advertising* keletkezett, az *advertere*: 'a figyelmet valamire irányítani')³, ma már az *infotainment* alapvető részeként kezelik, számtalan meghatározása él, különböző aspektusait vizsgálják.

Delia Raluca Albu-Comănescu fotója

A reklámok vizuális retorikájának vizsgálatával foglalkozom, és arra szeretnék rálátást találni, hogyan működteti a nyomtatott és filmes reklám a vizuális kódokat, hogyan ötvöz műfajokat, hogyan játszik rá különböző művészeti alkotásokra, vagy hogyan teremt jelek által valamely szimbólumvilágot, és legvégül mindez hogyan hat a társadalomra, milyen mértékben változtatta/változtatja meg az individuuum önképét, világhoz való viszonyát. Dolgozatom fő témáját a reklámok intertextualitása képezi. Gérard Genette transztextualitás-típusai közül emelem ki az archi- és metatextuális viszonyokat, és példákkal támasztom alá ezeket. De mondanivalóm alapját nem csupán a reklámkutatás elméleti perspektívái képezik, hanem következtéseimben irodalomelméleti és egzisztenciálfilozófiai koncepciókra is támaszkodom.

Képek és kapcsolatok

Amint azt a tanulmány címe is jelzi, a képeket, akárcsak bármilyen más terméket, újrahasznosíthatjuk. A „second-hand” kifejezésnek többféle kicsengése lehet. Sokaknak pejoratívan hangzik, hiszen ha valami másodkézből származik, nem új, akkor nem az eredeti formáját nyújtja, nem az eredeti kontextusban létezik. Másfelől pozitívumként fogható fel: magam inkább ezt az aspektusát hangsúlyoznám, ugyanis minden, ami használt és valaki újra szeretné használni, azt jelenti, hogy van benne valami, ami megnyeri a felhasználót, ez lehet csupán az ára, a jobb minőség vagy a ritkább előfordulás, éppen ezért érték (gondoljunk csak az antikvár könyvekre, ritkaságszámba menő ékszerekre, de a használt ruhákra is, melyek minősége a standard, mindenki számára elérhető áron kínált termékekhez viszonyítva jobb, tartósabb). A képek újrahasznosíthatóságát, szövegek, képek és más médiumok találkozásait fogom vizsgálni az elkövetkezőkben. Amint előrevetítettem, a genette-i kategóriák közül kettőt emelek ki: az architextuális és hipertextuális kapcsolatokat. Ezek alapján próbálom megfejteni, milyen hatással van a képek egymásmellettiése a szubjektumra, magára a befogadóra, aki a potenciális vásárló.

Genette az architextualitást egy teljesen néma kapcsolatnak nevezi, „amely legfeljebb egy tisztán rendszerbéli hovatartozást utaló paratextuális

jelzést ad”: pl. regény, költemény, elbeszélés stb.⁴ Persze nem mindig az architextus dönti el egy mű valamilyen műfajba, műnembe való tartozását, mivel egyes esetekben ez nem is jelölt, ilyenkor pedig a befogadó feladatává válik ezt megállapítani.

Minden alkotás magában foglalja azokat a jellegzetességeket, melyek által besorolható egy műfajba. Így a reklámot a fragmentáltság jellemzi, a színskála átfogó palettája, a különös tipográfia használata, a jó vizuális, fotografikus megjelenítés, a szöveg-kép szinergiája stb. A reklámok különböző médiumok közt kapcsolatokat hoznak létre, természetükből kifolyólag több műfaj konvencióját is újraírhatják: egyrészt az állóképeket, fényképeket, festményeket, másrészt a mozgóképes műfajokét, például a filmekét. Első példánk, a *Bud Light* (1. melléklet) viszont nem csupán a reklám jellegzetességeit tárja elénk, hanem a szappanoperákra és filmelőzetesekre jellemző formavilágot is.

Előzetesként funkcióját alaposan tölti be, meghirdeti a *Sin and Sentimentality* című film forgatását. A reklám több szinten is tartalmaz idézést. Elsődlegesen a műfajt veszi át, bejátszásokat láthatunk a készülendő filmből, majd azt is észrevehetjük, hogy a történettel és egyéb kellékekkel rájátszik Jane Austen regényeinek stílusára, hangulatára és világára, a romantikus érzelmekkel való túlfűtöttségére, a szinte mindig intelligens és erkölcsi tartással, erősséggel rendelkező hősnői figurákra, ezek szerelmeiről, csalódásairól, becsületeséről, reményeikről és boldogságáról való történetzálakra, és ráadásul a világról alkotott ironikus képalkotására, melyben kajánul mutat rá arra, hogy mindezek mögött a nők legfontosabb foglalatossága húzódik meg, az, hogy férjet vadásszanak maguknak. Történetesen a film címe is összecseng Austen *Sense and Sensibility* regénycímével. A figurák öltözéke, a kellékek, a szövegrészek betűtípusa mind a XIX. századot elevenítik fel, mintha egy regény adaptációját látnánk.

Legalábbis az első másodpercekben úgy tűnik, majd egyre furcsább dolgok történnek, az elegáns ruhákba öltözött hölgyek mindenfelé rohagnak, minden férfit felpofoznak, a narrátor pedig mindezt a legtermészetesebbnek véli. A szpotból kiderül, hogy a szappanopera műfajban készült filmet a *Bud Light* tervezte, és egy 48 órás történet nőkről nőknek. A film címe paratextuális viszonyban áll a filmelőzetessel, hiszen utal a film tematikájára, a bűnre, melyet a férfiak elkövetnek és a nők erre való érzékenységére, mely haragot, dühöt vált ki, egybefonódva a szerelem érzésével. Míg azok a képsorok jelennek meg, melyeken a hölgyek pofozgatják férjeiket, addig egy újabb médiumot bevonva, a publicisztika eszközeivel fiktív újságfeliratok láthatók, minthogyha fiktív filmkritikákból idéznének: tanácsokkal látják el a férfiakat, mit tegyenek mialatt feleségük a szappanoperát nézi. A legutolsó bejegyzésben már allúzió történik a brand korábbi reklámaira, így reklámközi idézésről is beszélhetünk, mert a korábbi szlogenekre épül: „(Maybe) he can watch the game... play a little poker” felidézi egy előző reklámsorozat figuráit és ezek beszólásait, a párbeszédetek mindig arra épülnek, hogy megkérdezi valaki a másiktól, mit csinál, mire a válasz „Watchin’ the game, havin’ a Bud”.

Legalábbis az első másodpercekben úgy tűnik, majd egyre furcsább dolgok történnek, az elegáns ruhákba öltözött hölgyek mindenfelé rohagnak, minden férfit felpofoznak, a narrátor pedig mindezt a legtermészetesebbnek véli.

Vannak reklámok, melyekben egy-egy motívum emlékeztet csupán korábbi alkotásokra. Ez ellenére a hiányzó elemeket többnyire kötni tudjuk, felelevenítjük, mert láttuk már valahol, egy filmben, egy képen vagy olvastuk egy szövegben.

A reklám végén fedi fel magát a termék, megjelenik a brand neve és a logó. A műfaj, műnem meghatározás révén kapcsolatot teremtő reklámidézés intertextuális kategóriájába sorolhatjuk⁵ a látott reklámot, hiszen már az indításból kiderül, hogy egy 48 órás szappanoperáról van szó. A témaanyag, motívumkészlet, retorika megegyezik az idézett műfajéval. Verbális és vizuális jelek utalnak tehát a *Bud Light*-ra, amely az ötletes és humoros reklám miatt nagy elismerésre tett szert, főleg a férfiak körében, akik a célközönség jelentős rétegét képviselik. A reklám a hétköznapjainkban kialakult sztereotípiákra épít: a férfiak azok, akik a sört isszák (ők a célközönség is), összeülnek focit nézni, a nők pedig sírnak, hisztiznek, csapkodnak és szappanoperát néznek. Nemcsak a terméket magát, hanem a termék fogyasztását is reprezentálja a *Bud Light*, bemutatja mit kéne tennie a célközönségnek annak érdekében, hogy nyugodtan, feleségek nélkül elmehessenek baráti társaságban sörözni, és meg is valósítja az előírányzottakat, hiszen ő fogja elkészíteni azt a 48 órás szappanoperát, melyet a nők egyfolytában nézhetnek, mialatt férjeik szórakoznak.

A hipertextualitás⁶ alapja egy A-nak és B-nek jelölt szöveg, kép, film viszonya, egy hipertextus és hipotextus makrostrukturális egymásra játszása, egyszerű vagy közvetett transzformációja. A hipertextualitás halványabb utalásokat tartalmaz, annyira, hogy olykor észre sem vesszük ezeket: „Természetesen ez az irodalmiság egyik egyetemes aspektusa (a fokot nem számítva): nincs olyan irodalmi mű, amely – valamilyen fokon és az olvasóktól függően – ne idézne fel valamely másik művet, ebben az értelemben tehát minden mű hypertextuális”.⁷ Ez a kategória tehát azokat az idézőmódokat tartalmazza, amelyek „egy korábbi szövegből egy egyszerű transzformációval (...) vagy közvetett transzformációval (...) jöttek létre”.⁸ A felfedezett, „többé kevésbé hivatalosan bevallott”⁹ kapcsolatokat egy bizonyos kategória alapján lehet elemezni. Ahogy az irodalomban van pl. szöveg-szöveg kapcsolat, vagy szöveg-műfaj allúzió, úgy lehet ezt a reklámok terén is elkülöníteni. Vannak olyan reklámok, melyek egymást idézik, vagyis egy reklám egy másiktól kölcsönöz, parodizálja, transzformálja azt, vannak olyanok, amelyek az irodalmat vonják be, epikus vagy drámai művekre alapozva. Egyesek filmekből merítenek ihletet, mások a képzőművészetben használt stíuselemeket, művek részleteit vagy akár teljes műveket alkalmaznak, transzformálnak.

Vannak reklámok, melyekben egy-egy motívum emlékeztet csupán korábbi alkotásokra. Ez ellenére a hiányzó elemeket többnyire kötni tudjuk, felelevenítjük, mert láttuk már valahol, egy filmben, egy képen vagy olvastuk egy szövegben. Célját pedig eléri, hiszen épp azzal ragadja meg a figyelmünket, hogy furcsa, humoros párosításokat használ, az összeegyeztetés néha groteszk, néha pedig ironikus. Azáltal pedig, hogy a képzőművészeti alkotások bekerültek a hétköznapi használatba, a reklámok átírják ezeket, a művészet eltömegesedett, nagyobb célközönséghez jut el, bár funkciója nem ugyanaz, mint amit az elit kultúra tulajdonít neki. Figyeljük meg a *Volkswagen* (2. és 3. melléklet) reklámokat. Mindkét példában egy-egy stílusra játszik rá a hipertextus. A képeket a szlogen magyarázza, alapszíneket hasz-

Dalia Raluca Albu-Comănescu fotója

nálnak, rajz, grafika alapozza meg a vizuális síkot. A két Volkswagen reklámmal konkrét alkotókra történik utalás. Az első képen Salvador Dalí alkotásait megidéző kompozíciót láthatunk. Jellegzetes a tárgyábrázolás, hullámzó kontúrok, személyábrázolások. „Absurdly low consumption”, a szlogen is kapcsolatot képez Dalí stílusával, a szürrealista, abszurd képalkotással. Az elfolyó konténer, benzin szintjét mérő óra allúzió Dalí elfolyó, hajlított, csavart óráira, mellyel metaforikusan ábrázolta a relatív idő eszméjét. Ugyanazt a mozgást ábrázoló technikát veszik át, telik az idő, a benzinnel is fogynia kellene, de nem fogy, mivel a kocsni nagyon keveset fogyaszt, elpárolog, kiürül a tartalék is. Itt szintén valamiféle mozgást sikerül ábrázolni, dinamikát belevinni a statikus reklámképbe. A megnyújtott, kitémasztott test több festményét idézi, akárcsak stílusát a metaforikus felhőábrázolás. A második reklámkép René Magritte műveire allúzió: az arc/fej nélküli emberre, aki egy keretből néz ránk, vagy éppen a *Nagy család*, *Hamis tükör*, *Az emberi lét* című képeire. Olyan, mintha egy kollázssal állnánk szemben, mely részleteket mos egybe Magritte alkotásaiból. A reklámhatás így ugyanazt az érzést kelti bennünk, mint a figuratív művészet, mely a mindennapi világot meghatározó tárgyak, lények hű visszaadására törekszik úgy, hogy közben az ezek közti viszonyok fluktuálásának érzékeltetésével rávilágítson a dolgok rejtett belső egzisztenciájára. Néha a túlfeszítő méretezés, elhelyezés, megvilágítás, váltakoztatás az, ami a művek abszurdumát adja, és ezt teszi a reklám is, sőt a szlogen verbálisan utal a helyzet abszurditására. Anynyira kevés benzint fogyaszt az új *Volkswagen*, hogy várhatnak a benzint eladók, míg fogyasztókra találnak. Ezáltal a környezetet is óvjuk, amint azt a festőállványról hiányzó kocsni formájával jelzi, a benzinkút körül pedig fák, élő világ nőtt. A természet megnyerte a játszmát a technika ördöge, a kör-

nyezetet szennyező mechanizmusokkal szemben. A szó szerinti jelentésektől tehát eljutunk a konnotatívakig és egyesíteni tudjuk a két jelentést mind Magritte műveiben, mint az őt idéző reklámban.

Amint láthattuk, az előző reklámok érdekessége nem abban rejlik, hogy valamely képzőművészeti alkotást idéznek, hanem egy sokkal bonyolultabb képalkotást alkalmaznak a reklámkészítők. Megfigyelték Dalí és Magritte kompozícióit, ezeket felhasználva pedig sikerült bevonni művészetük alapvonásait egy hétköznapi közegbe. Minden társadalomban megtalálhatók azok a kulturális összetevők, melyek meghatározzák az illető közösséget, perspektíváikat, normáikat, értékeiket. Vannak mítoszaik, hiedelmeik, hőseik, akárcsak jellegzetes szimbólumaik. A szimbólumok valamilyen jelek, jelzések által körvonalazódnak és többféle kontextusban, médiumban jelennek meg. A képzőművészet területén maradván, többnyire a vizuális tereket emelném ki. Vannak bizonyos közismert szimbólumok, ikonok, melyeket előszeretettel használnak a reklámszakértők. Ha megfigyeljük a Dove tusfürdő (4. melléklet) és Giovanni Bologna *Vénusz*-szobrát (5. melléklet), feltűnik, hogy a reklám tipikus Vénusz-ábrázolást kölcsönöz, a meztelen női testtel a szépséget, nőiességet hivatott kifejezni. Ugyanakkor a kép a görög/római mítoszvilágot idézi, eszerint Vénusz/Afrodité a tenger habjaiból emelkedett ki. A csábost, a bűbájost, a varázslatost asszociálhatjuk vele, így a képpel és a termékkel is.

Tükör-kép

A posztmodern társadalom egyik alapvető problémája a szubjektum kérdéskörének átgondolása. Ki a szubjektum, milyen mértékben tekinthető egységes entitásnak? A szubjektumot emlékei, tapasztalatai határozzák meg, egy kultúrához tartozik, amelynek elemei, és persze más kultúrák is hatnak rá.

A 20. század végén, a 21. század elején átalakult a szubjektumról alkotott koncepció, köszönhető ez az irodalomelmélet, filozófia és egyéb társadalomtudományok, ugyanakkor a technika fejlődésének. Ma már egy multimediális kort élünk, melyben sajnálatos módon az énképet többnyire a média alakítja. Attitűdöket formál, kész énképet nyújt, mintegy tükörstádiumba helyezve a reklámmal szembesülő befogadót. Újra kell tehát értelmezni az individuuum fogalmát, kétségbe vonva abszolút jellegét, primer szerepét.

Míg Freud a szubjektumot önmaga hármias elosztottságából építette fel (a fölöttes én, a tudatalatti (alter ego) és a tudattalan egységéből), a későbbi elméletek az individuuumot a Másikkal összefüggésben próbálták meghatározni.¹⁰ Az irodalomelmélet művelői arra a következtetésre jutottak, hogy az elbeszélői szerepek egyaránt megsokszorozódtak, a beszélő már nem egyes szám első személyben szól hozzánk, hanem különböző hangok szervezik az elbeszélés fonálát. A filozófia úgyszintén kérdéssé tette az Én és Másik viszonyát. Az identitás létrejötté csupán a Másik jelenlétén keresztül válik lehetségessé. A másik ember mássága garancia arra, hogy öntudatom kialakuljon, hiszen őt csupán magamhoz viszonyítva foghatom föl és értelmezhetem. A Másik mindig szemben áll az Énnel, idegen. Testünk és az ő (egy másik test) tapasztalatának tudata juttat el az önazonossághoz.

Mindez a reklámok világában valahogy átalakul. A hétköznapi egzisztenciánkat modellezik a filozófiai elméletek, ellenben mindez átalakul, amint érintkezésbe lépünk a reklámokkal. A másról látott és magammal azonosított képek fognak konstituálni engem mint individuumot. A reklámkép belső tükörré válik, hogy majd exponálja mindazt a vágyat, amelyet rejtegetünk, az elképzelt és kívánt önképet már beteljesültként láttatván egy plakáton vagy reklámfilmben. (Gondoljunk csak Narcisszus történetére, aki saját tükörképe fölé hajolva beleszeretett önmagába.) A reklám ígéretek tesz, olyanokat, amelyek elhithetik a befogadóval, hogy ugyanolyan pozícióba kerül, mint a képen látott Másik, szépségük a termék használatával hasonló lesz: a befogadó már-már azonosul a beszélővel, beleszeret az ígértbe, az önmagáról alkotott új képbe. A látott kép tükörképként való kezelése során az Én egybeolvad azzal, amit eleinte Másikként észlelt, lacan-i megfogalmazásban mintegy „elvesz” benne.¹¹ A reklámkép fals tükröt tart elénk, beleképzeljük magunkat, ő lesz a másodlagos énünk, viszonyt létesít a test és annak külvilága között. Míg Lacan-nál az Innenwelt és Umwelt elkülönülése lenne az ideális állapot, itt épp az a kívánt eredmény, hogy a kettő egybeolvadjon, a reklám akkor éri el legnagyobb hatását.¹² A tükörstádium drámája az, hogy az individuum az elégtelenségtől az eljövendő meglátásáig képes szárnyalni.¹² Az lany identitása éppen ezért átformálódik, majd darabjaiból, vágyképek darabjaiból újra összeáll.

A tükörstádiumot nem csupán önidentifikációként foghatjuk fel. A szubjektumban nemcsak akkor megy végbe valamilyen változás, amikor egy képet magáévá tesz, hanem akkor is, amikor fölfedez. Az intertextuális viszonyok alkalmazása, a különböző képek tükröződése a reklámok retorikájában ahhoz vezet, hogy pozitív attitűdöt váltsanak ki a fogyasztóban. A különféle közismert képek, szövegek bevonása a reklámközlésbe egyrészt emlékeztető szereppel bír, pozitív visszajelzést eredményez, másrészt a megoldás, megfejtés örömeivel is együttjár. Mindez a rátermettség, eszesség érzetét kelti, ami már befolyásolja az énképet. Ha intertextusként különböző szépségideált megtestesítő szimbolikus alakokat, beállításokat, díszítéseket stb. használnak, annál inkább módosul az individuum önmagáról alkotott képe, a Másik lesz az, akire önmaga vágyait kivetíti, mígnem azonosul a kívánt képpel.

Jegyzetek

1 1916-ban Woodrow Wilson volt az első államfő, aki elismerte a reklámok fontosságát és jóváhagyta ezeket. Lásd Szathmári, 1998, 356.

2 Uo. 357.

3 Genette: 1996/1–2. 85.

4 Kulcsár–Szabó: 1995/4. 501.

5 sokan az intertextualitás kategóriába sorolják, Genette viszont ezt külön kategóriaként tárgyalja, az intertextualitás definícióját jóval leszűkítve az explicitebb idézetekre, melyek egy szövegrészlet vagy más médiumot (többnyire jelölten és egyértelműen) kölcsönöznek

6 Genette, 1996/1–2. 89.

7 Uo. 88.

8 Uo. 90.

9 Bókay, 2001. 251.

10 Erős, 1993/2. 29-44.

11 Eagleton, 2000. 68.

12 Uo. 69.

Könyvészet

Szathmári István (szerk.) (1998): *Stilisztika és gyakorlat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Genette, Gérard (1996): *Transztextualitás*. Helikon, 1–2. 83–90

Kulcsár–Szabó Zoltán (1995): *Intertextualitás: létmód és/vagy funkció Irodalomtörténet*, 4. 495–542.

Bókay Antal (2001): *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*. Osiris, Budapest.

Erős Ferenc (1993): *Jacques Lacan, avagy a vágy tragédiája*. Thalassa, 2. 29–44.

Eagleton, Terry (2000): *A fenomenológiától a pszichoanalízisig*. Helikon Kiadó, h.n.

Mellékletek, illusztrációk

1. Bud Light:

<http://www.youtube.com/watch?v=SD7GHR1qn4E> (2009.06.17.)

2.

3.

4.

5.

Az erdélyi magyar fiatalok nemzeti identitásának kulturális és tárgyasult elemei

KOVÁCS ZSUZSANNA

Keywords

hungarian minority, youngs, national identity, cultural identity

Abstract (*Cultural Elements of the Concept of the Nation – the young Hungarians of Transsylvania*)

Key components of the idea of nation among the young Hungarians of Transsylvania: „home”, „mother language”, „Șumuleu Ciuc”, „the 15th March”, „Peninsula Festival”.

Cuvinte cheie

minoritatea maghiară, tineri, identitate națională, identitate culturală

Rezumat (*Elemente culturale ale conceptului de națiune, în interpretarea tinerilor maghiari din Transilvania*)

Articolul analizează conceptul de identitate în cadrul tinerilor maghiari din Transilvania. Sunt prezentate reperele culturale și geografice majore după care tinerii (în majoritate cu studii superioare) își definesc apartenența la națiunea maghiară („acasă”, „limba maghiară”, „Șumuleu Ciuc”, „15 martie”, „Peninsula”).

Kovács Zsuzsanna

a BBTE magiszteri hallgatója

A nemzeti identitás kérdése számos szempontból fontos, és újabb megújabb kutatásokat igényel, figyelembe véve például a fogalom változásait egyik generációról a másikra avagy azokat az identitáselemeket, amelyek meghatározzák egy közösség nemzetiségéről kialakult elképzelését. A fiatal - jelen kutatás esetében a 20–25 év közti személyekről lévén szó – közösség tagjai számára az összetartozás érzését, az egyazon nemzethez való tartozást más értékek jelenthetik, mint amelyek a szüleik generáció-

A rendszerváltást követő időszakban való (fel)nevelkedés, a nyugati társadalmak egyre erősödő hatása a mindennapi életükre, az etnikai kérdésekhez való viszonyulásaik és egy határok nélküli Európában elképzelt jövőképük hatással van a nemzeti identitástudatukra.

ja számára léteztek, éppen ezért válik szükség-szerűvé a fiatalok nemzeti identitásának elemeit feltárni.

Az erdélyi magyar fiatalok esetében a kisebbségi lét és a szétszórta, különböző településeken való nevelkedés ugyancsak hozzájárul ahhoz a feltevéshez, miszerint identitástudatuk nagyban különbözhet az idősebb generációkétól, és új elemek beazonosítására van szükség.

A jelen kérdés kutatása közben számos erdélyi településről származó, jelenleg tanulmánya-it Kolozsváron folytató egyetemi hallgatóval ké-

szítettem mélyinterjúkat. Az interjúzás során alkalmazott módszer lényege, hogy az alanyok nem tudták mi a kutatás pontos célja, egyszerűen csak mindennapi életük különböző területeiről, élményekről, tapasztalatokról beszélgettünk. Spontán megnyilvánulásaikra próbálván alapozni, azokra az identitást meghatározó értékekre figyeltem, amelyek visszatérő motívumként jelennek meg a beszámolómban: milyen, számukra meghatározó helyek vannak a városban, ahol élnek, a közösségi élet szinterei közül, melyek fontosak számukra, milyen közéleti problémák érdeklik őket, melyek esetében érintettnek érzik magukat.

A ma Erdélyben élő fiatalok nemzeti identitástudatáról nem sokat tudunk: hogy melyek azok az értékek (identitáselemek), amelyek önazonosságukat segítik, és amelyek segítségével megtalálják, és otthon érzik magukat abban a közösségben, amelynek tagjai. A rendszerváltást követő időszakban való (fel)nevelkedés, a nyugati társadalmak egyre erősödő hatása a mindennapi életükre, az etnikai kérdésekhez való viszonyulásaik és egy határok nélküli Európában elképzelt jövőképük hatással van a nemzeti identitástudatukra. Az általam felállított hipotézis szerint sok hagyományos identitáselem, mint: magyar himnusz, magyar zászló szimbóluma, nemzeti ünnepek, népviselet, kihalóban vannak. A mai fiatal generáció egyre kevesebb értéket szentel ezeknek az összetartozást elősegítő elemeknek. A magyar nyelv használata a mindennapi életben – és amennyiben lehetséges, az egyetemen, leendő munkaközösségekben is, azonban még mindig az egyik legfontosabb értéknek minősül, akárcsak a közös múlt képe. Lényeges azon elemek beazonosítása, amelyek a jelenben is értéket képviselnek, mivel jelentős eszközzé válhatnak a fiatal közösség mozgósításában. Az említett csoport politikai tudatossága elenyésző: sok esetben nem élnek szavazati jogokkal, nem aktívak közpolitikai kérdésekben, esetleg a civil szférában tevékenykednek. Azonban hatalmas szavazóbázist jelentenek.

Amennyiben a romániai magyar politikai szféra olyan értékekre és elemekre (is) építene egy kampányt, amelyek fontosak a fiatal (20–25 év) közösség számára, mely összetartozásukat jelképezi, és amellyel tudnak azonosulni, nem maradna kiaknázatlanul egy jelentős szavazói réteg. Az így feltárt szimbólumok alkalmazása szlogenekben, plakátokon, politikai programokban elősegítené az állampolgársággal járó jogok tudatosítását a fiatal generációban. Politikai kommunikációs perspektívából az identitáselemek feltárásának jelentősége valóban nagy horderejű, a választási kampányok marketingjének felépítésében számos ötlet alapjául szolgálhatnak. Már a munkám elejétől ezt tartottam elsőrendű prioritásként: a keresendő érté-

kek – identításelemek – mentén próbáltam megfogalmazni az interjú kérdéseit, és elkészíteni az interjúvezetőt.

Annak ellenére, hogy spontán megnyilvánulásokból szűrtem ki az információkat, az életnek olyan területeire kérdeztem rá, ahol ezek felmerülhetnek. Figyelembe véve az interjúalanyok életkorát, eddigi tapasztalatait és élményeit, az élet olyan periódusaira, területeire és jövőbeli elképzeléseire fektettem a hangsúlyt, ami jelenleg fontos az alanyok számára vagy nagyban befolyásolta aktuális helyzetüket, életszemléletüket. Ide tartoznak az iskolával és egyetemmel kapcsolatos tapasztalataik, a barátaik és a jövőbeli családjukról alkotott elképzeléseik, akár csak a munkáról és az otthonukról való véleményük. Miközben ezekről a témákról beszélgettünk, sok olyan tényező is felbukkant, mely releváns információt szolgáltat a kutatás szempontjából: azaz rávilágít az életük olyan színtereire, identitásuk olyan elemeire, mely az összetartozást erősíti bennük, amitől úgy érzik, egy közösséget alkotnak az erdélyi magyarság (fiatalság) többi tagjával. Ezek közt – amint azt a továbbiakban látni fogjuk – olyan elemek is megjelennek, amelyek még nem „erőteljesek”, a fiatal közösség csak bizonyos rétegeit szólították meg eddig, de elképzelhető hogy beágyazódnak és rövid időn belül megfelelő eszközként szolgálhatnak a fiatal generáció széles körű megszólítására. Ezekre írásom végén még visszatérek, elsőként azonban a jelenleg határozottan körvonala-zódott és elterjedt identításelemek rövid bemutatására kerül sor.

A kutatómunka befejeztével a megkérdezett erdélyi magyar fiatalok kulturális és tárgyiasult identításelemeit egyfajta értékrendszerben strukturáltam. Eszerint négy olyan meghatározó elemet sikerült beazonosítani, amelyek identitásuk, önazonosságuk meghatározásában segítik a fiatalokat, és amelyek az összetartozás érzését keltik bennük.

Delia Raluca Albu-Comănescu fotója

A szülőváros hazahúzó erejéhez kapcsolódik továbbá a kontinuitás érzése is. A legtöbb beszélgetés alkalmával felmerült a szülővárossal/szülőfölddel kapcsolatban, hogy nagyon jó teret biztosít arra, hogy továbbadják élményeiket, értékeiket a következő generációknak.

Az „otthon” fogalma

A legmeghatározóbb elemként a szülőföld szimbóluma jelenik meg. Egyértelműen ez az a faktor, amely az alanyok számára meghatározza az erdélyi magyar közösséghez való tartozás érzését, és a fiatalok körében segíti a világban való helyük megtalálását is. Amikor arról beszélgetünk, hogy milyennek látják a városukat, ahonnan származnak, elsőként mindenki az emberi kötődésekre reflektál. Hogy ott van otthon, ahol született és ahol a családja is él. Továbbá a szülőváros bensőséges hangulatát biztosítják az olyan elemek, ame-

lyek segítették ezeknek a szoros családi, baráti, akár szakmai kapcsolatoknak a kialakulását, ahol sikerült szocializálódni a közösség többi tagjával. Akikkel együtt jártak iskolába, színházba vagy együtt szórakoztak minden évben a városnapokon. A beszélgetések során ez a három színtér hangzott el a legtöbbször, ez mindannyiuk életének részét képezte. Ettől függetlenül, a másik fontos szempont, mely a jövőbeli otthon kiválasztásában szerepet játszik, a munkahely, vagy a megfelelő álláslehetőségek. Azaz az elhangzottak alapján inkább hajlanak arra a fiatalok, hogy hazamenjenek szülővárosukba, és ott próbáljanak meg érvényesülni, mintsem hogy egy munka miatt új otthonot alakítsanak ki maguk számára egy idegen környezetben. A szülőváros hazahúzó erejéhez kapcsolódik továbbá a kontinuitás érzése is. A legtöbb beszélgetés alkalmával felmerült a szülővárossal/szülőfölddel kapcsolatban, hogy nagyon jó teret biztosít arra, hogy továbbadják élményeiket, értékeiket a következő generációknak. Az ehhez a témához kapcsolódó beszámolók kiváló bizonyítékot nyújtanak arról, hogy az emlékparkok, szobrok, (történelmi eseményekhez kapcsolódó) műemlékek a fiatal generációk számára is fontosak, egyfajta „stafétaként” jelennek meg, amelyek léte megkönnyíti a történelmi és irodalmi örökséget idővel tovább adni leendő gyermekek számára. A kontinuitás nemcsak az identitásértékek továbbadásában jelenik meg, hanem egyfajta visszacsatolás is megfigyelhető. A fiatalok úgy érzik sok értéket kaptak a szülőföldtől, attól a régiótól, amelyből származnak, ezért „le akarnak róni” valamit ebből a tartozásból, azáltal, hogy ők is a régió fejlődésén fognak munkálkodni.

A magyar nyelv

A szülőföld szimbóluma mellett a magyar nyelv ismerete és művelése jelenik meg, mint identitáselem. Alapvető és nélkülözhetetlen értéként ábrázolható a magyar mindennapi használata, a magyar nyelven való olvasás. Ez szorosan összefügg az otthon kiválasztásával is, hiszen – amint már említettem –, a pályakezdő fiatalok számára mind munkavégzés, mind társadalmi, kulturális élet szempontjából alapvető fontosságú anyanyelvük mindennapi használata. Olyannyira, hogy a nyelvhasználat az első számú érv, amely meghatározza a szülőföldre való hazatérés szándékát. A magyar nyelv művelése után a legtöbben a vallásos nevelést emelték még ki, vagy legalábbis a vallás témája többjüknél előfordult. Nem egyértelműen erős elemként, sokakban kétséges, hogy mennyire szigorú vallásos nevelés a „megfelelő”, de

a kutatásom témáját tekintve, mindenképp figyelembe kell venni ezt az elemet. Mert jelen van a célcsoport tagjainak mindennapjaiban, létezik a készítés, hogy a gyereknevelés kapcsán erről is szót ejtsenek. Akárcsak a szülőföld szimbólumának esetében, a magyar nyelv is a kontinuitás eleme, mondhatni az identitás alapköve. Számos beszélgetés során elhangzott, hogy a magyar nyelv és irodalom olvasása és tovább adása a következő generáció számára fontos feladat, melynek a mai fiatal közösség mindenképpen eleget szeretne tenni. Át akarja hagyományozni a saját gyerekkorából ismert meséket, történeteket.

Csíksomlyó

Említést tettem a vallásos nevelésről, mely néhány beszámoló alkalmával felmerült, bár nem tekinthetjük jelentős identitáselemnek. Gyakran vallási témával kapcsolatban merült fel Csíksomlyó helyszíne, de ez a szimbólum jóval komplexebb képet alkot. Először is, mert nemcsak vallásos tekintetben jelent sokat a fiataloknak, másrészt pedig, ha a búcsú ünnepségét vesszük figyelembe, abban az esetben sem kötheti senki sem szülővárosához az eseményt, nem biztosított az sem, hogy máshol is abban a szellemen ünnepelhesse a pünkösdi ünnepét, és sokan nem is a katolikus egyház felekezetéhez tartoznak. Mindezek ellenére nagyon elevenen él a fiatalokban a Csíksomlyón megrendezett búcsú: a válaszok alapján, az erdélyi magyarság legfontosabb találkozói helyének és szimbólumának tartják. Olyan szimbólumnak, amely – vallási jellegétől eltekintve – bármilyen felekezethez tartozó, erdélyi és anyaországi magyar számára egyaránt fontos, és az élet részét képezi. A búcsú fontosságának mértéke változhat: van, aki

Delia Raluca Albu-Comănescu fotója

gyalog vándorol a búcsú helyszínére, van, aki csak pünkösöd napján utazik oda, és vannak, akik nem is minden évben vesznek részt a rendezvényen. Egy-két olyan beszámoló is elhangzott, mely szerint a csíksomlyói búcsú a helyszín miatt vált fontossá egyesek számára, az ott megrendezett István, a király rockopera lejárta után. Mivel azt élték meg az erdélyi magyar összetartozás oly fontos eseményeként, mint mások a csíksomlyói búcsú hagyományát. Tehát a csíksomlyói búcsú az a szimbolikus elem, amely alapvetően jelen van a fiatalok identitástudatában, és amely monumentális jellege miatt is lényeges számukra: olyan eseményeket kapcsolnak hozzá, melyek valási jellegüket figyelembe véve, vagy attól függetlenül jelentősek a magyar közösség számára.

Március 15-e esetében nem jelent az sem gondot, hogy más városba költöztek az iskola befejeztével, ott emlékeznek meg erről a nemzeti identitásukhoz szorosan kapcsolódó eseményről, ahol épp mindennapjaikat élik, bár sokan kötik otthoni szokásokhoz

Március 15

A negyedik világosan körvonalazódó kulturális elem március 15-höz, az akkor megrendezésre kerülő megemlékező ünnepségekhez kötődik. '48-as forradalom és szabadságharcot felidéző ünnepség, olyan szintér, amely minden interjúalany esetében felbukkant. Olyan habitusként jelenik meg, mely független a helyszíntől és az ünnepség milyenségétől is bizonyos fokig, mert annyira egyértelműen megfogalmazódik az igény az ünneplésre, hogy ezek a tényezők elenyésznek mellette. Március 15-e esetében nem jelent az sem gondot, hogy más városba költöztek az iskola befejeztével, ott emlékeznek meg erről a nemzeti identitásukhoz szorosan kapcsolódó eseményről, ahol épp mindennapjaikat élik, bár sokan kötik otthoni szokásokhoz. Mint az iskolánál, a gyerekkori barátokkal kapcsolatos élmények esetében is felmerül a március 15-e, mint közös kapcsolódási pont.

jeztével, ott emlékeznek meg erről a nemzeti identitásukhoz szorosan kapcsolódó eseményről, ahol épp mindennapjaikat élik, bár sokan kötik otthoni szokásokhoz. Mint az iskolánál, a gyerekkori barátokkal kapcsolatos élmények esetében is felmerül a március 15-e, mint közös kapcsolódási pont.

Félsziget?

Az identitás komplex volta és állandó fejlődésben, változásban való létezése adhat magyarázatot néhány olyan kulturális vagy tárgyasult identitáselem felbukkanására, melyet nem nevezhetek, eddigi kutatásaim alapján feltétel nélkül relevánsnak, de mindenképpen fontosnak tartom, hogy említést tegyünk róla. A beszélgetések során a az erdélyi magyar fiatalok találkozóhelyeként, közös élményeinek, összetartozásának jegyeként említettek sokan az immár 5 éve megrendezésre kerülő, marosvásárhelyi székhelyű Félsziget fesztivált. Egyfajta rituális jellege lett annak, hogy minden évben a különböző erdélyi régiókból származó fiatalok ott találkoznak, és minden évben újra ellátogatnak a fesztiválra.

Érdekességképpen még egy elemről tennék említést, bár ez kizárólag a vegyes házasságok vagy idegen kultúrában való gyereknevelés esetében jelent meg – ami csak ezekre az esetekre volt jellemző: a gasztronómiai jellegzetességek kiemelése. Azok a fiatalok, akik arról meséltek, hogy lehetséges, hogy a családjuk más kultúrában él, hangsúlyozták, hogy otthon igyekezzenek magyaros, vagy tipikusan otthoni, környékükre jellemző ételeket főzni a családnak. Így a magyar konyhával is közelebb hozni a kultúrát a gyerekek mindennapi életéhez, annak részévé tenni.

Konklúzió

Delia Raluca Albu-Comănescu fotója

Kutatásom alapján a szülőföld – mely a biztonságot és a kontinuitást szimbolizálja a fiatalok számára – szimbóluma, és az anyanyelv használata a mindennapi élet területein a két legjelentősebb identitáselem. A szülőföldre való hazatérés a biztonságot, az érvényesülés lehetőségét és a magyar környezetben való gyerekevelést jelképezi a fiatalok számára, ehhez kapcsolódik szorosan az anyanyelv használat értéként megjelenő léte is. Ugyanakkor, a reprodukció és az erdélyi régió fejlesztése, életképességének megtartása, mint egy feladat fogalmazódik meg a fiatal generáció tagjaiban. Több szimbolikus elem is felmerült a kutatás során, melyek relevanciájukat véve alapul, nem tekinthetők a szülőfölddel és a magyar nyelvvel egyazon értékűnek, de kétségtelenül jelen vannak az erdélyi fiatalok életében és nemzeti identitástudatában. A csíksomlyói búcsú szimbóluma nagyon erős elemként jelent meg, amely valamilyen formában minden interjúalany beszámolójában megtalálható volt, akár csak a március 15-i ünnepség, amely egyúttal az intézmények nemzetépítő jellegét is bizonyítja.

A kutatás alapján a kisebbségi lét is csupán megerősíti a fiatalokat önmeghatározásukban és elősegíti a saját, nemzeti alapon létrejött közösségük iránti ragaszkodást. A közös történelmi múlt, a közös emlékek, tapasztalatok, szimbólumok és ünnepek mind az összetartozás érzését erősítik bennük, és kialakítanak egy hosszú távra szóló szolidaritást egymás iránt. Tehát ezen identitáselemek használata lenne lényeges olyan politikai vagy médiakampányokban, melyek ezt a csoportot kívánják megcélozni. Ezeket felhasználva jelentősen javulhat az illető politikai kampány mozgósító ereje, kommunikációja.

[Levél a ME.DOK szerkesztőihez]

CSEKE GÁBOR

Kedves Barátaim!

Köszönet Cseke Péternek, hogy fölhívta a figyelmemet erre a rangos lapra, amilyen a Tiétek, s öröndetes, hogy immár években – és fontos címekben, tartalmakban gazdag intervallumban – mérhetitek a létezését. Amennyiben hosszú életet szántok neki – és ha tudtok, hát miért ne?! –, ahhoz egész egyszerűen jövősebbé kell tenni.

Ami a szöveges, elméleti részt illeti, ez jórészt beváltható, hiszen bár megjelenése negyedéves, egy-egy szám hozama eléggé gazdag és sokrétű ahhoz, hogy többdimenziós gazdagodást is jelentsen egyben.

Amihez meglátásaimat tulajdonképpen szeretném hozzáfűzni, az a folyóirat képi kommunikációja. Mindjárt azt is előre bocsátom, hogy a kérdésnek egyáltalán nem vagyok elméleti szakembere, de még gyakorló műkedvelője sem. A képírás és különösképpen a fotográfia, ezen belül a sajtófotó, a dokumentarizmus és a fotós mozgalom szenvedélyes és elkötelezett híve, rajongója vagyok, aki ha az ügy érdekében sikeresen egymásra tehet néhány szalmaszálat, azt habozás nélkül és önzetlenül megteszi.

Gyakorlatilag a hetvenes évek közepe óta állok cselekvő kapcsolatban a sajtófotóval, s az 1990-ig terjedő, a fotográfiára különösen mostoha sorsú időszakban tulajdonképpen csak a felkészülés, a bújtatott megnyilvánulási lehetőségek kikísérletezésének konkrét iskoláját jártam ki egy hetilapnál, majd egy napilapnál, igyekezvén élő kapcsolatokat teremteni az országos fotómozgalomokban tevékenykedő, jobbára amatőr alkotókkal. Merthogy a kelő szakmai-művészi képzés híján a műkedvelés, a hályogkovács-szemlélet és gyakorlat eléggé köznapian elterjedt volt mindenféle szinten, s ha létezett is elképzelés, jó szándék, a kivitelezés kezdetlegességén, esetlegességén rendszerint az is falsot kapott.

A hatvanas évek erdélyi sajtójának (mai szemmel már-már minősíthetetlen, gyatra és szűkös) képanyaga abban a hamis illúzióban tartotta a gyanútlan embert, hogy a fotó nem más, mint illusztráció, amely képi igazolásul szolgál az újságban leírt agitatív szavakhoz, persze csak akkor, ha fér, mert a szerkesztői gyakorlat úgy tartotta, hogy a betű szentségét sosem írhatja felül semmiféle képszerkesztői igény, sőt, ha a szöveg (nagyon gyakran) túlfőtte magát, a tervezett illusztráció helyéből büntetlenül és töprengés nélkül le lehetett csípni, akár a kép megcsonkítása árán is. Hiszen a táj – táj maradt akkor is, ha a klisévágó kés lemetszette a gerinc felét, az élmunkásportrén pedig mit sem változtatott (a szemünkben), ha a fél füle s netán a hajzata bánta a térszűkületet... Nem volt becsülete a fotónak, ezt itt nyugodtan kimondhatjuk, se társadalmilag, se a szakmailag. Ezernyi tiltás kötötte a fotóriporter kezét, szokványos események szokványos képeit várták tőle tökéletes technikai kivitelezésben, hogy aztán úgy szabják-nyessék, ahogy a pallérozatlan ízlés nem szégyellte...

Figyeljétek csak meg azoknak az évtizedeknek a forrásértékű, úgymond gazdagon illusztrált kiadványait – szak- és művészeti könyveket, lapokat –, hogy milyen látványt nyújtanak a mai igényekhez és teljesítményekhez képest? A túlhaladott, érzéketlenül bekalibrált (vagy be se kalibrált) raszteres reprodukálástól a silány papíron és a szétkenődő, egyenetlenül felvitt, fakó nyomdafestékig, a töredezett nyomdai felületekig minden a kommunikáció elleni összeesküvésnek hat; hiába, ha annak idején ez volt a Mércé és a Lehetőség, s ennek függvényében az Igény is. Így aztán az, aki a mai körülmények között lap- és könyvkiadásra vetemedik és megelégszik ama régi „átkos szabvánnyal”, könnyen kiteszi magát annak, hogy vagy egyszerűen nem veszik komolyan, vagy rövid távon leseprik a pályáról. A korszerű nyomdatéchnika most már visszakanyarodik a kezdetekhez, s azon van, hogy minél kevesebb kézben összpontosuljon egy-egy kiadvány sorsa, e kevés kéz mögött viszont igen komplex és nagy tudású szakemberek állnak, akik a tipográfiai műveleteket egységként kezelik, s ebben benne foglaltatik a képi információ mind tökéletesebb, lehetőleg veszteségmentes reprodukálása, ami – automatikusan – a szöveges információ megjelenítésének minőségére is kihat.

Ilyen kihívások közepette egy, a Média – Történet – Kommunikáció tartományának elkötelezett szakfolyóirattól természetes gesztusként hat, hogy nem elégszik meg a szöveges közléssel, hanem vizuális élményt/tartalmakat is nyújtani óhajt olvasóinak. Ezzel pedig, némi kerülvél, el is érkeztünk a ME.DOK képanyagához. Ezzel kapcsolatban a továbbiakban a 2009-ben megjelent, kézbe vehető négy számra vonatkozóan mondom el véleményemet, amit nem szabad egyébnek és többnek tekinteni, mint a fotográfiának elkötelezett, valamelyes tapasztalattal rendelkező, de alapjában műkedvelő, szerkesztői előéletű olvasó töprengéseinek, benyomásainak. Védelmükben egy dolgot máris fölhozhatok: mindennapos, személyes kapcsolataim a fotográfia világával és a műfajt művelőkkel, az általuk szerzett ismeretek és tapasztalatok sok mindenben megkönnyítették azt, hogy közelebb kerülhessek a képi kommunikáció sajátos törvényszerűségeihez, funkciói helyes értelmezéséhez. A hetvenes évek Ifjúmunkásánál, szerencsés véletlen folytán, olyan fiatal, kísérletező kedvű, grafikus-fotóssal adatott meg dolgoznom, akire rábíztuk a lap grafikai kivitelezését, aki mellett megtanultam, hogy a fotós egyáltalán nem tévesztendő össze azzal az emberrel, aki fényképező masinát tart a kezében és egyre-másra fényképeket készít – az ilyen ember legfeljebb a gép kiszolgálója, maga is betanított masina vagy még anynyi sem –; hanem a fotós igenis az, aki pillanatképekben, kivágásokban, sajátos, megismételhetetlen elrendeződésében látja a világot, aki önálló üzenetet közvetít képével, ami épp úgy immanens érték, mint bármely alkotás. Tőle tanultam meg bízni és egyenrangú társat látni a fotósban, továbbá azt is, hogy nincs olyan kép, amit a szerkesztői olló ne lenne képes – a javára – megvágni, ugyanakkor a jó fotó az, amihez a szerkesztői olló egyszerűen képtelen hozzáférni.

Sajnos, hogy még ma is, amikor pedig a fotográfia és annak támogatása a múlthoz képest optimizmusra adhat okot, sok esetben önkéntelenül, mármár gépiesen is másod- és harmadrendű műfajként kezelik, amely arra való, hogy „színesítse” a szöveget, „oldja” a szöveges blokkokat és inkább csak fotós vagy grafikai folyóiratokban kapja meg maradéktalanul az őt megillető helyet.

A ME.DOK gyakorlatában tapasztalt nyitás dicséretes. Az is határozott szerkesztői koncepcióról vall, hogy a sokat markolás esetlegessége helyett az

apró, de alapos lépésekre rendezkedik be a lap, így – a szövegekhez sorolható ábrákon, illusztrációkon túl – egy-egy alkotó profilját bemutató gyűjteményt terít. A szóban forgó négy számban hárman gyakorlatilag az ismeretlenségből felbukkanó fotósok és csak egy az, akinek már kiforrt stílusa, művészi hitvallása és kritikailag is értékelhető, rendszerezhető tevékenysége van (Móser Zoltán). Ebből következik, hogy amennyiben a lap hosszú távra szóló koncepciót dédelget, azt is reálisan föl kell mérnie, hogy évi négy megjelenés esetén, egy-egy alkotó egyszeri bemutatásával, öt év alatt is alig húsz képiró műhelybe nyerhet bepillantást. Ami édeskevés és főleg irreleváns. Igaz, a képanyag biztosítása a mostani felállásban kevesebb fejfájást okoz, mert ha a szerkesztő négy fotósra bukkant, máris sikerült lefednie az egész évi szükségletet.

Amennyiben többet és főként lényegesebbet szeretnének fölmutatni, némi ambícióval és a szakterület elméleti-történeti kérdéseiben is jártas fotóművészeket bevonva, a közlés algoritmusáé könnyen felpörgethető úgy, hogy számonként akár 3–4 szekcióban is, szigorúbb válogatási szempontok alapján, a „kevesebb több” elvét maradéktalanul érvényesítve, a képkritika és -kommentár művelését is szorgalmazva, a közölt képek mindenike megtalálja a maga önálló funkcióját, s még esetenként se kényszerüljön betűtengert lazító „tölteléknek” lenni.

A szekciók megnevezéséhez szerencsére a fotótörténet, továbbá a fotós műfajok sokasága könnyen nyújtanak irányt és eligazítást. A fotótörténeten belül a magyar fotózás története és személyiségei önmagában is az értékek szinte kimeríthetetlen tárházát nyújtják. Jelentős szerepe van a kommunikációban a történelmi-dokumentáris fotógyűjteményeknek, a sajtófotó kibontakozásának, a haditudósító fotósok munkásságának, a néprajzi fotózás művelőinek, a táj- és aktfotózás műhelyeinek, a portréfotózásnak, a fotográfiai műhelyeknek, a nagy hagyománymenekítő projekteknek és muzeális gyűjteményeknek, a különböző fotótechnikai eljárásokkal készült fotóirányzatoknak, az erdélyi fotózás klasszikus és jelenkori nagy személyiségeinek stb. Munkáik bemutatása, körültekintően kidolgozott „vetésforgó” alapján sokféle szempontot kielégíthet.

Az internet, amely rövid idő alatt valósággal forradalmasította a képirás, a képi információ terjedésének esélyeit, csak úgy hemzseg a különböző fotós portáloktól, fórumoktól, egyéni oldalaktól, blogoktól, az elméleti irodalmat kínáló forrásoktól. A lapok, egyéb médiumok online változatai valósággal tálcán kínálják, krózsusi bőséggel a képi információt és ebben a ránk zúduló áradatban ajánlatos értelmesen, haszonnal navigálni; a ME.DOK a maga területén sokat tehet azért, akár a saját szerény eszközeivel is.

Külön a végére hagytam a lap s mindenek előtt a benne megjelenített képanyag műszaki kritikáját. Ha tekintetbe vesszük, hogy a korszerű nyomdai eljárások ma már szinte mindenütt, akár maximálisan is támogathatják a minőségi nyomdai képfelbontást és nyomásminőséget, csupán arra kell törekedni, hogy a lapba kerülő képek minden szempontból megfeleljenek a relatíve veszteségmentes reprodukálás alapvető kívánalmainak. A gyenge felbontású, további nagyításra alkalmatlan képeket nem érdemes optimális méreteiken túl tuningolni, ez érvényes szinte minden, az internetről szerzett képanyagról. A nyomdai képfelbontás alapéretéke a 300 dpi, ami alá rendszerint nem szabad menni.

Az eddig látott képanyag, némi kivételtől eltekintve, a gyengén reprodukáltság bélyegét hordozza magán, ami mindenek előtt szaktudás és gya-

Della Raluca Albu-Comănescu fotója

korlat kérdése. Kolozsvár egészen biztosan rendelkezik olyan grafikai műhelyekkel, amelyekben az ehhez szükséges műszaki ismereteket és fogásokat könnyűszerrel el lehet érni.*

Apróságnak tűnik, de mert a grafikai arculatot tekintve koncepciónak látszik, szót ejtenék a fotók szövegbe helyezéséről is. A legtöbb kép esetében alkalmazott, annak bal oldalára illesztett vastag vonal annyira erőteljes, hogy rendszerint megbillenti – még hozzá balra – a látvány egyensúlyát, s e mechanikus – nem organikus – beavatkozás akár a kép értelmezését is befolyásolhatja. Mivel egy folyóirat grafikai eszközei nem az egyedi albumok tervezési szempontjait kell hogy kövessék, ajánlatos univerzális megoldásként, a képeket minden esetben azok szélére illesztett, diszkrét 0,5–1 pontos vékony fekete kerettel egységesen lezárni. Ez a járulékos alakzat önmagában nem kíván értelmezést, majdhogynem észrevétlenül beleolvad a környezetbe, miközben a leszabályozás, a rend, a terület pontos körülhatárolása érzetét kelti.

* **Szerkesztői hozzászólás:**

A ME.dok szerkesztősége fel szeretné hívni a figyelmet arra, hogy a lapba **technikai szempontból mindig nagyon jó minőségű fotókat válogat be.** A műszaki szerkesztés szándékai ellenére – sajnálatos módon – rosszul jönnek ki a nyomdából ezek a fotók: a „nyomda ördöge” miatt gyakran megesik, hogy az általunk küldött éles és szépen árnyalt képekből felismerhetetlen pixelhalmazok lesznek, sőt, sokszor a betűk is sérülnek. Sajnos, nem engedhetünk meg lapunknak drága és jó minőségű nyomdát. Ezúttal szeretnénk **írásban is** megköszönni a lapunkkal együttműködő fotográfusoknak az irántunk tanúsított végtelen jóindulatot és türelmet.

Ugyancsak ajánlatos, a félreértések és a teljesebb tájékoztatás végett a képek szerzőségét minden egyes esetben feltüntetni, úgy, ahogy az pl. Móser fotóival megtörtént (2009/4. sz.).

Megfontolandó hosszabb távú együttműködés a Ion Andreescu Vizualis Művészeti Akadémia fotó-, videó- és számítógépes képfeldolgozás szak katedrájával és műhelyeivel, az ott dolgozó szakemberekkel is (pl. Feleki Károly, Gaina Dorel stb.), akik évről évre szakemberek tucatjait eresztik ki az életbe, s akik modernizációs törekvései szerencsésen találkozhatnak a folyóirat távlati igényeivel, javíthatják munkatársi és támogatói bázisát.

Csíkszereda, 2010. április 28.

Delia Raluca Albu-Comănescu fotojia

[A pécsi hiphopkultúra]

PÉTER ÁRPÁD

Keywords

Pécs, rap, hiphop culture, subculture

Abstract (*The hiphop culture of Pécs*)

The review of the book of Krisztián Erdei: A pécsi hiphop: egy stílusközösség kultúrája, PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Pécs, 2009.

Cuvinte cheie

Pécs, rap, cultura hiphop, subcultură

Rezumat (*Cultura hiphop a orașului Pécs*)

Prezentarea cărții lui Krisztián Erdei: A pécsi hiphop: egy stílusközösség kultúrája, PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Pécs, 2009.

Péter Árpád

a BBTE doktorandusa

Az alább következő cikkekünkben Erdei Krisztiánnak, a Magyar Rádió munkatársának a pécsi hiphopról írt érdekes könyvét fogjuk ismertetni. A könyv a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának kiadványa, egy 2006-ban a Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszéken megvédett licencdolgolat bővített változata. Erdei Krisztián tanulmánya a Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék által kiadott *Kommunikáció és kultúra diplomamunkák* nevű sorozat ötödik kötete.

Hogy miért esett választásunk erre a szokatlan témájú kötetre? Elsősorban azért, mert Pécs 2010-ben Európa egyik kulturális fővárosa – Essennel és Isztambullal „karöltve”, és a szerző megállapítása szerint a hiphop zenei és stílusirányzat az elmúlt öt évben „paradigmaváltáson” ment keresztül Magyarországon, éspedig perifériás kulturális tényezőből valóságos médijelenséggé nőtte ki magát. Ugyancsak Erdei Krisztián emeli ki azt, hogy a hiphop magyarországi meghonosodása óta (kb. a '80-as évek közepe) Pécs a rap országos „fővárosa”. Itt rendezik a legnagyobb hiphop-partikat, itt jön el a legtöbb rajongó egy-egy híres rapper koncertjére, és itt alakult ki egy öntudatos *kemény mag*, amely ennek a zenei stílusirányzatnak és viselkedéskultúrájának az éltetője és művelője.

Az alig 80 lapos, de nagyon sűrűn szedett, apró betűs volumen tehát tanulmányos betekintést nyújthat a kulturális főváros szubkultúrájának egyik különleges szegmensébe. A tavaly megjelentetett, igényes szerkesztésű és kellemes grafikai arculatú kötet az élő várost mutatja be. A rap tehát ugyanúgy része Pécs mindennapjainak, mint a kétezere éves ókeresztény sírkamrák, a hatalmas bazilika, mint Csontváry vagy Vasarely. A fiatalok inkább a rapben és a rappel élnek meg a várost, és az ultramediatizált rapben keresztül jut el hozzuk reklám is (Erdei idézi az amerikai Run DMC rapegyüttes *My Adidas* című számát), ez a zene határozza meg értéksejtelésüket, ez *rit-*

Delia Raluca Albu-Comănescu fotója

mizálja – a szó szoros értelmében – az életüket. A szerző ugyanakkor jelzi, hogy sajnós a rapperek körében is majdnem mindennapos a könnyűdrogok fogyasztása (20. oldal), de ugyanakkor nem képeznek ellenkulturális tömörülést, mint a hippik, punkok vagy nem szerveződnek tudatosan értékmobiló szektákba, mint egyes hardcore-rockerek. A rapperek általában az akrobatikus brake-táncsal tombolnak, ami komoly fizikai kondíciót és rengeteg gyakorlást kíván. Ehhez pedig hatalmas önkontroll szükségeltetik – fűzhetjük tovább Erdei gondolatmenetét –, és az önfegyelem a kultúránkban pozitívan minősített erény. A *gyakorló* rapper tehát konstruktív, kreatív – hiszen legtöbbször élőben rögtönözik sokszor hihetetlenül szellemes és ritmikus szövegeiket, és a tehetségesebbek akár egy kisebb koncertet is össze tudnak hozni a lépcsőház bejáratánál.

Erdi ifjúkora óta követi nyomon a pécsi hiphopot, tehát főleg jelentős tapasztalatanyagát gyűrja itt tudományos formába, mélyinterjúkat készített több tucat rapperrel, valamint jelentős mennyiségű és releváns hiphop-elemzést idéz kanonizált szerzőktől (l. pl. Silvia Schneider, Paul Willis stb.). Munkája tehát, annak ellenére, hogy nem monográfiászerű, és az elméleti kutatást eléggé szokatlan módon ötvözi a participatív kutatással – helyenként lehet következtetni a szerző érzelmi érintettségére, esetleg „tetten lehet érni” olyan passzusokat, amelyekben fel lehet fedezni személyes, nem kutatói célzattal megélt élmények lenyomatait –, és annak ellenére, hogy ez a könyv nem nyújt teljes képet Pécs rappereiről és hiphop-kultúrájáról, tanulságos szöveget fed fel ezen szubmediterrán város szubkultúrájából.

Erdi abból a paradoxonból indítja vizsgálódását, hogy a hiphop olyan kultúra, amely egyszerre ötvözi a fogyasztói társadalom sajátosságait az egyes ellenkulturák különlegességeivel. A hiphop „fogyasztói jellege” főleg abból fakad, hogy a rapperek híresek arról, hogy szeretnek drága ruhákat hordani, sokszor szembetűnő ékszereket, és ellenkultúra-jellege főleg abban domborul ki, hogy a rapszövegek túlnyomó része pont ennek a fogyasztói attitűdnek a kritikája. Ugyanide sorolhatóak a jellegzetes stílusú graffitik is, amelyek művészi kidolgozottsága sokszor vetekszik akármilyen dadaista

kompozícióval, vagy maga a *hely*, ahová a „brékesek” felfestik ezeket a sokszor gúnyos, kritikus szövegeiket vagy képeiket (rendőrörsök, iskolák, közintézmények, frissen meszelt magánházak stb. falai).

Érdekessége a rapnek a lányok részvétele. Itt, ezen stílusirányzaton belül a női nem képviselői nem igyekeznek „nemi jellegzetességeket” kidomborítani – a bő nadrág és a baseball-sapka náluk is szinte egyenruha. Kontrasztként megemlíthetjük a rocker nők „bőrszerkóinak” nőiesség-kihangsúlyozó szerepét. Erdei Krisztián említi, hogy esetükben a hiphop-kultúrának az *el-különböződést* szolgáló szerepe esetenként sokkal erőteljesebb, mint a fiúknál. Pécsen azonban ez a zenekultúrai irányzat inkább fiúk által meghatározott, és legfőképp a 16–18 évesek a legaktívabbak. A húsz év fölötti „nemzedékre” inkább a visszafogottság jellemző – náluk a ruhamárka *kicsi* címkén van feltüntetve, és nem óriásiban, mint a fiatalok nagy részénél, és náluk inkább a rap-ruházat sportosabb és funkcionálisabb, mint ifjabb kartársaiknál. A lógó ülepű gatyák és esetenként az XXL méretű felsők, a prémgalléros, vattabéléses kabátok messziről azonosítanak egy rappert vagy csoportot, de leginkább mégis a csak rájuk jellemző járásmóddal illetve a széles kézgesztusokkal hívják fel magukra a figyelmet.

A rapszövegek „nyomása” nem jellemző Pécs közterületein, de kisebb csoportok, főleg koncertek vagy célrendezvények esetében előfordul, hogy egy-egy kisebb csoport break-bemutatót rögtönöz egy forgalmasabb utcasarkon. Amit fájlal Erdei, az főleg a helyi jellegzetességek rapben való megszólaltatásának csökkentett mivolta. A pécsi hiphop inkább a break mozgáskultúrájához kötődik (helyi táncszóport az Enemy Squad), és így jobban kapcsolódik az általános, globális raphez, mintsem a helyi szociális problémákra való ironikus, esetenként cinikus reakcióból. A nemzetközi rap inkább a rapperek (kis)közösségének mindennapi gondjaira adott zenei és attitűdbeli válasza – gondoljunk Eminem önsírató, vagy 50 Cent társadalom-ostorozó szövegeire, vagy Maxi Jazz „harcos pacifizmusára”. A pécsi rap viszont kevés ilyen sajátságot tartalmaz, és inkább betagoódik a globalizáció fő áramlataiba. Tehát a Bélga együttes álma a „nemzeti hiphop”-ról nem váltsult meg Pécsen. A hiphop globális mainstream-mé válásával fokozatosan leépültek a helyi sajátosságok, és úgy ruházkodásban, mind attitűdben, mint együttesekben a média által leginkább promovált lehetőségekre haraptak rá a fiatalok.

Pécs nevéhez inkább a Kispál és a Borz, vagy a Kiscsillag zenekarokat asszociálja a vájtfülű, az olyan popegyüttesek, mint a Dance Voice Deejays (még) nem dobogtatják meg a nagyközönség szívét. Sajnos a könyv inkább a stílusközösséget, a „rapfogvasztókat” ismerteti, és a helyi zenekarokra alig helyez hangsúlyt – de, mint jelzi ezt a kötet írója is, nem az volt a célja, hogy Pécs rapkultúrájáról kimerítő monográfiát írjon. Reméljük azonban, hogy egy elkövetkező kutatás a sajátos pécsi ellenkultúrák ezen „termelő” ágáról sem feledkezik meg, és áttekinthetést kaphatunk, a rapkoncertlátogatók meg rapparty-látogatók életvitele és zeneviszonyulása mellett, a helyi rapzenekarok életéről is.

A dolgozat azonban így is teljes, így is beszédes, és így is hasznos, ugyanis egy olyan módszer alkalmazhatóságát bizonyítja, amelyet sikerrel lehetnek kiterjeszteni akár országos szintre is – természetesen több elemző bevonásával...

Értékelendő ugyanakkor, hogy a szerzőnk életszagú bemutatót készített az általa vizsgált stílusirányzatról. A már szinte etnográfusi-antropológusi attitűd messze túlmutat a kommunikációs és a médiatudományok általános metodikáján, viszont még nem szociológia, és egyáltalán nem tömegpszichológia. Véleményem szerint valamely említett tudománynak a kommunikációtudománnyal való szorosabb összefonása mélyebb, tudományosabb munkát eredményezett volna, viszont ezt nem kérhetjük számon a szerzőtől, mert ő tudatosan nem ezeket a diszciplínákat követte, amikor kutatási területét elemezte. Az Erdei Krisztián által alkalmazott hibrid módszer, ha nem is sajtolt ki számszerűségükben releváns adatokat a pécsi hiphop-közösségből, mégis fontos áttekintőképet alkot azon érdeklődő számára, aki esetleg egyéb aspektusaiban is szeretné kutatni ezt a szubkultúrát. Az általunk bemutatott könyv mellé tulajdonképpen már csak egy Pécsi Est kell – hogy könnyebben azonosítsuk a rap-lokációkat, és lehet is elindulni a break-klubokba.

Nyugodtan látogathatjuk rendezvényeiket, mert Erdei nem említi, hogy az amerikai rapperekre oly jellemző agresszivitás Pécsen meggyökerezett volna, s nem beszél a gangsta-rapre jellemző erőszakosságról sem. A dolgot alapján úgy néz ki, hogy a pécsi rapperek igazi „stílusos”, „menő” alakok, akik nem szakadtak le az őket eredeztető társadalomtól, viszont odaodafricskáznak nekik egy-egy szemtelen falfestményben, vagy jól megválasztott rím- és ritmuskavalkádban. A „fősodor”-ruhamárkák megvásárlása, az inkább sportos trend követése miatt sem lógnak ki nagyon a sorból – legfeljebb csak a nadrágszárak.

Erdi szövegének kontextualizálása végett az itt elhangzottakhoz hozzáfűzhetjük még azt, hogy nem csak a pécsi, de a mindenkori rappereket márkaragaszkodás-szempontról fényévekkel körözi le például Kamini francia rapper, aki a *Marly-Gomont* című klipjében – mely alkotás a frankofón multimédia 2006-os szenzációja – egy adott pillanatban gumicsizmába bújtatott lábakkal „löki a szöveget”.

Érdekes lenne egy hasonló kutatást itt, Erdélyben is elvégezni, azonosítani azt, hogy nálunk miképpen működnek a hiphop-közösségek, milyen együttesek köré szerveződött nagyobb rajongótábor (Paraziti, B.U.G. Mafia stb.), és milyen egyéb zenei és életviteli stílusokkal interferálódik a romániai rap-világ. Az Erdei által alkalmazott módszer itt is használhatónak tűnik, viszont mellette figyelembe kell venni a helyi kulturális sajátosságokat is, mert országunkban az ellenkultúrák és a szubkultúrák más szociális körülmények között fejlődtek ki. Kutatási hipotézisként annyit előrebozsát ezen cikk írója, hogy saját megfigyelései szerint a román rapperek inkább a „tinibb” korosztályhoz tartoznak, míg a magyar rapperek főleg az ifjak, ők viszont a rapmuzsikának inkább a parodisztikus vonulatát „csípi” – lásd pl. az Open Stage-„őrület” vállaltan agyon(tur)mixelt zeneszámait.

Perorációként még álljon itt annyi, hogy ezen könyvismertető megszövegezője *nem rapper*, nem is rokonszenvez ezzel az irányzattal – Kamini-t is a gumicsizma miatt nézte meg (máskülönben Kamini azóta átvedlett izomingere és lakkcipőre) –, soha nem is rokonszenvezett (Brian Eno rulez! :D), viszont nagyon érdekesnek találja ezen zenei stílus szemtelenségét.

A Kommunikáció- és Médiakutató Intézet (KMKI) célkitűzései

A Babeş–Bolyai Tudományegyetem Újságírói Tanszékének oktatói és média szakos doktori hallgatói (Buzogány Klára, Cseke Péter, Gyórfy Gábor, Jakab-Benke Nándor, Kádár Magor, Máté Erzsébet, Szabó Zsolt, Vincze Hanna Orsolya, Zólya Andrea Csilla) a MEDEA Egyesület létrehozását kezdeményezték 2005-ben. Azonnali és távlati célkitűzésekkel.

Az elsődlegesen között szerepelt: a) a médiakutatás elősegítése; b) pénzügyi, szervezeti, műszaki támogatás nyújtása a televízió, sajtó, média területén dolgozó egyetemi és doktori hallgatók, fiatal kutatók részére; c) az egyesület céljaival megegyező események szervezése; d) kiadványok, könyvek, folyóiratok, tájékoztató anyagok kiadása az egyesület céljainak megfelelően.

A *kezdeti célkitűzések* közül 2010 elejéig megvalósult: 1) az ötödik évfolyamába lépő médiatudományi szaklap, a *ME-dok* (Média – Történet – Kommunikáció) megjelentetése; 2) évente két média- és kommunikáció-tudományi konferencia szervezése (májusban, illetve december első hetében); 3) a konferenciákon elhangzott előadások szerkesztett változatának megjelentetése évi két kötetben; 4) a romániai magyar nyelvű sajtóra vonatkozó adatok gyűjtése a Bukaresti Egyetem által kezdeményezett *Istoria presei din România în date* (Romániai sajtótörténet adatokban) számára.

A *távlati terveket* illetően döntő fontosságú volt, hogy 1) a Kolozsvári Akadémiai Bizottság (KAB) keretében 2010. január 8-án 36 taggal megalakult a **Média és Kommunikáció Szakbizottság** (kolozsvári társelnöke: Vincze Hanna Orsolya, titkára: Kádár Magor); 2) 2009 végén megkezdődtek a **Kommunikáció- és Médiakutató Intézet (KMKI)** megalakításának előmunkálatai.

Szervezeti felépítés:

A KMKI a MEDEA Egyesület keretében, a Minerva Művelődési Egyesület székhelyén működik. Létrejöttét elsősorban a Hungarológiai Doktori Iskola keretében – Cseke Péter témavezető tanár irányításával – média- és kommunikáció-tudományi szakképesítést szerzett kutatók munkájának összehangolása, a romániai magyar média ötcsatornás kommunikációs rendszerének a vizsgálata indokolja.

Ennek a szükségességére Bodó Barna friss keletű sajtóbibliográfiája is nyomtatékosan felhívta a figyelmet. A *Romániai magyar sajtó 2008* (ME-dok, 2008. 3. 77–86.) összegezése szerint ugyanis Romániában a magyar nyelvű nyomtatott sajtó abban az évben 140 kiadványt számlált, a sugárzott médiának pedig (magyar adók/adások) 39 szerkesztőség adott otthont. Valamennyi sajtókiadvány, illetve műsorszórás igyekezett megteremteni a maga online-változatát, a digitális portálok előretörése ugyancsak érzékelhetővé vált.

Kutatási programok:

A) Médiakutatás:

- 1) a romániai magyar írott és elektronikus média adatbázisának (sajtó-adatbankjának) a létrehozása;
- 2) a sajtófotó-archívum megteremtése;
- 3) lapgyűjtemények kialakítása;
- 4) szakkönyvtár-bővítés;
- 5) az írott, elektronikus, internetes sajtó figyelése, tartalomelemzése – megrendelések szerint;
- 6) médiakommunikációs vizsgálatok: a romániai magyar rádió- és tévé-műsorok monitorizálása – a Román Akadémia és az Országos Audiovizuális Tanács megbízásából;
- 7) az erdélyi magyar sajtótörténet bibliográfiájának megszerkesztése és folyamatos frissítése
- 8) az erdélyi/romániai magyar sajtó történetének a megírása (együttműködésben az MTA Irodalomtudományi Intézetével, illetve a Romániai Sajtótörténeti Társasággal);
- 9) sajtótörténeti értékeink digitalizálása és közlése a világhálón (együttműködés az Országos Széchényi Könyvtárral és a kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtárral);
- 10) médiatudományi kiadványok megjelentetése;
- 11) felnőttoktatási programok szervezése, a Babeş-Bolyai Tudományegyetemmel, a Magyar Újságírók Romániai Egyesületével (MÚRE), más bel- és külföldi partnerekkel közösen.

Postacím: Str. Napoca nr. 16., 400009 RO-Cluj-Napoca

Telefon: 0745-526310

E-mail: kmki@gmail.com

Működtető: MEDEA Egyesület – Asociația „MEDEA”

Bejegyzési száma: 1081/2005.08.30

Székhelye: Cluj-Napoca (Kolozsvár), Str. Napoca/Jókai u. 16. sz.

Adószáma: 1852917

Átutalásokat, adományokat az alábbi bankszámlaszámokon fogadjunk:

RO74RNCB0113040737460001 (RON)

RO47RNCB0113040737460002 (HUF)

Bank: Banca Comercială Română Sucursala Cluj

Swift: RNCBROBUXXX

[Szerkesztési alapelvek]

Arra kérjük munkatársainkat, hogy szerkesztőségünkbe eljuttatott írásaik műszaki előkészítésénél vegyék figyelembe az alábbi követelményeket:

- a szöveget egy *doc*, *docx* vagy *rtf* kiterjesztésű file tartalmazza,
- tanulmányok (a kulcsszavakat és a kivonatokat leszámítva) lehetőleg ne legyenek nagyobb terjedelműek 20 ezer leütésnél,
- a dokumentumot a cím vezesse be, alatta a szerző nevével,
- a tanulmány címe után tüntesse fel angol és román nyelven, vesszőkkel elválasztva, azokat a kulcsszavakat, amelyeket körbejár az illető tanulmány,
- a 8–10 soros angol és román nyelvű kivonatot a főszöveg előtt, a kulcsszavak után helyezze el,
- ezt kövesse a szerző bemutatkozása: 2–3 sorban tartalmazza a szerző tudományos fokozatát, munkahelyét, illetve adott esetben (ha valamilyen tudományos fórumon is elhangzott) az előadás helyét és időpontját, valamint a szerző elérhetőségét (e-mail),
- az automatikusan számozott jegyzeteket, könyvészeti hivatkozásokat és (ha van) a függeléket, kérjük, helyezze a tanulmány végére,
- a *műcímek kiemelése* a főszövegben dőlt betűs (kurzív) szedéssel; a *folyóiratcímek* szintén dőlt betűs (kurzív) szedéssel történjék,
- idézőjelek: „”

A szakirodalomra való hivatkozás módjai

- több szerző esetén az első szerző neve *et alii* rövidítéssel; tanulmánykötetek esetén szerkesztő neve *szerk.* rövidítéssel,
- internetes források esetén feltüntetjük a letöltés dátumát is.

Szakirodalom/könyvészet szerkesztése

-kérjük, hogy a könyvészetüket az ún. szerző-évszám módszert használva szerkesszék meg (ez azért javallott, mert ilyenkor nem kell megismételni minden jegyzetben a könyv/tanulmány teljes bibliográfiai adatait), a szerző nevével ne használjanak sem kiskapitálisokat, sem verzálokat,

- idegen (nem magyar) nevű szerző esetén a bibliográfiai leírási módszer: családnév, személynév,

- amennyiben egy szerzőnek egy évben több munkája jelent meg, ezeket az évszám után tett kisbetűkkel különböztessük meg a hivatkozásokban és a bibliográfiában.

Példák:

Könyv:

Berne, Eric (2000a), *Emberi játszmák*. Budapest, Háttér Kiadó.

Berne, Eric (2000b), *Kilátások a XXI. században*. Debrecen, Csokonai Kiadó.

Internetes források:

Domokos László (2001), *Az EMU tagság érezhetően gyorsítja a gazdasági növekedést*, In FigyelőNet <http://www.fn.hu/cikk.cmt?cikk-id103503> , 2001.12.15.

Szerkesztő nevével azonosított kötet:

Hidasi Judit (szerk.) (1998), *Szavak, jelek, szokások*. Budapest, Windsor Kiadó.

Kötetben szereplő tanulmány (a kötet címét kurziváljuk):

McQuail, Denis (2003): A kommunikáció funkciói. In: Horányi Özséb (szerk.), *Kommunikáció I-II*. Budapest, General Press Kiadó. I. köt.

Folyóiratban szereplő tanulmány (a folyóirat nevét kurziváljuk):

Schering Gábor (2002), A globalizáció és az EU : a neoliberais politikák alkalmazása Európában és a fenntarthatóság, *EU Working Papers*, (V. évf.) 2. szám.

Hivatkozás a könyvészetre (a végjegyzetben):

Berne 2000a, 25. (az utolsó számjegy az oldalszámot jelöli)

Domokos 2001. (az internetes forrás esetén nem szükséges oldalszámot pontosítani)

Archívumokra, levéltárakra, magángyűjteményekre azok belső katalógusrendszere szerint hivatkozzunk.

A ME.dok médiatudományi folyóiratot a romániai CNCSIS (Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior – a Felsőoktatásban Folyó Tudományos Kutatás Nemzeti Tanácsa) a 11441/2008.12.15. rendeletével **C** kategóriás lapnak minősítette.

Revista ME.dok a fost declarată de către CNCSIS (Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior) revistă de categoria **C** (pe baza hotărârii 11441/2008.12.15.).

ME.DOK (Media-History-Communication) review was included in the **C** category of scientific publications on the basis of decree no. 11441/2008.12.15. issued by the National Council of Scientific Research in Higher Education (CNCSIS) from Romania.

Alulírott.....megrendelem a ME.dok című tudományos folyóiratot.....évre,példányban.

Az egyéves előfizetés ára 8 lej, amiért négy lapszámot postázunk.

Név:

Cím:

Telefonszám:

E-mail cím:

Kérjük, a megrendelőszelvényt postázza a ME.dok szerkesztőségének címére. A megrendelés további részleteivel kapcsolatban forduljon a szerkesztőségünk tagjaihoz a következő elérhetőségek valamelyikén: 0740 586 125 vagy medea.medok@gmail.com.

[MEDER]
EGYESÜLET

ISSN 1842 2438

ÁRA: 3 LEJ